

A KIDEI MAGYARSÁG VILÁGI ZENÉJE

IRTA

JÁRDÁNYI PÁL



KOLOZSVÁR

1943

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

ERDÉLYI
TUDOMÁNYOS INTÉZET
KOLOZSVÁR IV.
ERZSÉBET-ÚT 21.

BORSAVÖLGYI KUTATÁSOK



ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

BORSAVÖLGYI KUTATÁSOK

NÉPRAJZ

SZERKESZTI: K. KOVÁCS LÁSZLÓ

A KIDEI MAGYARSÁG VILÁGI ZENÉJE

ÍRTA

JÁRDÁNYI PÁL



KOLOZSVÁR

1943

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

A KIDEI MAGYARSÁG VILÁGI ZENÉJE

ÍRTA

JÁRDÁNYI PÁL



KOLOZSVÁR

1943

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

Felelős kiadó: Járdányi Pál.

Minerva R. T. Kolozsvár 1321.

Felelős vezető: Major József.

Bevezetés.

A zenetudomány valamennyi ága — végső célját tekintve — egyetlen pontban találkozik. Az ember és a zene viszonyát akarja kideríteni s e viszony térben és időben mutatkozó különbözőségeinek okát keresi. A népzene-tudomány mint az egyetemes zene-tudomány egyik főága vizsgálódásait a társadalom mélyebben fekvő rétegének körére szűkíti; hogy ez a kör mit foglal magába, nem határozhatjuk meg pontosan. Nálunk „népzene“ említésekor a „paraszság“ zenéjére gondolunk. Tudjuk azonban: ez a réteg műveltsége szerint ma már nem válik el oly élesen a társadalom föltötte levő rétegeitől, hogy a kutató elzárkózhatna a „műzenétől“. Hogy miért és mennyiben nem, erre éppen az ilyen természetű tanulmányok válaszolnak.

A magyar népzene-tudomány eddig magára a zenei anyagra tette a hangsúlyt, legfőbb feladatának a magyar nép egészére jellemző zenei ízlés, hagyomány megismerését tekintette. Pár éve érvényesül és munkál a népzene új szemlélete: a szociográfiai. Nem véletlen, hogy ugyanazok a kutatók hirdették az új nézőpont fontosságát, akik az előbbinek is legkiválóbb munkásai voltak. Kézenfekvő, hogy miután az „egészről“ megtudtuk a leglényegesebbeket, fordítsuk tekintetünket a részletek felé. A magyar nép egyeteme helyett kisebb egységeket válasszunk ki kutatásunk tárgyául, hogy a zene és az ember, a zene és a társadalom viszonyát mélyrehatóbban megismerhessük. A hangsúly eltolódik a zenei anyagról az emberre; ismételjük azonban: a végső cél ugyanaz marad, csak más útról közelítünk feléje.

Irodalmunkban az első népzenei tárgyú szociográfiai dolgozatot a Kemse-monográfia kötetében találjuk.¹ KERÉNYI GYÖRGY vizsgálta meg ennek a halódó dunántúli falunak zenei életét s ha vizsgálata korántsem kimerítő is, (nem is volt célja) sok értékes szemponttal és megfigyeléssel nyitott utat ennek az új kutató-

¹ *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete.* Budapest, 1936. Kerényi György, *Zenei műveltség Kemsén.* 104. kk.

iránynak. Sokkal nagyobb szabású, teljesebb VARGYAS LAJOS könyve.² Ő volt az első, aki egy falu szinte teljesnek mondható dalkészletét összegyűjtötte és a zenei élet egyes részletterületeit tüzetesen megvizsgálta. Jelen tanulmány — bár módszerében sok tekintetben eltérő a VARGYASétól — hasonló kutatás alapján íródott.

Munkánk az 1941-ben megindult, nagyarányúnak tervezett borsavölgyi-kutatásba kapcsolódik. A vizsgálatra kiszemelt négy kolozsmegyei, nemzetiségileg vegyeslakosságú falu: Borsa, Bádok, Csomafája és Kide közül a csaknem teljesen magyar Kidevel foglalkozik. Kide a Borsa-völgy egyik mellék-völgyében fekszik; közepes nagyságú falu, az 1930. évi román népszámlálás szerint 750 körüli lakosának négyötöde magyar, egyötöde román. A mi vizsgálatunk csupán a magyar lakosságra szorítkozik. Bizonyos kapcsolatok és különbségek megállapítására természetesen elengedhetetlenül szükséges a kidei románság, továbbá a másik három falu zenei életének éppily részletes megismerése. Azonban ennek megtörténte előtt is, mintegy előmunkálatul, a kérdések sokaságára megfelelhetünk. Mivel az egyházi, vallásos zenével külön szakember foglalkozik, a mi feladatunk csak a világi zenei műveltség-szint bemutatása. Könyvünk tárgya tehát pontosabban ez: Kide magyar lakosságának világi zenéje.

Végül néhány szót tanulmányunk szerkezetéről. Az első négy fejezet megrajzolja a zeneélet legfőbb vonásait: az I. a zenélés külső formáiról, az alkalmakról számol be; a II. a feljegyzett dallamok zenei elemzése; a III. a dalterjedés útját-módját vizsgálja; a IV. pedig a variálás kérdését tárgyalja. Ezen általános kép után, az V. fejezet részletesebb, személyek szerinti vizsgálatokat tartalmaz. Ez a rész hivatott arra, hogy a zenei életben megnyilvánuló különböző, eltérő vonásokat kidomborítsa.

Itt mondok köszönetet KODÁLY ZOLTÁNNak szíves támogatásáért, tanácsaiért, továbbá az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatóságának, hogy anyagi segítségével lehetővé tette számomra a részletes kutatást és a borsavölgyi közös munkába való bekapcsolódást. 1941 nyarán öt, telén két, 1942 nyarán három, őszén két hetet, összesen tehát csaknem három hónapot töltöttem Kiden. A tudomány és magam nevében róvom le végül hálámat kidei énekeseimnek, akik sokszor munkájukat áldozták fel, hogy segítségemre lehessenek.

² *Aj falu zenei élete*. Tanya, falu, mezőváros II, 1941. Budapest. 93 l., 80 kóta.

Itt kell még megjegyezni, hogy az adatszolgáltatóimtól idézett népnyelvi szövegeket csak megközelítő pontosságú hangtani átírásban közlöm, ezek tehát tájnyelvkutatói célokra nem használандók.

I. A zenei élet külső formái.

Dalos falu — vagy nem? Erre az első kérdésre azonnal és határozottan nem-mel felelhetünk. Megérkezésemkor a már ott dolgozó kutatók (nyelvészek, néprajzosok) egyhangú véleménye ez volt: „Nemigen énekelnek a kideiek“. Később a falu egyik vezető emberétől kértem felvilágosítást s ő a következőket mondotta: „Nem nótás község. Ha van valami népdal-anyag, az mind importált. A környék magyarsága télen eljár ide, a kidei bálókba s ők hozzák ide, ami van. Importálás és tanítás nélkül a falu nem énekelne“.

A kutatók és a falusi intelligencia ilyen megállapításai meggyeznek az én későbbi tapasztalataimmal. (Utólag még azon a véleményen sem esodálkozhatunk, amely szerint csak az importálás és tanítás tartja itt életben az énekműveltséget. Ha ez nincs is így, a jelek erre mutatnak; a mai készlet nagy többsége valóban kívülről és nem is olyan régen összehordott dalok halmaza.) Ottartózkodásaim folyamán alig történt meg, hogy keresés, kérdés nélkül is hallottam volna nótázást. Így elég sok dallam összegyűlt ugyan, de hiába nagy ez a szám; a csendes esti utca, a néma házak, a dal nélküli mezők s maguknak a nyilatkozatoknak többsége: többet mond az ezer feljegyzett dallamnál. Nincs élő, virágzó zenei műveltség. Híres Kide arról, hogy a környék legdolgosabb, legjobbmódú faluja. Nos, ez a jómód, ez a munkaláz, az anyagi életre fordított roppant figyelem, a racionális gondolkodás nyomasztó uralma: nem kedvez az irracionális, tudatalatti élet elmélyülésének. A lélektani vizsgálat mondja ki majd a döntő szót, annyi azonban bizonyos, hogy az értelmi, akarati és érzelmi tevékenység közül a kidei társadalom lelkében az első kettő sokkal erősebb, mint a harmadik. (Az érzelmi élet gyengeségére, hígságára vall, — hogy tárgyunknál maradjunk — a kevés zenélés mellett a zenei anyag silánysága. Kérdés: nem jár-e törvényszerűen együtt a két dolog: rossz zene — kevés zenélés!? Kide minden esetre figyelmeztet erre az esetleges szabályszerűsége. Aj példája sem cáfolna rá: ott többet és jobbat énekelnek.)

Természetesen a fenti sorok csak az általános képet, az alapszínt vázolták. Minden ember: mindmégannyi további árnyalat ezen az alapvázlaton; van néhány nagy „nótás egyéniség“ és van-

nak sokan, akik az aktív zeneéletben egyáltalában nem vesznek részt; a két pólus között sok az átmenet. Ezeket a különbségeket az V. fejezetben fejtjük ki, most csak a leglényegesebb, legszembetűnőbb vonásokat rajzoljuk meg. Itt éppen ezért nem foglalkozunk bővebben az éneklés két: közösségi és egyéni fajtája közül az utóbbival. Az emberek többsége nem énekel magában; akik pedig igen: azok közül az egyik mezei munka közben is, a másik csak akkor, ha benn üldögél a házban, a harmadik csak ritkán, olyankor, ha senki sem hallja, stb. stb.

Minket most elsősorban a közös éneklési, zenélési alkalmak érdekelnék. Ezeket két nagy csoportra oszthatjuk: hangszeres zenével egybekötött összejevetelek és hangszernélküli közös dalolások. Az első csoportban és általában a falu egész zenei életében legkiemelkedőbb esemény: a „bál“. Évente négy-öt bált rendeznek a fiatalok, legtöbbször valami más eseménnyel egybekapcsolva. Így a hagyományos újévi színdarabot mindig bál követi; a fiúk sorozása sem lehet meg e nélkül; arató-kaláka is nagy táncal: bállal fejeződik be, stb. Ezekre a bálokra a fiatalság zenészeket fogad, akik vacsorát, „éjfélit“ és „frustukot“, továbbá pénzt kapnak a „rendezőségtől“, ennek fejében estétől reggelig muzsikálnak; (az időtartamot előre kialkudják). Több zenész „banda“ működik a környéken. Leghíresebb és legjobb Csoma Ferenc esztényi (Szolnok-Doboka vm.) magyar földműves együttese; őt hívják legtöbbször. Kiváló, nagytehetségű hegedűs ez a Csoma Ferenc. Előadó-képességének vizsgálata külön tanulmányt érdemelne. Telt, tömör tónus, igen finom, de azért a dallam egysegés vonalát meg nem törő frazeálás, rendkívül gazdag, kifejezően ritmikus előadás (szinkópás eltolódások művészi használata), sziporkázóan ötletes és virágos ornamentika! Bandájának összetétele változó; kétszer hallottam őket: egyszer hárman voltak (prímás, kontrás, bőgős), máskor rajtuk kívül egy cimbalmos is. A cimbalmos elég egyszerűen, inkább csak a dallamot pöngette, kissé cifrázva, de akkordokat ritkán szöve bele; a kontrás jófülű: egyszerű, de odavaló harmóniákat, táncdarabokban jól lüktető ritmusokat játszott; leggyengébb volt a bőgős, (ez cigányszármazású): hol jó, hol rossz alapot húzott. Csoma Ferenc „segítségei“ nem állandók; különböző falukból szedi őket össze; elmarad némelyik, új jön a helyébe. A banda létszáma három és hét között ingadozik. Mondják, ha heten vannak: két kontrás, kisbőgős, nagybőgős, cimbalmos és egy „klánétás“ segítik a prímást.

Csoma egy régebbi híres bandának volt fiatal korában a kon-

trása; az öreg kidőlte után vette át a vezetést. Valószínű tehát, hogy egy hagyományos stílus átadásáról és folytonosságáról van itt szó, amely a zenei anyag változása, modernizálódása közben is feltétlenül sokat megőrzött jellegéből. (Ennek a jellegnek szabatosabb meghatározása majd csak fonográf-, sőt inkább: gramofon-felvételek útján lesz lehetséges.)

Csomán kívül egy másik banda is járatos a kidei bálokra. Ez cigány-társaság. Dícsérik ennek primását is (én nem hallottam), de korántsem övezi annyi szeretet és megbecsülés az ő személyét, mint Csoma Ferencét. „Jaj de szépen húsztá akkor Csoma!” „Mikor Feri bácsi eszt jáccotta, mindenkinek könybelábbatt a szeme” — efféle kijelentéseket minduntalan hallhatunk. Bálók előtt napokig tart az izgalom a fiatalság körében: ki lesz a zenész? Legutoljára azt hitték, Csoma nem vállalkozik; nagy volt az öröm és meglepetés, mikor megtudták, hogy igen!

Bálban, tánc közben nemigen énekelnek. A szünetekben annál inkább. Mihelyt leteszi a primás a vonót, már csoportosulnak lányok, fiúk (rendszerint külön-külön) és kezdik a nótázást. Ilyenkor jönnek aztán elő a kívánságok: „Feri bácsi jácca ezt, jácca azt...” De hagyják a zenészeket pihenni is (bár nem sokat!); ilyenkor maguk énekelnek: egyesek vagy csoportok. Többször megesett, hogy különböző csoportok felváltva énekeltek; egy darabig. Azonban tűzbe jöttek s aztán már egyszerre fújták különböző dalaikat. Nem zavartatták magukat. Az is előfordult, hogy más hangnemben, egy kvinttel mélyebben énekeltek azt, amit a zene játszott.

Ilyen jelek arra vallanak, hogy a bálokon a zene, az ének méltatlanul kicsiny és szolgai szerepet játszik. Fiatal testek vidám tornája egy-egy ilyen mulatság; kell hozzá valami talpalávaló, de ennek minősége közömbös a többségnek. (Még a táncok közti „hallgatókat” kíséri aránylag a legnagyobb figyelem.)

A „közömbös” magatartás egy vasárnapi „tánc” alkalmával nyilatkozott meg legkirívóbban. Ezek a vasárnapi táncok elég gyakoriak, különösen nyáron, amikor egy tágasabb csűr a színhelyük. A zenét a falubeli kisbanda adja ilyenkor: primás, kontrás, bőgős. Utóbbi kettő szinte bárki lehet. Csak ritmusban követik ugyanis a primást, a hangmagasságnak, kettősfogásoknak a dallamhoz való igazítása: nem igénye sem az előadóknak, sem a táncolóknak, hallgatóknak. Bizarr hangzások sorát hallottam, anélkül, hogy bárkinek is feltűnt volna. Ezt a jelenséget nem magyarázhatjuk csupán a harmónia iránti érzéketlenséggel; a zeneiség, általában a zene semmibe vételével állunk itt szemben.

A falubeli prímás játékát ennek ellenére kritikával fogadják. Bár nem játszik hamisan, az ujjai is jól mozognak, ritmus-érzéke is fejlett, valóban: kissé rendszertelenül, zavarosan, a lényeges hangokat sokszor elmosva cifráz ki minden dallamot. „Csoma azér jobb, mēr tisztábban muzsikál, mint Sanyi; nem úgy össze-vissza...” mondta találóan egy leány. Rendszeresen nem tanult hegedülni. Saját vallomása szerint gyerekkora óta figyelemmel hallgatta a jó zenészeket és tőlük leste el tudományát. Hasonló módon, csak sokkal alacsonyabb fokra jutottak el a hangszer-játékban az alkalmi kontrások és bőgősök. Van olyan, akit Csoma is tanított; ez a tanítás azonban Kide—Eszmény egy-mástól való távolsága miatt nem lehetett rendszeres.

A vasárnapi tánc egyébként csak méreteiben különbözik a báltól. Ebéd után kezdődik s rendszeren este hétig, nyolcig tart el.

Hangszeres zene még a lakodalomban és az előbb említett kalákában jut szóhoz. A kaláka a falu körüljárásával kezdődik, hívogatják a lányokat-legényeket a közös munkára. A zenészek, indulástól együtt mennek a folyton nagybodó legénycsoporttal (a lányok csak később mennek a kalákába) s kísérik ezeknek harsány menetelő-énekét. Így tart ez egészen addig, amíg megérkeznek a munkahelyre. Rövid szünet, majd elkezdődik zeneszóval az aratás; s kisebb szünetekkel szól a zene a munka befejezéséig. Zeneszóval vonulnak vissza a faluba, a bál helyére, ahol reggelig tart a mulatás. Végül megemlíthetjük, hogy a berukkoló katonák is hangszeres kísérettel éneklék búcsúzó nótáikat „élkese-redeve, mint a bús zódség“, miközben körbejárják a falut.

A hangszeres zene formáival végeztünk. Hangszer, az előbb felsoroltakon kívül, alig akad a faluban. Szájharmonikát csak gyerekeknél láttam; nem tudtak vele bálni; a pakulárnak (juhász) van egy klánétája (hamis, rozzant A-klarinét), amelyen csak kint a mezőn maga-magának szokott játszani. Citera vagy más pengetős hangszer teljesen hiányzik. Találtam ellenben egy kimustrált gramofont; egy-két házba pedig már eljutott a rádió is. Megemlítendő, hogy a legények maguk gyártottak egy gordonkát, amely meglepően jól sikerült s céljának (rossz, a dallamhoz nem illő hangok megszólaltatására) tökéletesen megfelel.

A közös zenélési alkalmak másik csoportja: a hangszernélküli dalolásé. Iskolai és levante-éneklésről, mint a helyi életformából nem szervesen folyó aktusról: nem beszélünk; vasárnapdélután, korecsmai mulatás és a fonó: ezt a hármat kell bemutatnunk. Vasárnap délután a lányok összegyűlnek valamelyikük házában; később a fiuk is odasereglenek. Estig együtt vannak, beszélget-

nek, nótáznak, játszanak, tréfálkoznak. A nótázásban nem mindenki vesz részt egyforma kedvvel. Megindulásához is mindig egy jó dalos lány „no énekejjünk már!” unszolása szükséges: gyakran aztán egyedül vagy másodmagával marad a dalosabb kedvű, a többiek hallgatnak; vagy mert únják már, vagy mert nem tudják a dalt. Hogy megtanulják: ez irányban nem láttam valami nagy igyekezetet. Természetesen a jó dalosok kivételek, a többség azonban nem fordít gondot az effélére. Különösen igaz ez a fiúkra: a mai legények közt egyetlen kiemelkedő dalos egyéniségre sem találtam. (Lehet ennek oka az is, hogy „gyenge” a mai fiatalság, kevesen vannak.) De a lányok is — a legények megérkezése után — még kevesebbet dalolnak; az évvődésben, a két nem közti feszültség játékos levezetésében aránylag kicsiny a dal szerepe.

Falunk fiatalsága két részre oszlik. Az első az „igazi”, a nagylányok (kb. 15 évtől felfelé) és a nagyobb legények (kb. 16–17 éves kortól) társasága. A másik: gyerekkorból kinőtt, de az „igazi” fiatalkorba még el nem jutott esitrikből-kamaszokból áll. Fonóban is meg van ez a kettősség; az utóbbiaké a „kis fonó”. Ez a félig-gyerek, félig-fiatal együttes nem oly kialakult mint a nagyoké; összejövetelük sem annyira gyakori és szabályos. Előfordul, hogy közülük is elmennek néhányan a „nagyokhoz”.

A fonó: mintha felbomlás jeleit mutatná. Először is: 10–15 év óta nincs asszonyfonó; pedig különösen az idősebb asszonyok lelkesen beszélik, milyen nagyszerűen mulattak és mennyit énekeltek a fonóban! Hogy miért szűnt meg, senki sem tudta megmondani. A lányfonó sem az azonban, ami régen volt. Általában csak újév után kezdődik; ilyenkor sorba járják a házakat, minden este más lány a „vendéglátó”. Maguk a nagylányok is két külön: „álsuccai” és „felsuccai” fonóba tagozódnak. Ez aztán a mai kis számú fiatalság idején nevetséges számokat eredményez: megesett, hogy csak két lány fonózott együtt. Mikor kérdeztem, miért nem jöttek a többiek, azt felelték: „igen messze laknak”, meg „nagy a sár!” Nos, ha a távolság és a sár is ok a fonó elhanyagolására, akkor már bizonyos, hogy a társas együttlétnek ez a formája sokat veszített kötelező-erejéből. Más kérdés, hogy ha van egyáltalán fonó, mennyi időt és kedvet szentelnek benne a dalolásnak? Épp annyit, tehát épp oly keveset (főleg a kedvre értve), mint egyéb összejövetelükön.

Az alkalmakhoz kötött dalolások közé sorozhatjuk még a kocsmai mulatságot. Ez azonban ritkán nagyobb méretű s mivel csak szűk kis társaságra szorítkozik, a falu zenei élete szempont-

jából nem jelentős. Az utóbbi kivételével, minden zenélési alkalom a falu fiatalságához tapad. Bált, táncot végignéz ugyan a társadalom apraja-nagyja, de az aktiv zeneélet kizárólag a fiatalságé. Nem volt ez mindig így. Láttuk, alig egy évtizede még élt az asszony-fonó. A mulatságokon is több szavuk volt régebben az öregeknek: „Hajnāl felé a házasemberek ha bémentek a táncba, félbe is szakaszthatták a fiatalok táncát. Vittek a cigán-nak itált. A cigán tutta már, hogy annak ő a temetője. Mék pénst is attak utánna a cigánnak. Aszt monták a cigánnak: húzzad a hājnalit! [Régi stílusú, ötnyelcados ritmusú dallamok.] Akkor a fiatalok azannal abbahatták. Az öregek énekéltek és táncoltak rá csendesen. Amejik öregnek nem vót kedve énekēlni, az csujogatta ezeket a szövegeket:

Édesanyám rózsafája,
Én vagyok a legszebb ága...

Az öregnek kicsi kell,
Ha nagyot nyel, bukik fel...

Kedves babám, mikor látlok,
Főj a számon ki az átok,
Mind a zsákból a gabana,
Hogy törjen ki a nyavaja!“

Mondják: „még eccer-eccer, mikör mi korosabb házasemberek is elmenyünk a múlaccságba, négyen-ötön még most is rendelünk ety-két ijen nótát.“ (Nb. én egyszer sem tapasztaltam.)

Az asszony-fonó és az öregek „hajnalija“ elegendő adat arra, hogy régebben az öregebbek jobban kivették részüket a zenéből. Nézzük meg, a fiatalság körében történtek-e változások? Ha már a csihajgatásnál tartunk, megemlítjük, hogy ez a fiatalság körében is divatos volt. Egy negyvenéves asszony beszéli: „Régente, fiatal lēan koromba a hājnalira mindenki a szeretőjivel táncolt. Akinek nem vót szeretője, az a testvérivel vagy unoka-testvérivel, de idegennel nem. Asztán közbe csihajgatták egymásnak a maguk bánatát. S a másik felēlgetett. (De csak férfiak.) Ojan szép vót, hogy borsózott az embēr háta. Az öreg Beke Sándor fiatal lēankoromba úty haragudott, mér hatyták el eszt a szökást!“

A dalolási kedv megcsappanása általános jelenség. „Vígabb vót és csiszoltabb eszű a régebbi fiatalság“, „Itt erőssen énekesek vótak, nem a mostaniak, hanem a régiek. A mai fiatalok

léha énekeket énekélnek.“ Török József (szül. 1880.) mondja: „Régen dalossabb vót a falu. Talán a nép nem vót ugy lehangolva, egyfelől a dékázásér³, másfelől a háborúér, Régen összeölélkesztünk tízen-tizenketten s úgy jártuk körül a falut énekelve. Talán a műveltség hozza magával: mos valaki egy kicsit is énekel az uccán, ráfogják, hogy bolond. Régen, háboru előtt a csendörök sem zavárták a fiatalokat. Mos, ha a mostani csendörök farsangost találnak az uccán, röktön aszt gondójják, hogy rabolni megy és jól élkefélik. Szigorúbb a törvény sokkálta, mint régebben vót.“ Nos, a mi véleményünk szerint: dekázás, háború, törvény: kevés ok arra, hogy a zenei élet hanyatlását megmagyarázza. Úgy érezzük, hogy ez a hanyatlás a falu társadalma mélyreható lelki változásának lehet a következménye; e változás okait azonban bajos lenne a fenti két-három pontban meghatározni.

Végezetül álljon itt két beszámoló a társadalmi különbségeknek a zeneélet külső formáiban való megnyilatkozásáról. Ismét Török József szavát idézzük. Először elmondja, hogy az ő korában volt tánc a gyerekek között is: „Fogattunk ety pakulárt s az magyarófa-furuján, pásztórsípon jáccott“. Majd rátér arra, hogy egészen a román-imperiumig „két tánc“ volt a faluban. „Az első táncba a birtokosok vehettek részt, a másodikba a lenézett családok. Nem lehet azomban aszt mondani, hogy csak a birtok szerint vót a megoszlás. D.-nek például vót birtoka, mégis a második táncba járt. A műveltség is hoszta magával, ki hová járjon. Vótak ojan legények, léányok, akiknek nem vót semmi értelmük. Ezek is a második táncba szorútak. Én meg szegény vótam, de mégis jómagaviseletem és értelmemnél fogva az első táncba jártam. A kétfajta zene köszt az vót a külömség, hogy a második táncba csak hējbeli muzsikus jáccott másodmagával, az elsőbe pedig másfalubeli zenészek jöttek. A második táncbeliek nem is csináltak bálokat; táncot azomban elég gyakran. A második táncba mind asztat utánoszták, mind a mājmok, amit az első táncból elloptak. Ide sokkal kevesebben jártak: összesen hat-hét ilyen lenézett család vót. Vót ezeknek külön fonójok is. Baráccság nem vót a két táncbeliek köszt: már az iskolába is gyűlöltek egymást; egy jó tanuló gyermek nem barátkozik a rossz tanulóval!“

A két tánc közti különbséget Jakab István (szül. 1895) így adja elő: „Abba az időbe még tartották az öregek a régi nemeséget. Ezek jártak az első táncba. S a jobbágyok s eselédek leszármazottjai jártak a másik táncba. A nem nemes mind szegén

³ Háború-okozta gazdasági megszorításokra gondol.

vót. A zenébe nem vót külömség. A második táncbeli fiú féréhúzódvá hālgatta a kocsmába az első táncbelit s megtanulta a dalokat.“

Akármi is (birtok, nemesség vagy „jó magaviselet“) választotta szét a két táncbelieket, tény az, hogy a világháború végén még érezte hatását a társadalmi rangkülönbség. Magában a zeneanyagban — úgy látszik — akkor sem mutatkozott nagy eltérés. Ma aztán — mikor már a külső elválasztó formák is eltűntek — aligha állapíthatunk meg társadalmi rétegek szerinti különbséget a dalkészletben. (Lásd az V. fejezetet.)

A második beszámoló a zenei élet külső formáit érintő román-magyar kapcsolatokra derít fényt. Török József szerint a magyarok a románoktól nem tanultak dalokat. Magyar táncba románok, románba magyarok nem jártak. Fonóban sem keveredtek egymással. Általában semmiféle barátkozás nem volt a két-nemzetiségbeli fiatalság közt. „A bálba mos még meghíjják a románokat, de régebben nem. Ha mégis ělmentek a román fiuk a táncba, csak az ajtónál marattak; s ha a magyar fiuk jóindulattal vótak, attak nekik egy-két táncot, de addig ők nem táncoltak.“ A román-magyar fiatalság érintkezésének ez a csaknem tökéletes hiánya teljesen érthetővé teszi számunkra azt, hogy a magyar dallamkészletnek csupán 1.9 százaléka román, vagy erősen romános színezetű dallam. (Kérdés, a románok mennyi magyar dallamot használnak? A hasonlóan részletes — románok közötti — gyűjtést megelőzően is kimondhatjuk: többet, mint amennyi román a magyarok.)

Foglaljuk össze a fejezet tartalmát. A zeneélet külső formái: bái, tánc, kaláka, lakodalom, legények berukkolása (ezekben a hangszeres zene uralkodik); továbbá: vásárnapdélutáni összejövettel, fonó, kocsmái mulatás (hangszernélküli dalolások). Mindezen formák csaknem kizárólag a fiatalság életéhez kapcsolódnak. Régebben az öregek is szívesebben daloltak, táncoltak, (asszonyfonó, „hajnalizás“). A falu zenei életének fejlődésiránya: a nagyobb zeneiségtől a csökkentebb, a sok dalolástól a kevesebb felé.

II. A dallamkészlet.

Szociográfiai szemléletű tanulmányban a dallamokat nem rendszerezhetjük szigorúan zenetudományos módon. Nem emelhetjük ki a három legfontosabb dallamalkotó elem — ritmus, hangsor és forma — közül valamelyiket és nem tehetjük meg

vezető rendező-elvnek. Nem követhetjük pl. a finn VÄISÄNEN módszerét, aki a vogul-osztják dallamokat először ritmusbeli hasonlóságuk alapján csoportosítja; ezek a csoportok azután forma, majd hangsor szerint újabb és újabb csoportokra bomlanak.⁴ Az ilyen módszer igen logikus és különösen addig, amíg (mint pl. a vogul-osztják dallamok esetében) egy dallamgyűjteményben nem mutatkoznak egymástól határozottan elváló stílusok: nem kifogásolható. A mi falunk dallamkészlete azonban több sajátos jellegű stílust rejt magában; ezek a stílusok korántsem állapíthatók meg akkor, ha a dallamokat egyetlen szempont szerint rendezzük. Nemcsak ritmus, de hangsor és forma sem nevezhető ki rendszerező vezér-elvnek, nem állíthatunk fel a csoportosítás céljából hierarchikus sorrendet a három alkotó-elem között. Az elemek olymódon keverednek és forrnak össze stílussá, hogy ezek megállapításakor, egy-ínmellé helyezésekor nem bontakozik ki semmiféle egységes, következetes elv.

Hogy a ritmus nem lehet egyedül és elsősorban irányadó: nem kell bizonyítanunk. Legrégibb pentaton dallamunk és új, moll-skálájú, harmónikus szellemű műdalunk ritmusa sokszor egyforma. Még a pentatóniával inkább boldogulhatunk s mint látni fogjuk, boldogulunk is. Az egész dallamkészletet ugyanis dűrván pentaton és nem-pentaton dallamokra oszthatjuk. Azonban: a pentaton csoporton belül az egyes alcsoportok nem kizárólag a pentatónia gazdagabb vagy szegényebb megjelenése szerint válnak szét; szerkezeti, előadásbeli, sőt még egyéb sajátosságok is közrejátszódnak. A nem-pentaton csoport pedig sokkal inkább ritmus- mint hangsor-beli sajátosságok szerint bomlik kisebb egységekre. A harmadik alkotó elem: a forma, a szerkezet: az előbbi kettőnél is alkalmatlanabb arra, hogy a rendszerezés gerince legyen.

Igy tehát vállalnunk kell azt a tudományos szempontból tökéletlen, de eredményhez egyedül vezető módot, hogy a csoportokat egységes (— egyetlen —) alapelv nélkül alkossuk meg, rakjuk egymás mellé. Az „eredményes“ szón most a mi szempontunkból való eredményességet értünk; egy falu zenei képét akarjuk megrajzolni. Ehhez szükséges megtudnunk: milyen jellegű, milyen stílusú dallamok élnek benne? A jelleg, a stílus pedig — mint már mondtuk — nem fogható meg egységes rendszerező-elv segítségével.

Vizsgálódásunk természetéből következik az is, hogy a stílu-

⁴ Väisänen A. O. *Wogulische und ostjakische Melodien*. Helsinki, 1937.

sokat úgy állítsuk sorba: mindig a két leghasonlóbb essék egymás mellé. Vagyis fokozatosan mehessünk át a legalsóbbtól a legmagasabbig, a legnépibbtől a legnépietlenebbig. Szándékosan nem használom a „rég-új“ szavakat, mert a csoportosításban semmi tekintettel nem voltam az eredetre. Hiába tudtam egy dallamról, hogy műdal, ha népdal-jellege volt, oda került a többi népdal közé. Két okból tettem ezt: 1. népdal és műdal között olyannyira összefolyó a zenei határ, hogy ezt meghúzni: szinte lehetetlenség. 2. sok dallamnál kétséges, vajjon falun vagy városon született-e? Így tehát — a származás szempontját elhagyva — pusztán a meglévő zenei sajátságok szabták meg egy dallam helyét.

Felmerülhet az a kérdés: nem volna-e tanácsosabb, ha az egész dallamkészletet előadási alkalom és szövegtartalom szerint osztályoznánk? A kérdés nem oktalan, mert — mint a IV. fejezetből látni fogjuk — a dallamok szövegi részének nagyobb a jelentősége a zeneinél. Minket most azonban a zenei rész érdekelt; a falu zenei érzékére, ízlésére vagyunk kíváncsiak, még akkor is, ha ez a zenei érzék gyengébb, egy-egy dal befogadása, élete, halála szempontjából kevésbé döntő, mint a szöveg tartalma.

Még egy kérdéssel kell szembenéznünk: nem a rubato és tempo giusto előadásmód-e az a két pólus, amelyek mindenek előtt maguk köré vonzzák, csoportosítják a dallamokat? Nem ezek hozzák-e létre a két főcsoportot? Kétségkívül — a rubato-giusto arány igen jellemző lehet minden falura, sőt külön-külön minden emberre. A két fajta előadásmód azonban ősrégi és valószínűleg annyira az ember ösztönös fiziológiai-pszichológiai követelménye az, hogy rubato is, giusto is énekeljen, hogy azok a különbségek, melyeket különböző faluban, különböző korú, nemű és társadalmi állapotú embernél a rubato-giusto megoszlásban találunk: nem oly nagyok és jellemzők, mint pl. az, hogy az egyik ember régi ötfokú dallamokkal él, a másik meg Balázs Árpád és Sas Náci szerzeményeit kedveli. Mind az ötfokúak, mind a Balázs-nóták között egyformán találunk giustót is, rubatót is; itt többet, amott kevesebbet: a különbség érdekes lehet. A két ember zenei érzékét mégsem ennek alapján fogjuk elsősorban meghatározni. A rubato-giusto arányt mindig, minden csoportnál megvizsgáljuk majd, továbbá statisztikailag szemléletessé tesszük ennek az aránynak emberek szerinti változását; rendszerezésünk gerincéül azonban a rubato-giusto előadásmódot sem választjuk.

Célunk tehát az, hogy tisztán zenei szempontok szemmeltartásával olyan csoportokra osszuk fel a falu zenei készletét, amelyek közül az első és az utolsó jellegben legtávolabb áll egymás-

tól, a közbülsők pedig lépcsőzetes átmenetet alkotnak a két szélső pont között. Ennek a lépcsőnek egyöntetű, zökkenő nélkül való megalkotása — épp a giusto-rubato probléma miatt — roppant nehéz. A rubato dallamokat ugyanis három nagy részre osztottuk. Az első rész nem önálló csoport; olyan rubato dallamokról van itt szó, melyeknek ritmusából — a rubato előadás ellenére — kicsendül valamilyen határozott metrum. Előadásuk többnyire csak *poco rubato* és az idetartozó dallamok legnagyobb része giusto eredetű, vagy legalább is feltehetően az. Ezeket a dallamokat a megfelelő giusto kategóriák testvér-alosztályaiba soroztuk. A rubato dallamok egy másik hatalmas csoportja: az u. n. „hallgatók” ismertetőjeleit majd később mondjuk el; most csak annyit: e dallamok igen határozott egységes stílust képviselnek. A rubato dallamok harmadik csoportját két negatív tulajdonsággal határozhatjuk meg: sem az előbbi (giustokhoz beosztott), sem az utóbbi (hallgató) csoport jellemvonásait nem tartalmazza. (Lásd a 21. lapon bővebben.)

A két utóbbi rubato-csoport nélkül a lépcső aránylag könnyen megépíthető. Ezeket azonban igen nehéz beilleszteni a sorba. A nehézség ez: ahhoz, hogy megállapítsuk ennek a két rubato-csoportnak a helyét, két vagy több giusto-csoportot kell összemérni egy rubato-csoporttal. Ehhez a méréshez nincsen megfelelő mérőeszközünk; a szubjektív ítéletre kell bízunk magunkat. Bár ez a szubjektív ítélet az összes létező objektív szempont figyelembevételével alakult ki, mégis csak — szubjektív ítélet.

Ezek előrebocsajtása után elindulhatunk a lépcsőn, rátérhetünk a első fokra.

I. (1—7. példa.) A lépcsőn-haladás iránya: népből a város felé. Első osztályunk tehát a legnépiesebb, legvárosmentesebb dallamok csoportja. Nyilvánvaló, hogy ez a csoport a BARTÓK és KODÁLY által megállapított régi magyar népdalstílussal azonos. Főbb jellemvonásai: pentatónia, ereszkedő szerkezet, azonos szótagszámú sorok. Ezek a sajátságok azonban nincsenek meg minden dallamban hiánytalanul. Így pl. egy recitáló jellegű dallamban (7. példa) pentaton fordulatok mellett több idegen hangot és a végén fríg-kadenciát találunk. Több dallamból hiányzik az ereszkedő jelleg, sőt némelyik emellett még súlyos helyen álló idegen, nem-öt fokú hangokat is tartalmaz. Az se feltétlenül bizonyos, hogy minden idetartozó dallam ősi eredetű (bár legfeljebb csak 2—3 dallam lehet kétséges); azonban kivétel nélkül mindegyiket erősebb kötelek húzzák ide, mint bármely másik csoportba. Szótagszámszerinti megoszlásuk a következő:

6	szótagos	2	dallam,	variánsokkal	együtt:	10
7	„	1	„	„	„	4
8	„	5	(3+2) ⁵	„	„	14 (9+5)
11	„	12	„	„	„	45
12	„	1	„	„	„	1
Összesen: 21 dallam,						74

A dallamok előadása személyek — főként különböző kori személyek — szerint változik. A 21 dallam közül 9 egyöntetűen (variánsokkal együtt) giusto, 3 egyöntetűen rubato; 9 pedig hol giusto, hol rubato. Meg kell jegyezni, a régi dallamok (I. és II. osztály) giusto és rubato előadása közt korántsem mutatkozik akkora eltérés, mint az újabb népdalok, vagy főként a műdalok körében. A giusto előadás lágyabb, nem pattogó; nagy előszere-ttel hajlik az ötnyelcados nyújtások (tehát  helyett:  felé. A rubato pedig inkább csak poco rubato, nagy vonásokban (2—3 dallamot kivéve) követi a metrum lüktetését. Any-nyira nincs határ giusto és rubato között, hogy sokszor szinte eldönthetetlen, rubato-e vagy giusto az, amit hallunk.

II. (8—19. példa.) 12 régies dallamot nem helyezhettem az I₇ osztályba. Eddigi népdalkiadványainkban alig találtam ezekhez hasonló dallamot; nem tudtam, mit csináljak velük. KODÁLY igazított végül is el: Erdélyben már több helyről került elő ilyen szerű dallam. (Legutóbb LAJTHA LÁSZLÓ közölt néhányat széki gyűjtéséből).⁶ Kérjük az olvasót, mielőtt alábbi megjegy-zéseinket elolvassa, nézze át alaposan a példatár 8—19. sz. dallamait.

Általánosan mivel jellemezhetnénk ezeket a dallamokat? Lassú tempó, $\frac{5}{8}$ -os előadásmód. Az ütemek szótagszáma nem állandó: négyszótagos ütemek (nyolcszótagos sorok) gyakran nyolcszótagos ütemekké (tizenhatszótagos sorokká) változhatnak, (a dallam vonala ugyanaz marad. 8., 15., 19. példa); a kétféle szótaghasználat egy dallamon belül is lehetséges: 9. a), 11. a) példa. Négyes és nyolcas szótagszámú ütemek még hetesekké is átalakulhatnak. (9. b), 13. b) példa) Dallamaink szabályszerűen a szokásos tizenegyes ritmus záróképletével:  fejeződnek be. Ez a ritmusképlet azonban sokszor a dallamon belül is elő-fordul, egy-egy dallamsor, helyesebben dallamrész lezárására.

⁵ Három di- és két tri-podikus dallam.

⁶ Kodály Zoltán Emlékkönyv 1943. Lajtha: *Újra megtalált magyar népdaltípus* 219. kk.

Formáját tekintve, öt dallam szabályosan négysoros (8., 9., 10., 11., 12. példa); szintén négysoros a 13. és 14. példa (csakhogy mindkettőnek van variánsa, amely egy ütemmel esonkább: 13. b) és 14. b) példa). Hatsoros a 15. és 16. példa; (15. c) és 16. b) sz. variánsaik négysorosak). Ugyancsak négy- és hatsoros formát ölt a 17. példa (17. a) négy-, 17. b) hat-soros). Csaknem szabályosan ötsoros dallamra is van példánk: 18. sz. dallam.

Legérdekesebb a 19. sz. dallamunk. A 19. a) példában négy tripodikus sorhoz függelékszerűen csatlakozik két dipodikus. A 19. b)-ben (szótagszáma felére csökken), csak a szöveg okoz némi zavart: a 7. ütemtől dipodikus jellegűvé változtatja a dallamot. (Nb. énekese bevallotta, hogy nem biztos benne.) A következő két variáns csak a kadenciákban és a dallamvonal ereszkedő jellegében rokon az előbbi két dallammal; mindkettő négysoros (a 19. c) tripodikus, a 19. d) dipodikus).

Látjuk, mennyire változékonyak ezek a dallamok. Szöveg és dallam kapcsolata különösen laza; sőt gyakran egy-egy dallam-részhez (sokszor egész dallamhoz) nem énekelnek szöveget. Nem-négysoros dallamokra különösen bajos szöveget húzni. Ilyenkor vagy belézavarodnak, vagy szövegsorokat ismételnek, vagy legtöbbször: tararara, dadadada, hajahaja, stb. kis szócskákat fűznek a dallamhoz. A  ritmusú záróütemek szövege: csuhajja, ihajja, hajaha, stb.... Szerves szövegrész ritkán esik ilyen ütemekre. KODÁLY — ezen annyira jellemző közbeékelte kis szócskák miatt — egyelőre *jaj-nótának* nevezte el ezt a típust. (Nb. A *jaj-nóta* elnevezés csak a 15—19. sz. dallamokra érvényes!)

Szöveg és dallam laza kapcsolata és a dalok nagy variabilitása arra vall, hogy hangszeres eredetű dallamokkal van dolgunk.⁷ Énekeseim nyilatkozata is ezt bizonyítja: „Azér nem hoztam én ezeket föl a tanár úrnak, mēr ezeket a cigán jáccotta s közbe belecsujogattak. S a szó nem mindig talált a zenével. — Nem vót szabájozott szövegük. Csak kinek-kinek ami eszébe jutott csujogatás közbe, asztán énekbe foglálta.“ Egyik legjobb emlékezetű öregebb ember: Török József mondta ezt, hihetünk neki. De fiatalabbak, öregek közt általános a vélemény: „a szava csak félig-meddig talál“, „nem is hiszem, ezeknek van szövegük“ stb.

Megjegyezhetjük még, hogy ezeket a dallamokat — néhány

⁷ Ennél többet eredetükről nem kívánunk mondani. Valószínű, hogy 12 dallamunk különböző forrásokból származik. Lehet köztük magyar-román, népi-városi. Mi — itt is — csak a zenei sajátosságokat vettük figyelembe.

$\frac{5}{8}$ -os I. osztályúval együtt — nevezik „hajnalinak“. Hajnalin kívül még „hājnali cigántánc“, „hājnali keserves“, „hājnali csárdás“, „lassú csárdás“, „cigánkesērgő“ néven is emlegetik őket.

III. (20—24. példa.) A magyar népzene új stílusának (visszatérő szerkezet: első és utolsó sor azonos) azon dallamai alkotják ezt az osztályt, amelyekben még az ötfokúság szelleme uralkodik. Ezen kívül néhány plagális dallam is idekerült; egyrészt azért, mert a plagális dallamok nagy része erősen pentaton színezetű, másrészt: önmagában a plagális gondolkodás annyira dūr-moll-ellenes, hogy olyan csoportban kellett számára helyet adnunk, amely jellegében még erősen „népies“.

Mivel a szótagszámnál sokkal jellegzetesebb, melyik dal hány ütemes sorokból áll össze: az alsóportokat ennek alapján állítottam fel:

	Giusto	Rubato	Összesen	Variánsokkal együtt
Dipodikus	8	4	12	16
Tripodikus	15	—	15	33
Tetrapodikus	7	1	8	13
Pentapodikus ⁸	7	4	11	24
Heptapodikus ⁸	4	—	4	14
Összesen	41	9	50	100

Feltűnő a tripodia és pentapodia jelentős szerepe. Figyelmet érdemel továbbá a rubato dallamok csekély száma; tudjuk, ezek nem is igazi rubato dallamok, inkább csak poco rubatók és legtöbb esetben a hanyag, pongyola, koncentráció-nélküli éneklésmód rubatósítja őket.

Végül megemlítendő, hogy az 50 dallam közül 14 plagális (12 dūr, 2 moll), a többi pentaton.

IV. (25—29. példa.) A negyedik osztályt erős szálak fűzik a harmadikhoz. Visszatérő-szerkezetű pentaton dallamok vannak ebben is. Az előbbi osztálytól abban különbözik, hogy a pentatónia ezekben a dallamokban már nem jelentkezik oly erővel és fontos, súlyos helyen álló idegen hangok, sőt itt-ott alterációk is (felemelt szeptima) zavarják az ötfokúság tisztaságát. Ebbe az osztályba soroztam néhány mixolyd, sőt dūr (jobban mondva ion) melódiát, amelyek félreérthetetlenül ötfokú fordulatokkal díszesek (pl. a 27., 28. sz. dallam).

Ez az osztály mintegy utolsó nyúlványa a pentatóniának,

⁸ A penta- és hepta-podikus egy-egy sora 5, illetve 7 félütemből, azaz kétnegyedes ütemből áll.

partjait a dúr-moll rendszer viharzó tengere már el-elborítja. Számszerű adatai:

	Giusto	Rubato	Összesen	Variánsokkal együtt
Dipodikus	8	3	11	17
Tripodikus	13	2	15	35
Tetrapodikus	1	—	1	6
Pentapodikus	6	2	8	11
Heptapodikus	1	1	2	2
Összesen	29	8	37	73

Láthatjuk, a tri- és pentapodia még mindig szép számmal képviselteti magát.

Egy dallam (26. példa), melódikája miatt a harmadik osztályba kívánczik (igen jellegzetes pentaton fordulatok a két középső sorban), ritmusa azonban nem népdalszerű (de nem is rikitóan népdalszerűtlen). Így ez a dallam kompromisszummal jutott ebbe az osztályba. (A következő osztályokban is — több esetben — hasonló módon jártunk el.) — 37 dallamból 15 dúr-karakterű (dúr, mixolyd hangsor pentaton fordulatokkal), 22 pedig moll (pentatónia dór vagy moll mellékízzel).

V. (30–36. példa.) A pentatónia utolsó nyúlványa és a dúr-moll tenger között áll ez a dallamesoport. Pozitívumot alig mondhatunk róla; legfeljebb annyit, hogy az egyházi hangnemek uralkodnak benne. Pontos meghatározása csak a negatívumok felsorolásával lehetséges; tehát: az idetartozó dallamokból hiányoznak mindazok a sajátságok, amelyek az eddigi és ezutáni osztályokra jellemzők. Van néhány (30. példa) pentaton dallam is benne, ezek azonban szerkezetük vagy ritmusuk miatt nem kerülhettek az előző osztályokba. A dallamok jórésze dór, fríg, mixolyd hangsorokban mozog; szerkezetük és ritmusuk sokféle lehet (rikító népdalszerűtlenség azonban e téren sem tapasztalható). Különféle eredetű és különféle jellegű dallamok csoportja tehát ez. Mégis, közös vonásuk: a dúr-moll rendszer hiánya egységbe tömöríti őket s átmenő lépcsőt alkotnak a pentaton és dúr-moll gondolkodásmód között.

Összesen 37 (variánsokkal együtt 58) dallamot foglal magába ez az osztály; ebből 28 (var.-kal 47) giusto, 9 (var.-kal 11) rubato. A giusto-k közül 21 (var.-kal 29) dipodikus, 6 (var.-kal 17) tripodikus, egy pedig tetrapodikus. (Két tripodikus dallam [35. példal 3 félütemes sorokból áll). Mindkét dal második fele már nem tripodikus. Itt meg kell jegyezni, hogy az olyan dallamok

hovatarozását, amelyeknek sorai különböző számú ütemekből állanak, mindíg az első sor ütemszáma döntötte el.

VI. (37—41. példa.) Dúr-moll hangsorú dallamok, visszatérő szerkezettel, népdalszerű ritmussal. Hogy mit értünk népdalszerű ritmuson, bővebb magyarázatra szorulna. E helyett inkább majd azt fejtjük ki, mi a népdalszerűtlen ritmus. Most elégedjünk meg annyival, hogy — nagy általánosságban — olyan a ritmika ez osztálybeli dallamoknak, mint a III. és IV. osztálybelieké.

		Dúr	Var- kal	Moll	Var- kal	Össze- sen	Var- kal
Dipod.	giusto	13	23	11	31	24	54
	rubato	3	3	—	—	3	3
Tripod.	giusto	41	70	18	33	59	103
	rubato	4	5	2	2	6	7
Tetrapod.	giusto	7	13	6	13	13	26
	rubato	1	1	—	—	1	1
Pentapod.	giusto	4	11	4	9	8	20
Heptapod.	giusto	1	2	1	1	2	3
Összesen		74	128	42	89	116	217

116 dallamunk közül csupán 10 rubato, a többi giusto. — A háromüteműség jelentkezése minden eddiginél nagyobb arányú: a dallamok fele tripodikus. A másik két páratlanütemű sorfajta (ötös és hetes) viszont már ritkaságszámba megy. Úgy látszik, a dúr-moll érzék erősödésével fordítva arányos az 5 és 7 üteműség szeretete.

VII. (42—45. példa.) Dúr-moll hangsorú dallamok, visszatérő szerkezet nélkül (tehát az első és az utolsó sor nem azonos), népdalszerű ritmussal. Az előbbi osztály és eközt tehát a szerkezeti különbség húzza meg az elválasztó vonalat. Eredete szerint a legtöbb dallam városi, azaz műdal. (A VI. osztályban még sok volt a „népdal.“) Megjegyzendő azonban, hogy sem a ritmust, sem a melodikát, sőt legtöbbször a formát nézve sem tapasztalhatunk ezekben nagyobb népdalszerűtlenséget. (Egynéhány kivételt [44. a) példa] nem tekintve, négy izometrikus sorból álló dallamok.)

	Dúr	Var.- kal	Moll	Var.- kal	Össze- sen	Var.- kal
Dipod. giusto	27	55	11	25	38	80
rubato	2	6	1	1	3	7
Tripod. giusto	7	11	1	2	8	13
rubato	4	6	1	3	5	9
Tetrapod. giusto	1	1	1	1	2	2
Heptapod. giusto	1	2	—	—	1	2
Összesen	42	81	15	32	57	113

Az 57 dallamból 8 rubato, a többi giusto. Az előbbi osztályainkkal szemben itt a dipodia nyomul első helyre. A páratlan-üteműség (még a tripodia is) ebben az osztályban kisjelentőségűvé zsugorodik.

VIII. (46—51. példa.) Az eddigi rubato-dallamokat besorozhatjuk a giusto-osztályokba, hisz az osztályokat jellemző melodikai, formai, sőt ritmikai sajátosságok (az utóbbiak természetesen csak halványabban) ezekben is felfedezhetők. A két másik rubato-csoport — mint már említettük — önálló alakulat. Kettőjük közül a „hallgató“ népdalszerűtlenebb; VIII. osztályunkat a másik csoport alkotja. Legfőbb jegyei: rubato (metrumtól teljesen szabad) előadásmód, dúr-moll rendszer, többnyire népdalszerű (négy-soros) forma és legfőképpen: a hallgatót jellemző sajátosságok hiánya. Hogy melyek ezek a sajátosságok, majd a hallgató-csoportnál mondjuk el, itt csak annyit, hogy a VIII. osztályt alkotó nem-hallgató rubato-dallamok jellegben közelebb állanak a régi rubato-népdalokhoz, mint a hallgatók. Így tehát ennek a dallam-csoportnak meg kellett előznie a hallgatókat. Sőt: a hallgató — kellően meg nem fogalmazható, de leghatározottabb érzésünk szerint — annyira idegenszerű alakulat a magyar népdal szempontjából, hogy egyik legutolsó, a régi magyar népdal-stílustól legtávolabb eső helyen kellett osztályt adnunk számára.

Az itteni nem-hallgató VIII. osztály dallamai jórészt régi (multszázadi) műdalok, szemben a hallgatókkal, amelyek többnyire a legújabb idők termékei. Természetesen itt a metrum helyett szótagszám szerint csoportosítottunk, a következőképpen:

		Dúr	Var.- kal	Moll	Var.- kal	Össze- sen	Var.- kal
Hét	szótagos sorok	—	—	1	4	1	4
Nyolc	„ „	5	8	7	15	12	23
Tíz	„ „	2	4	1	1	3	5
Tizenegy	„ „	7	9	7	11	14	20
Tizenkét	„ „	1	2	1	2	2	4
Tizennégy	„ „	2	2	3	6	5	8
Tizenöt	„ „	1	2	—	—	1	2
Huszonhárom	„ „	—	—	1	3	1	3
Összesen		18	27	21	42	39	69

Látjuk, az alacsonyabb (nyolcas és tizenegyes) szótagszám kedveltebb; a magasabb (tizennégyestől felfelé) — ami a hallgatók közt oly gyakori — a 39 dallamnak alig egyötödrésze. Ez is jellemzi ennek a dallamesoportnak a népdalhoz viszonylag közelálló jellegét.

IX. és X. Az előbbi rubato-csoportnál népdalszerűtlenebb a következő két giusto-osztály. A ritmus népdalszerűtlensége a legfőbb jellemvonásuk. Mit értünk ezen? Erre a kérdésre hosszú tanulmányban lehetne csak világos feleletet adni; most meg kell elégednünk néhány legfontosabb jel ismertetésével.

Elsősorban bizonyos sorzáradék-ritmusokról van szó, amelyek teljesen ismeretlenek a magyar népdalban. A két leggyakoribb:

 és  Főleg a dipodikus dallamokban ott-honosak (tripodiában ismeretlenek). Fölsorolunk még néhány ilyen ritmus-záradékot: , , , , , stb., stb. Ilyen záradék előtt állhat bármilyen ritmus-képlet, mégis népdalszerűtlen marad. Népdalszerűtlen ritmus lehetséges azonban népdalszerű ritmus-záradékkal is. Így a két, népdalban-uralkodó ritmus-záradék:  és  is társulhat olyan képletekkel, hogy végül is népdalszerűtlenné válik. Íme néhány példa.

Dipodikus dallamokban:



Tripodiában:



Tetrapodiában:



Kivételesen még pentapodiában is akad egy-egy népdal-szerűtlen ritmus. Pl.:



Ez a felsorolás persze csak kis ízelítő a ritmusképletek tömegéből. Kimeríthetetlen a kombinatív lehetőségek száma. A IX. és X. osztályban, ha csak a dallamok első sorát vizsgáljuk, 110 különféle ritmusképletet találunk. (46-ot a dipodikus, 11-et a tripodikus, 48-at a tetrapodikus és 5-öt a pentapodikus dallamok között. Ebből nyilvánvaló, hogy a páratlan-üteműség a népdal-szerűtlen ritmikával, általában a népdalszerűtlenséggel nemigen fér össze.)

A IX. és X. osztályba soroltunk néhány olyan dallamot, amely — bár ritmusa népdalszerű — igen erősen magán viseli a harmónikus gondolkodás jegyét; (akkordokon épülő melodika, moduláció, stb.). (67., 73., 74. példa.) Népdalszerű ritmus mellett is előfordulhat aztán, hogy a ritmus-szekvencia együttjár akkord-szekvenciával: népdalszerűtlen jelenség, tehát idevaló. (54. példa.) A két osztályt adó dallamok zöme azonban ritmusa miatt népdalszerűtlen.

A fenti megállapítások mindkét osztályra vonatkoztak. Ha így egyeznek, — miben különböznek egymástól? A IX. osztály dallamai visszatérő-szerkezetűek, (52—61. példa) és ezért egy fokkal népdalszerűbbek; a X. osztálybeliekből hiányzik a visszatérő szerkezet.

Lássuk a IX. számszerű adatait:

	Dúr	Var.- kal	Moll	Var.- kal	Össze- sen	Var.- kal
Dipod. giusto	13	20	10	19	23	39
rubato	1	1	3	5	4	6
Tripod. giusto	15	26	12	28	27	54
rubato	1	3	1	1	2	4
Tetrapod. giusto	27	58	27	40	54	98
rubato	3	4	—	—	3	4
Pentapod. giusto	2	2	3	3	5	5
Összesen	62	114	56	98	118	210

9 dallam rubato, 109 giusto. Érdekes ennek a statisztikának a VI. osztályéval (dúr-moll, visszatérő szerk., népdalszerű ritmus) való összehasonlítása. Ebben a négy-, abban a három-üteműség uralkodik. A tetrapodiának ez az uralomrajutása és a tripodia háttérbeszorulása egy a ritmus népdalszerűtlenedésével. Figyelemre méltó azonban, hogy a VII. osztály (dúr-moll, nem-visszatérő szerk., népdalszerű ritmus) tripodikus készlete jóval kisebb, (különösen a dipodikus dallamokhoz viszonyítva), mint a IX. osztályé. Ez viszont a tripodiának a visszatérő szerkezethez, vagy ha úgy tetszik: a visszatérő szerkezetnek a tripodiához való ragaszkodását jelzi.

A X. osztály (62—74. példa) nem-visszatérő szerkezetű, dúr-moll skálájú, népdalszerűtlen ritmikájú dallamok csoportja. (A már említett eseteken kívül [népdalszerű ritmus mellett: erősen harmónikus gondolkodás, vagy a szekvencia egy fajtájával még a — bár népdalszerű ritmusú, de — rendetlen formájú dallamok is ebbe az osztályba kerültek. [Két-háromsoros dallam-csőkevények, amelyek nagyobb dallamokból szakadtak le; vagy: határozatlan, különböző méretű és különböző számú sorokból álló dallamok; 64., 65., 68. példa.] Ezeknek száma csekély.) A X. osztály a következő módon oszlik alcsoportokra:

	Dúr	Var- kal	Moll	Var- kal	Össze- sen	Var- kal
Dipod. giusto	62	101	35	66	97	167
rubato	10	14	9	17	19	31
Tripod. giusto	12	20	10	20	22	40
rubato	2	2	1	1	3	3
Tetrapod. giusto	7	12	2	2	9	14
rubato	—	—	1	1	1	1
Pentapod. giusto	1	1	—	—	1	1
Összesen	94	150	58	107	152	257

152 dallamból 23 rubato, 129 giusto. Az előző osztályhoz viszonyítva a tetrapodia jelentéktelen szerepű. Ebből az következik, hogy a négyüteműség a visszatérő szerkezettel társul szívesebben. Érthető, hisz a hosszú, tetrapodikus dallamok szétesnének a visszatérő forma vaskapása nélkül. A kótatudatlan társadalom emlékezete nem is igen bírná az ilyen hosszú dallamokat megtartani, ha az első és utolsó sor (sőt legtöbbször a második is) nem lenne azonos. Másrészt: a tetrapodiának az ugyancsak visszatérő szerkezetű, csak népdalszerű ritmikájú VI. osztályban nincs nagy jelentősége; ez tehát, a már előbb is említett tetrapodia — népdalszerűtlen-ritmus rokonságot hangsúlyozza.

XI. (75—87. példa.) $\bar{A}$ „hallgató“ szóval egy sajátos stílust jelölünk. Dúr-moll hangsor, akkordikus dallamépítkezés, egészen szabad, rubato előadásmód. Ez még azonban — többé-kevésbé — a VIII-ik rubato-osztály dallamaira is érvényes megállapítás. Mi különbözteti hát meg tőle? A hallgatót legkirívóbban, legfeltűnőbbben előadásbeli sajátságai jellemzik. Igen hosszú és igen rövid: lényeges és lényegtelen hangok különbözőképpen összeálló sora egy-egy ilyen dallam. A kezdés kétféle: vagy rögtön gyors, aprózó mozgással indul, vagy az első hangot hosszan tartja és innen kezdve gyorsít bele; a gyors mozgás aztán a sorok végén (nagyobb szótagszámú dalokban a sorok közepe felé is) lelassul; a lassulás nem fokozatos, hanem hirtelen és igen nagy méretű. A dallamsorok utoisó két-három hangja nyúlik így el (vagy sor közben is egy-egy hang): ideges, aprózó futkosás után egy pár nyugodt lépés. Ezek a sorvégi nyújtott hangok, amelyek sokszor végevárhatatlan hosszúak, mindig: fontos akkordokat, akkordkapcsolásokat vonzanak. Nagyobb szótagszámú dalokban gyak-

ran (néha a kis szótagszámúakban is) előfordul, hogy a sorközépi lelassulás után már nem következik újabb gyorsulás; a sor második fele ernyedten, a gyors hangok kapkodásától kimerülten hanyatlík le. A hanyatlás nemcsak dinamikára és tempóra vonatkozik, hanem a hangok irányára is. Általában maga a dallamvonal is hűen mutatja az előadásbeli sajátságokat. A gyors aprózó mozgás ide-oda tekergő, váltó- és átmenő-hangokban bővelkedő mozgással vagy felfelé futó skálamenettel jár együtt; a hosszú hangok pedig — mint mondtuk — akkordfunkeciókat rejtenek magukban.

Szinte törvényerejű, hogy a dallamvonal a harmadik sorban éri el a csúspontot. A csúspont körül (sokszor az egész harmadik sorban) a mozgás kiszélesedik, a gyors hangok is megnyílnak; a negyedik sor általában megint gyorsabb, hasonló az első kettőhöz.

Szerkezetük sokféle lehet; éppen azért, mert ez az annyira egységes stílus különféle formákat használ anélkül, hogy az egység kissé is felbomlana: ezekre nézve a forma szerinti csoportosítást nem tartjuk célszerűnek. Ami a hallgatók osztályán belül fontos elválasztó lehet, az csak a szótagszám. Mindjárt meg is mondhatjuk: a par excellence hallgató tulajdonképpen a magas szótagszámú dallam; az imént rajzolt vonások ebben a legerősebbek. Alacsonyabb szótagszámú dalok — természetüknél fogva — alkalmatlanabbak az aprózó és nyújtó ellentét hatásos kidomborítására. Nincs elég hely, jobban mondva idő a nekiszaladásokra-megállásokra. Az elv azonban bennük is megvan és így feltétlenül ide sorolandók.

	Dúr	Var. kal	Moll	Var. kal	Össze- sen	Var. kal
8 szótagosak	8	14	7	11	15	25
10 „	3	6	5	8	8	14
11 „	20	27	20	37	40	64
12 „	19	26	20	27	39	53
13 „	—	—	1	3	1	3
14 „	21	23	29	46	50	69
15 „	5	5	10	13	15	18
16 „	3	5	5	6	8	11
18 „	6	6	8	14	14	20
19 „	9	13	7	14	16	27
22 „	—	—	1	4	1	4
24 „	1	1	—	—	1	1
Összesen	95	126	113	183	208	309

A 12 szótagszámúak két alcsoportra bomlanak: 6+6 és 8+4 összetételű sorokra. Az előbbihez tartozik 28 dallam (14 dúr és 14 moll), az utóbbihoz 11 (5 dúr, 6 moll). Ugyancsak kétfajta a 18-as sor: 8+8+2-összetételű sorokból áll 12 dallam (5 dúr, 7 moll), 6+6+6 képletű pedig 2 dallam (1 dúr, 1 moll).

Ha az adatokat összehasonlítjuk a VIII. rubato-osztályéival, kiderül, hogy 1. a 8-as sor elvesztette, a 11-es némileg megtartotta ugyan jelentőségét, vele egyenrangú lett azonban a 12-es; 2. a 14-es, amely a VIII. osztály dallamainak egynolcadát alkotta csupán, itt a leggyakoribb s a dallamoknak csaknem egynegyed részén uralkodik; 3. a 14-esnél magasabb (15, 18, 19) szótagszámok is szóhoz jutnak.

Mondottuk, a jellegzetes hallgató inkább a magasabb szótagszámot kedveli. Az adatok, amelyek világosan mutatják, hogy ezek a dallamok — szemben a másik rubato-osztállyal — a magasabb szótagszám felé hajlanak: támogatják ezt a megállapítást. A magas szótagszám pedig, akárcsak a tetrapodia: egy a népietlenséggel, városiassággal.

A hallgató, a maga sajátos előadásában olyan — zenei fogalmakkal nem teljesen megmagyarázható — különös szagú levegőt lehel magából, amely a népi illatok közt egészen idegenül hat. Szag és illat: kifejezi az elkerülhetetlen értékítéletet; a régi pentaton népdal rubato előadásban: a mély érzések nemes, egyszerű, őszinte kifejezője; a hallgató: az érzésekkel való nagyképű kérdés; mintha a hivatkozásra (hatásosság hajhászása az előadásban) azért volna szükség, hogy az előadás mögött húzódó dallam tartalmatlanságát, a dallam hangjai mögött rejtőző lélek szegénységét palástolja...

XII. (88—92. példa.) Romános dallamok. Az eddigi osztályokban is fel-felbukkant egy-egy romános fordulat. (Leginkább a bővített kvart használatában.) (35. f) példa.) Ebben az osztályban az erősebb román ízt adó dallamok állanak. Román eredetükről azonban nem felelünk.

a) A népdalszerű romános dallamok száma: 8. Ebből 2 (variánsokkal 3) ritmusa miatt sorozandó ide. (Az egyik az ismert oláhcsúfoló; a másik egy szöveg nélküli táncdal heterometrikus ritmussal, ez azonban — sajnos — hallás útján nem volt pontosan lejegyezhető.) 6 (variánsokkal 32) dallamot hangsora tesz románossá. A bővített kvart mellett a második (mely a románoknál sokszor első!) fokon való megállás szeretete jellemző ezekre a dalokra. (89. példa.) A kidei magyarság román népdalkészletének bővebb

analízise — a románság zenéjének megvizsgálása előtt — meddő kísérlet volna.

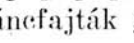
b) A népdalszerű romános dallamokon kívül van 11 műdal-szerű is; ezek közül 7 (variánsokkal 10) román szövegű; 4 pedig (variánsokkal 12) román tánczene (90—92. példa).

A romános nép- és műdalok száma tehát összesen 19 (variánsokkal 57). Ez a csekély szám önmagában is sokat mond a román hatás jelentéktelenségéről.

XIII. (93—99. példa.) A falu dalkészletének legnépdalszerűt-leőbb osztálya. „Népdalszerűtlen“ helyett fokozásképpen itt az „idegen“ szót fogom használni; ezek a dallamok ugyanis vadide-genek a magyar népzene világában.

a) Első alesort: a refrénes formájú dalok csoportja. 17 dal-lam közül 2 végig giusto, a többi 15 (var.-kal 20) félig rubato, félig giusto, vagy végig rubato.

b) Egyéb idegen formájú dallamok. Ilyen idegen forma pl. a kéttagú (Ritka búza, ritka árpa...). Ide soroztam továbbá a rendetlen formájú dallamokat, amelyeknek formátlanságát a heterogén ritmika is növeli (94. példa). A 13 dallam közül 3 (var.-kal 6) giusto, 10 rubato.

c) Idegen ritmusú, 1., $\frac{3}{4}$ vagy $\frac{6}{8}$ -os ütemű dallamok. 23 (var.-kal 30) giusto és 7 (var.-kal 8) rubato; összesen tehát 30 ilyen dallam. 2. Egyéb idegen ritmus-sajátságok: ütemelőző, pon-tozott ritmus karakterisztikus megjelenése (pl.: , vagy: , stb), triola, stb., stb.: idegen, úri táncfajták gyűjte-ménye ez a 29 dallam. (23 [var.-kal 27] giusto, 6 [var.-kal 12] rubato).

d) Végül, mint az idegenszerűség betetőzése: álljon itt 8 (2 giusto, 6 rubato) többszólamú dal, amelyeknek kísérő szólamait is el tudták egyesek énekelni.

Az idegenszerű dallamok tehát a következőképpen oszlanak alesortokra:

	Giusto	Var.-kal	Rubato	Var.-kal	Össze-sen	Var.-kal
Refrénes formájúak	2	2	15	20	17	22
Egyéb idegen formájúak	3	6	10	10	13	16
Idegen ritmusúak	46	57	13	20	59	77
Többszólamúak	2	2	6	7	8	8
Összesen	53	67	44	57	97	124

Megemlítendő még, hogy a 97 dallam közül 56 dúr és 41 moll skálájú.

A falu általam összegyűjtött, talán teljesnek is mondható dallamkészlete a fent ismertetett osztályok szerint tehát a következőképpen oszlik meg:

Dallam-osztályok	Dallamok száma	Variánsokkal együtt:
I. (Pentatónia, ereszkedő szerkezet)	21	74
II. (Jaj-nóták és hasonló dallamok)	12	35
III. (Pentatónia, visszatérő szerkezet)	50	100
IV. (Kevert pentatónia, visszatérő szerkezet)	37	73
V. (Egyházi hangnemű népdalok)	37	58
VI. (Dúr-moll, népdalszerű ritmus, visszatérő szerkezet)	116	217
VII. (Dúr-moll, népdalszerű ritmus, visszatérő szerk. nélkül)	57	113
VIII. (Dúr-moll, rubato, nem-hallgató típus)	39	69
IX. (Dúr-moll, népdalszerűtlen ritmus, visszatérő szerkezet)	118	210
X. (Dúr-moll, népdalszerűtlen ritmus, visszatérő szerk. nélkül)	152	257
XI. („Hallgató“)	208	309
XII. (Romános)	19	57
XIII. (Idegenszerű)	97	124
Összesen	963	1696

VARGYAS Áj községben kb. 60 régi-, 400 új-stílusú népdalt és 600 műdalt talált. Nem tudjuk, hol húzta meg nép- és mű-dal között a határt, de feltehető, hogy az itt VI. osztályba sorolt dallamfélék többsége még igen, a VII. osztálybeliek viszont már nem számítottak népdalnak. Ezek szerint a mi dalkészletünk 34 régi, 239 új népdalra és 690 műdalra oszlik. Bár ez a felosztás nem pontos és ezért az összehasonlítás sem tökéletes, annyit mégis csak bizonyossággal látunk belőle, hogy Kide zenei összképe városiasabb jellegű, mint Áj-é.

Közlünk még néhány adatot, hogy azok a gyűjtők, akik a mienkhez hasonló munkát végeznék a jövőben, minél több összehasonlítási alapot találjanak.

Hangsor szerint következő a megoszlás:

Pentaton	82
Dúr	453
Moll	348
Egyéb (egyházi hangnemek, romános skála)	80
Összesen	963

A plagális, továbbá a pentaton fordulatokkal ékes dűrjellegű dallamokat az „egyéb“ csoportba soroztam. Ezekben ugyanis a pentatónia nem alapszín.

Előadás-szerinti megoszlás:

Rubato	374
Giusto	589
Összesen	963

Az I. osztály hol giusto, hol rubato; a II. osztály összes dallamait giusto-nak tekintettem. Ez a giusto azonban nem azonosítható az újabb dallamok giusto-jával. A III. osztálytól felfelé, ha ugyanazon dallam variánsai közt volt giusto is, rubato is: általában oda osztottam be, ahová jellege szerint inkább kívánkozott; számított továbbá az is, hogy giusto vagy rubato halottam-e többször.

III. Dalforrások.

Az első fejezetben arra a kérdésre feleltünk, hogy *mikor* énekel a falu, a másodikban arra, hogy *mit*. Ez a fejezet a *honnan*-ra kíván válaszolni. Milyen forrásokból merítve elégíti ki falunk zenei szomjúságát? Mikor, hogyan és főleg: honnan szedte össze azt a kereken ezer dallamot, amelyet ma találunk benne?

VARGYAS idézett művében részletesen és színesen sorolja fel a „daltanulás“ módjait. Mi nem bocsájtkozunk ilyen fölsorolásba, mert, ha ezt a módszert követnők, csak ismétlésbe esnénk, mert kiderülne, hogy Kidében csaknem pontosan ugyanazok a daltanulás alkalmai, mint Áj-ban. Azaz: a kideiek — legalább is a dalosabb kedvű népség — éppúgy mint az ájiak, minden lehetőséget kiaknáznak, amely a daltudás gyarapítására kínálkozik. Különbség csak a különböző alkalmak gyakoriságában, egyik-másik daltanulási mód lényegesebb vagy kevésbé lényeges szerepében lehet. A részletes felsorolás helyett tanácsosabb tehát, ha számszerűen igyekezzünk érzékeltetni a „források“ különböző erejét, nagyságát. Természetesen csak igyekszünk. Adatainkat ugyanis az emberi emlékezet tökéletlen és sokszor megtévesztő könyvéből olvassuk ki, így nem kezeskedhetünk hitelességükről. A legtöbb vélemény azonban oly határozott és természetesnek tetsző (a legjobb emlékezetű emberek véleményeire támaszkodtunk), hogy nincs okunk a kételkedésre.

963 dalunk közül 133 eredetére nem kaptunk felvilágosítást.

Vizsgálódásunk számára marad tehát 830. Ez a szám két nagy csoportra oszlik: 1. azokra a dallamokra, amelyeknek forrása maga a falu, a hagyomány; 2. amelyek kívülről kerültek ide.

A hagyományból eredő dalok száma 96. Azokat soroltuk ide, amelyekről a legidősebb (60—70 éves) korosztály tagjai is úgy nyilatkoztak, hogy már gyermek- (esetleg fiatal-) korukban énekelte a falu s nem emlékeznek, hogy valaki „hozta“ volna őket. Van azonban 148 olyan dalunk, amelyeket ezek az öregek nem ismernek (vagy: legalább is nincs adatunk arra, hogy ismernék), viszont a fiatalabbak (60 évtől lefelé) már a faluban tanulták őket. Feltehető, hogy ezeknek kis része szintén a hagyományhoz tartozik, de esupán egy *kis* része. A legtöbb ugyanis „népdal-szerűtlen“; ezenkívül: általában csak 20—40 éves emberektől hallottam őket, ami szintén amellet szól, hogy újabban jöttek. Mindezt számításba véve azt mondhatjuk, hogy a mai dallam-készletnek kb. 16 százaléka már 60—80 évvel ezelőtt is megvolt a faluban. A többi, tehát 84 százalék, újabb jövevény.

A részletesebb vizsgálódásból hagyjuk ki a fent említett 148 dallamot, amelynek eredete nem határozható meg pontosan. „Hagyományos“ dallam marad így 96, jövevény pedig 586.

A hagyományos dallam átadásának, megtanulásának módjáról nincs miért sokat beszélnünk. Szülő, nagyszülő, öreg, fiatal, korosztálytárs: egyaránt lehet forrás. Alkalom a daltanulásra: a falusi élet csaknem valamennyi mozzanata. Természetesen leggyakrabban a — hol tanulta? — kérdésre ilyen válaszokat kaptunk: „a fiatalság köszt; táncba; a legényektől múlacságba; egy nagyobb léántól fonóba.“ A fiatalság összejöveletein fogan meg tehát a legtöbb nóta. Azonban: még fiatal korban⁹ is, de főleg gyermekkorban, bőven van egyéb alkalom is. Csak néhányat említek példaképpen: „Mikor a szüleink a mezőre mentek, összegyűltünk gyermekek a nagyapám körül. Asztán, hogy csendesiccsen minket, mesét mondott s énekelt nekünk.“ „Györke Istvántúl tanultam kapálás közbe. Nagy énekes embér vót, mezei munka köszt mindég énekelt.“ „Még édesanyámtúl hállottam; evel áltatott minket. Asztán öregektül is; mámi is énekélte, mikör font.“

Nincs olyan helyzet, olyan munka a falusi életben, amely ne engedné meg a dal továbbadását; csak két személy kell hozzá: egy, aki tanulni akar és a másik, aki hajlandó tanítani. (Ez a megállapítás természetesen a jövevény dallamokra is vonatkozik.

⁹ A „fiatal kor“ szót azért használok, hogy ne kelljen helyette kettőt — legénykor, lánykor — írnom. A fiatalkor általában a konfirmációval kezdődik s a házasságig tart.

Ha már egyszer bekerült egy dal a falu életének vérkeringésébe, éppúgy viselkedik, éppúgy terjed, mint a régi bennkelt. Életének esetleges eltérő vonása — lassabb vagy gyorsabb terjedése — nem magának a folyamatnak a természetéből következik, hanem abból, hogy a zenei közízlésnek jobban vagy kevésbé felel meg. No meg a sznobizmus is lehet befolyásoló erő: egy dal kívánatosabb, ha tudják, hogy városról jött.)

96 hagyományos dallamunk zenei osztályozás szerint (lásd az előző fejezetet) a következőképpen tagozódik:

I. osztályú: 16 dallam			VII. osztályú: 3 dallam		
II.	„	7 „	VIII.	„	7 „
III.	„	6 „	IX.	„	4 „
IV.	„	7 „	X.	„	9 „
V.	„	9 „	XI.	„	6 „
VI.	„	14 „	XII.	„	5 „
			XIII.	„	3 „

Fenti számok világosan mutatják, hogy a népdalszerű osztályokból aránylag több, a népdalszerűtlenebből aránylag kevesebb olyan dallamot találtunk, amely 80 évvel ezelőtt is élt s ma is általánosan él a faluban. Hosszadalmas volna az összes osztályban a százalék-arányt kiszámítanunk; jellemző példának elég, ha az I. és XI. osztályt vetjük össze egymással. Előbbinek ma élő 21 dallama közül 16 (76 százalék), utóbbinak (a ma annyira uralkodó hallgató-csoportnak) 208 dallama közül 6 (2.4 százalék) tartozik a hagyományos dallamanyaghoz. Ez a szembeszökő különbség nem annyit mond csupán, hogy a hallgató s általában a városi zene az utóbbi évtizedekben igen nagy arányban özönlött be falunkba, hanem: mintegy sejteti a régibb népdalstílus dicsőbb korszakát. (Nem valószínű ugyanis, hogy az emlékezet az összes régi-stílusú népdalt megőrizte volna..)

Jövevény-dalaink¹⁰ három főcsoportra oszthatók: 1., tanítás útján meghonosodott, 2. idegenek-hozta, 3. falubeliek-hozta dalok.

¹⁰ Ezeknek a dallamoknak sokszor több forrása van. Különböző korú egyének ugyanazt a dalt más-más helyről meríthetik. Sokszor: két- vagy több-szövegű dallamok esetében, ugyanaz a személy is két különböző forrását jelöli meg az illető dalnak. Ilyen esetben mindig az első, legrégebbi forrást vesszük irányadónak. Ha megérkezett egy dal a faluba, később a divatból ki is mehetett; mikor másodszor érkezik, már nem ismeretlen. Így a falu zenei élete szempontjából feltétlenül az a leglényegesebb, mikor érkezett be először?

1. Tanított dalok.

a) *Iskolában.* Számuk 70. Népdalt, sőt népdalszerű műdalt is természetesen kevés eredménnyel kereshetünk ezek között. Az első három osztály teljesen hiányzik; népdalszerű (III—VII. osztály) 17 dallam, a többi 53 népdalszerűtlen. Az iskolában tanult dalok nagy része holt anyag; elraktározva az emlékezetben anélkül, hogy a gyakorlatban élnének. Oka lehet ennek egyrészt a „tan-dal“ szöveg, amely ösztönös ellenszenvet kelt az emberben, másrészt a primitívebb, gyerekesebb melodika; szinte a dallamon is érezni az oktató szándékot. „A gyermek ojan, hogy amit az iskolában tanul, alig várja, hogy szabadújjon tőle; várja, hogy enyelegjen a fiatalsággal, szeggye a szép teli rózsákat.“ Néhány dallam azonban úgy látszik, túlélte az iskolás éveket. „Némejjiket, amejjik szebb vót, amejjik jobban az innyére talált a fiatalságnak, elé-elé vették azután is.“ (Nb. nem sok „találhatott jobban az inyére“...)

b) *Biblia-körben.* A református papok — évtizedek óta — esti bibliamagyarázat után dalokat tanítanak a fiatalságnak. 14 dallamról derült ki, hogy innen ered. (5 népdalszerű, 9 népdalszerűtlen.)

c) *Színáradában.* Mintegy negyven éve rendeznek Kidében színi előadásokat. A falusi intelligencia a „rendező“, a dalbetéteket is ő tanítja. Ezeknek emléke igen erősen él az emberek tudatában. Sok dallamhoz elválaszthatatlanul hozzáfűződik: „Dénczs Ilona énekelt a színpadon“, vagy: „A Betyár című színáradaba hallottam“. (Csaknem minden korosztálynak megvan a maga híres színésznője, aki természetesen egyben a legszebbhangú énekesnő is.) A színház élménye mélyen beléjük vésődik; ezzel magyarázható, hogy az ott hallott dalok jobban megmaradnak az emlékezetben. Évente csak egy-két színárad kerül előadásra s abban egy-két dalbetét (amelyek sokszor hosszú formájuk, vagy egyéb idegenszerűségük miatt megközelíthetetlenek a legtöbb falusi számára), mégis 38 dallam forrását találtuk meg itt. (9 népdalszerű, közülük 1 régi népdal [!] és 29 népdalszerűtlen.)

d) *Dalárdában.* Az első dalárdát 1900 körül szervezte a faluban egy tanító. 1908-ig működött. Télen hetenkint két estén jöttek össze a férfiak s három hangra énekeltek. Kérdésemre: vajjon később magukban is énekeltek több szólamra? — nemleges választ kaptam ezzel a megokolással: „Akkor jöhettünk így össze csak, ha muszáj vót!“

A második dalárda, 1926-ban, csak rövid ideig működött. Vezetője elmondotta, hogy eredetileg négy szólammal próbálkozott, majd „redukáltam kettőre, végül egyre. A rendetlen órárajárás miatt nem nagyon ment a többszólamúság. Rossz hangjuk van rettenetesen, nem lehet egy becsületes dalárdát összeállítani!“ A rossz hang mellett tehát itt is, akár csak az első dalárda esetében, az életrend a kifogás; az nem engedte, hogy többszólamú dalművelés sarjadozzék.

A többszólamúság nem-gyakorlása azonban nem jelentette, a tanult dalok kísérő szólamainak elhalását. Török József még a régi dalárda egy-két dalának „szekund-tenor“-jára ma is emlékezik! Kiss Károlyné (szül. 1914) és Szarka Miklósné (szül. 1913) pedig néhány darabnak mind a négy szólamát tudja most is, 14 év múltán anélkül, hogy a dalárda-órákon kívül valaha is énekelték volna. Mulatságos eset, hogy valaki egy több hangra tanult darab alt-szólamát jegyezte meg jobban; később elfelejtette, hogy az nem maga a dallam s nekem úgy énekelt, mint „prímet“!

A két dalárda összesen 25 dallal gyarapította a falu dalkészletét. (Egy kivételével az összes népdalszerűtlen.)

e) *Leventében.* Eddig még elenyésző a hatása. Összesen 4 dallamot (2 népdalszerű, 2 népdalszerűtlen) tanult itt a fiatalság. (Nb. tanult többet is, csakhogy azok már régebben ismeretesek a faluban.)

A tanítás ezen az öt úton összesen tehát 151 dalt oltott a falu lelkébe, az utóbbi 60 év alatt. Ez a jövevénydaloknak 26 százaléka. A dalok közül 34 népdalszerű, 117 népdalszerűtlen. Megállapíthatjuk tehát, hogy a falu zenei városiasodásában nem elhanyagolható a tanítás szerepe. Igaz, hogy az iskolában tanult dalok nagy része nem élő anyag, a többi négy módon ültetettek azonban kikelték, „népdallá“ lettek és ezzel segítették, gyorsították a régebbi „népdal“ pusztulását.

2. Idegenek-hozta dalok.

a) *Városiak falun.* Falubeliek polgárosodott rokonai, a falusi intelligencia és ezek vendégei: tanítási szándék nélkül is elhintetik a faluban egy-egy dallam magját. „Hadadi Póli kisasszon-túl hāllottam.“ „Pár éve egy bálba a bádoki pap énekelt. Annyit kacaktunk rájta!“ „Vót egy úri bál, a tanítók gyűlése; azok énekelték és tanították a zenészt. A falu asztán nagyba énekelté,“ stb., stb. Az ilyen módon tanult dallamok száma 10 (4 népdalszerű, 6 népdalszerűtlen).

b) *Zenészek.* Természetes, hogy a cigányok¹¹ mindenhol szedik, gyűjtik a dalokat s hordják a faluba. Öregektől éppúgy gyakran halljuk, mint fiataloktól: „A boncikai zenészek hoszták ezelőtt ötven éve; Csoma tanította taváj a kalákába.“ Hogy dallamokat tanítanak, az természetes; a kérdés az, vajjon szöveget is? Ellentétes válaszokat kaptam. Török József: „A cigán szöveget nem tanított. Addig mesterkettek a fiatalok, amíg ki nem tutták; városon vagy darabontól,¹² színházból; hoszták mások is.“ Ugyanerről a bandáról Jakab István: „Az esküllői cigán a szavát is megtanította a daloknak. Ha egy új nótát hozott, a lányok mingyár fokták közre s na: hogy van ennek a szava?“ Csomáról szintén eltérően nyilatkoznak: „A szavát nem tutta a daloknak. Mások hoszták. Honnan? Csak ide szivárgott! Azér mongyák, hogy Csomától tanulták, mer ő szép tisztán húszta, nem úgy min valaki, aki csak csúnyán énekelt!“ Ezt Kiss Andrásné (szül. 1902) mondta; Kiss Károlyné (szül. 1914) más véleményen van: „Aj de szépen húszta eszt Csoma! A szavát is ő tanította. Mikor jáccotta, kértük, mongya él a szavát is. Asztán élénekelte.“ A mai fiatalság megint mást mond: „Ha a zenész tanítta a nótát, akad valaki, aki tuggya a szöveget is. Sokszor értelik jó sok idő, amíg mektanújjuk a szöveget is. Csomától sohase hallotam szöveget.“

Mi az igazság? Az ellentétes nyilatkozatok kétségtelenné teszik, hogy nem általános, rendszeres, bevezetett szokás a zenész szöveg-tanítása. Itt-ott azonban — úgy látszik — szükségből elmondja a dalok „szavát“ is, ha ugyan tudja...

A zenészek összesen 45 dallamot (12 népdalszerű, 33 népdalszerűtlen) hoztak a faluba. Azaz hoztak ők többet is, csak hogy a falu ennyit tett magáévá. A nehezebb hangszeres dallamokat ugyanis egyáltalán nem tudják eldalolni. A fenti 45 dal közt is akad néhány olyan, amelynek szövege nincs vagy nem ismerik és mégis élénekelték nekem (persze ezek a dalok a gyakorlatban nem élnek); általában egyszerűbb szerkezetűek. Érdekes, néhány jobb énekes egészen ügyesen utánozza (hangsúlyozásban, sőt cifrázatokban is) a zenész játékát.

Jellemző, hogy a zenészek-tanította 45 dallam közül csupán 4 rubato. Régibb és főleg: újabb táncdalokkal ajándékozzák ők meg a falu társadalmát.

c) *Vándorszínészek;* Török József emlegette, hogy gyermek-

¹¹ A zenészt akkor is cigánynak mondják néha, ha nem cigány-származású: „Ha már zenész, akkor cigán!“

¹² Házi szolga.

korában jártak többször a faluban s itt hagytak néhány dalt. (1 népdalszerű, 5 népdalszerűtlen; összesen 6 dallam.)

d) *Kereskedők.* Egy „vándorórás“ és egy „pálinkás zsidó“ is bővítette a falu dalkészletét 4 dallammal. (1 népdalszerű, 3 népdalszerűtlen.)

e) *A honvédek* bevonulásával együtt (1940) dalok is jöttek a faluba. A 24 új dallamon kívül (8 népdalszerű, 16 népdalszerűtlen) még sok új szöveget is tanultak — régi dallamokhoz. Ezek is „új nóta“-ként szerepeltek. „Semmi újj énekeket nem hállok, se régieket. Mos mind ezekkel a Horthy-énekekkel vannak elfoglalva“ — mondta egy fiatal asszony. Az új dalok valóban lázba hozták a fiatalságot, ezek lettek a legdivatosabbak. Áhitatosan figyelték a honvédek minden nótázására. Úgy látszik, volt is rá elég alkalom: „Itt vótak szálláson. Krumplikapálás közbe s a szakácsok is sokat énekéltek.“ Előfordult azonban, hogy a rövid (pár napos) ott létük alatt nem tudtak megtanulni egy dalt. Nem nyugodtak bele: „Én hállottam a honvédektől, asztán kértem a faluba, ki tuggya? S Boros Irma tutta. Ó tán Borsán tanúta.“

f) *Gramofon.* A már említett rozzant szerszámon kívül még a papok gramofonjaiból is elloptak néhány városi dalt a kideiek; összesen 9-et (mind népdalszerűtlen).

g) *A rádió* eddigi hatása elenyésző: mindössze két (népdalszerűtlen) dallam.¹³

A dalterjedésnek ez a most felsorolt hét módja abban hasonlít egymáshoz, hogy a falu mintegy fél-aktívan vesz részt a dal-tanulásban. Nem annyira passzívan, mint az 1. alatt ismertetett alkalmakon, mikor „tanították“ neki a dalokat, de nem is olyan aktívan, amint azt a következő csoportban látjuk majd. A kidei nép akaratától függetlenül jöttek be ezek a dalok a faluba, megmaradásukhoz azonban már utánjárásra, tanulás-vágyra volt szükség. A hét út közül a két legfontosabb a zenészeké és a honvédeké. Az előbbi — a falu zeneéletében elfoglalt szerepe következtében — állandóan bővíti Kide dalkészletét, az utóbbi a maga rendkívüliségében hatott jelentősen.

A félig aktívan felvett dalok száma összesen 100. (26 népdalszerű, 74 népdalszerűtlen.) Ez a jövevény-dalok 17 százaléka.

¹³ Itt csak a Kidében tanult dalokról van szó; Kolozsvárt is (sőt ott inkább) hallgatnak rádiót. Ezeket azonban a Kolozsvárról hozott dallamok közé soroltam.

3. *Falubeliek-hozta dalok.*

A falusi élet nem zárkózik a falu határai közé. Kide, mint észak felé Kolozsvárhoz egyik legközelebb eső magyar falu, különösen élénk kapcsolatot tart fenn a várossal. Másfalubeliekkel aránylag keveset érintkezik (a környéken lakók zöme román), sokkal kevesebbet, mint az ájiak; annyit azonban igen, hogy a dallamkészlet ezen az úton is gyarapodhassék. Lássuk tehát azokat az eseteket, amikor a kidei maga hozza falujába az új nótát.

a) *Szomszédfalukkal való érintkezés.* Az idesorolandó alkalmak egy része — ha a szomszédok jönnek Kidére — még az előző csoporthoz kívánczik. „A felsőtőjkiek hoszták a bálba. Azok szokták eszt táncolni. Nállunk nem is igen tuggyák jól táncolni ezeket.” (Ezt egy foxtrott-dallamról hallottam. A felsőtőlykiek — úgy látszik — több ilyen modern táncot ismernek általában, amiből arra következtethetünk, hogy ez a falu még népdalszerűtlenebb zenével él. Másfalukról viszont így vélekednek: „Bodonkút, Esztény s ezek, nagyon szeretik a régi nótákat.”) De ha a szomszédok eljárnak Kidébe, a kideiek is meglátogatják őket: „Děrzsén tanútam a fonóba.” Általában: bál és fonó a másfalubeliekkel való érintkezés legfőbb formája. Lakodalomra és lakodalomról is hoznak új nótát: „Ez akkór vót újj ének, mikor Forrai Janinét hosztuk Fodrőházárúl.” Az összeházasodás azonban sokkal ritkább jelenség, mint Áj és szomszédai között. Ez magyarázza, hogy aránylag kevés, összesen 48 (13 népdalszerű, 35 népdalszerűtlen) dal futott ezen az úton Kidébe.

b) *Románoktól* összesen 2 dallamot tanult a falu. Ez a feltűnően kicsiny szám nem fogadható el feltétlenül, hisz romános dalt is többet találtunk s hány olyan régi magyart, amelyre ezt mondták: „jāj ez ojan oláos“! A román eredet bevallásának nem a hibás emlékezet a legfőbb akadálya, hanem a restelkedés, szégyenkezés. Mikor egy 53 éves asszonynak elénekeltam az egyik magyar szövegű román dallamot, nevetett s azt mondta: „Ó be keserves nóta ez, igazán! Ez igazán az oláoktól van véve. Dobja ki tanár úr, ne csinájjon komédiát. Hát én tulajdonképpen nem is szerettem eszt soha! Vén román asszonyoktól hallottam. Asztán, mikor nagyobb lettem, nem is akártam még tudni se felölle, úgy gyűlöltem.” Nos, az ilyen tudatos ellenszenv nem alkalmas hiteles nyilatkozatok adására. Mindazonáltal — ismerve az utolsó 60–80 év román-magyar társadalmi kapcsolatainak

gyengességét — bizonyosra vehetjük, hogy a kidei magyarság sok dallamot nem tanult a románoktól.

c) *Falusi szolgálat*; 13 dal (7 népdalszerű, 6 népdalszerűtlen) forrása s mindegyik Török József nevéhez fűződik: „Kisbácsba hallottam a legényektől, 1895-ben. Édesapám ot szógált.“ Később ő maga szolgált az alsózsuki állami ménesgazdaságban, ott is tanult dalokat a „csikósoktól“.

d) *Városi szolgálat*. „Beke Kláritól hallotam, aki szógálni vót Kolozsvárt“. „Egy darabont hoszta városrúl.“ „A református léányintézetnél szógáltam két évig. Nem igen vót időm bálozni, több hasznom vót, ha szógáltam. Ot sok dált tanúltam.“ Multban és jelenben egyaránt jelentős dalközvetítő a városi szolgálat. Meg kell jegyezni, e csoportba tettem azokat a dalokat is, amelyeket — bár nem a városban — de városiaktól kapott el valaki, szolgálat közben. Pl.: „Alsózsukon lóvőrsenyen jáccotta a katonabanda.“

48 ilyen eredetű dalunk van (10 népdalszerű, 38 népdalszerűtlen). Hogy népdalszerű is akad köztük, azzal magyarázható, hogy városban találkoznak, barátkoznak más falubeliekkel is, ezektől is tanulnak: „Anyaörszági, csongrádi léányoktól hallottam.“ „A székej táncba tanúltam, Kolozsvárt.“

e) *Katonaság*. Kell-e erről sokat beszélünk? Természetes, hogy a hosszú hónapok, évek alatt sok új dalt tanulnak a legények s az is természetes, hogy ezeket hazahozzák. A falu általában hamar fel is veszi őket; a katonák ajkáról szóló dal mindig nagy tiszeletnek örvend. A szabadságos katonák, ha báikor éppen otthon lehetnek, mindig elénekelnék mulatság közben egynéhány új nótát: „Nótáztuk a bálba, megtanítottuk Csomának, asztán mások is fújták.“ Összesen 127 nóta (tehát a jövevénydalok 22 százaléka!) került a katonaság útján Kidébe. Ez tehát az összes forrás között a legbuzgóbb, legjelentősebb. Megérdemli, hogy részletesebben megvizsgáljuk, időrendi és zenei szempontból.

14 dalra (4 népdalszerű, 10 népdalszerűtlen) az öregek is úgy emlékeznek vissza, mint nagyon régi jövevényre. „Öreg Fárkas beszélt, hogy gyermekkorában tanúta valakitől, ety kidei negyvennyócastól, aki Rákoson hallotta, ahogy egy szántóvető énekelt.“ „Vén Érsek Elektől tanútam; sok éneket tudott a 67-es háborúból.“ Ezek a dalok tehát legalább 60 évvel ezelőtt érkeztek.

A következő csoport: a világháborúig meghonosodottaké: 40 darab (20 népdalszerű, 20 népdalszerűtlen).

Legöbbit a világháborús évek hoztak: 56 dallamot (21 népdalszerű, 35 népdalszerűtlen).

A világháború óta a bécsi döntésig — érthető okokból — aránylag kevés, mindössze 5 (2 népdalszerű, 3 népdalszerűtlen) dal származott a katonaságból. (Érdekes azonban, hogy a már teljesen elhalt Fehér László régi dallama is a román időbeli katonáskodás során éledt újra! Már amennyire újraéledésnek nevezhetjük azt, hogy ketten megtanulták a faluban...)

A bécsi döntés óta eddig 12 (3 népdalszerű, 9 népdalszerűtlen) új dallal bővítették a katonák a falu dallamkészletét.

A katonaság-hozta dalok közül összesen 50 népdalszerű, 77 népdalszerűtlen. Ez az arány összehasonlítva az eddigiekkel és ezután következőkkel, világosan mutatja, hogy a jövevénydaloknak ez a legnépdalszerűbb forrása. Megjegyezhetjük még, hogy az 50 népdalszerű dallam közül 17 a III. osztályba tartozik; azaz: a III. osztály (pentatónia, visszatérő szerkezet) dallamainak egyharmada a katonáskodás révén jött a faluba. Valószínű, sőt bizonyos, hogy a ma élő ilyen típusú dallamokon kívül még sok hasonló virágzott, éztizedekkel ezelőtt; a katonaságnak az új magyar népdalstílus régiesebb dallamainak terjesztésében való igen fontos szerepét azonban ezek az adatok kétségbevonhatatlanul hangsúlyozzák.

f) *Falubeli iparosság.* Az iparosok inaséveiket Kolozsvárt töltik; közben persze hordják a nótákat. „Fiatalkoromba az egész falut tanítottam énekélni“ — mondta Horváth József cipésmester (szül. 1905.) s valóban több dalra mondták: „Esztet Horváth Jóska hozta vót Kolozsvárról.“ Összesen 22 (8 népdalszerű, 14 népdalszerűtlen) dalt szállítottak az iparosok. Érdekes, hogy Török József gyermekkorában (1890 körül) 6 népdalszerű és 5 népdalszerűtlen dal jött ezen az úton, a Horváth Jóskaék idejében pedig csupán 8 népdalszerűtlen.

g) *Kolozsvári színház.* Egy öreg ember véleménye: „A nóták nagyobrészt úgy gyűttek, hogy a kolozsvári színházból hozták s it mektanították másoknak!“; továbbá: a kolozsvári színháznak oly gyakori emlegetése eleinte azt hitette el velünk, hogy ez volt a jövevénydalok legjelentősebb forrása. A végén kiderült, hogy mindössze 8 (2 népdalszerű, 6 népdalszerűtlen) dal jött az utóbbi évtizedekben innen. Sokkal többször hallottam: „Bíró Árpád hozta a színházból“, vagy: „Kolozsvárt atták színdarabba“; ezek a dalok azonban egyéb úton már régebben megérkeztek a faluba. Meg kell jegyeznünk, hogy a színház ezt nem tekintve is jelentősebb forrás, csakhogy már nem minden esetben emlékeznek, hogy éppen onnan jött a dal. Feltehető, hogy a következő csoport jó néhány dallama szintén a színházból került Kidebe. Néha céloznak

is rá: „Kolozsvárt tanultam a sógörnőmtől. Úgy gondolom, hogy ez inkább ilyen színházi nóta.“

h) *Kolozsvár*. A városi lakosokká lett rokonok látogatása, piaci áruk eladása, stb.: ezek is alkalmak új dalok megtanulására. Ebbe a csoportba soroztuk azonban azokat a dalokat is (lásd az előző csoportot), amelyekről csak annyit tudunk, hogy Kolozsvárról jöttek, pontos eredetük azonban ismeretlen. 29 (10 népdalszerű, 19 népdalszerűtlen) dal tartozik ide.

i) *Útközben felszedett dalok*. Kettő kivételével az összes Török József hozománya. Fialat legény korában kocsisa volt a falu egyik vezető férfiának, vele járt mindenfelé. Legtöbbet a kőrői fürdőn tanulta; amíg várakozott a kocsival, a vendéglőből hallgatta a muzsikát: „Ott vót jó alkalom tanulni, mert ott vótak az intelligens tanító urak, akik érthetően énekéltek“. Kisgyerek korában az unitárius papot kísérgette a városba, ilyenkor is felvett néhány éneket. „Csepp kis gyerek vótam, mikor az unitárius tiszteletes úrral a szamosújvári börtönbe mentünk és ott az udvaron énekélte a darabont.“ Ugyanesak az unitárius papot kísérte, mikor a kolozsvári Zöldfa-vendéglőben a mosogatólánytól hallott egy dalt: „El vót keseredve szegén a szeretűje végett.“ Az ilyen alkalmakkor megtanult és Kidébe hozott dalok száma 38 (12 népdalszerű és 26 népdalszerűtlen).

A daltanulásnak ez az utóbbi kilenc módja, amelyben legaktívabb a falusiak magatartása, összesen 335 dallammal gyarapította falu készletét. Ez a jövevénydallamok 57 százaléka. Abból, hogy itt a népdalszerű-népdalszerűtlen arány (114—221) jobban kedvez a népdalszerűségnek, mint az előző csoportokban (34—117; 26—74), könnyen levonhatjuk azt a következtetést: hogy ha a falu szabadon választ, aránylag több népdalt hoz, mint amennyit tanítanak, vagy mások szállítanak neki! A tanított dalok 23 százaléka, az idegenek-hozta dalok 26 százaléka s végül a szabadon felvettek 34 százaléka népdalszerű. Tehát minél aktívabban, minél szabadabban bővíti falunk a dalkészletét, annál több népdalszerű és kevesebb népdalszerűtlen dallamot szív fel magába.

Ez a megállapítás érvényes még akkor is, ha a katonaságnál való daltanulást, mint egészen speciális alkalmat, mellőzzük vizsgálódásainkban. Ez ugyanis nem sorolható a legszabadabb és legaktívabb dalszerzési módok közé. (Még kevesebb joggal tartozik azonban a másik két csoporthoz). A harmadik csoport így is 30 százalékból népdalszerű dallamot tartalmaz, tehát a katonasághozta dalokat nem tekintve is a „legnépdalszerűbb“.

Szemléletesség kedvéért nézzük meg a jövevénydalok eredetének táblázatát:

F o r r á s o k		Népdal- szerű dallam	Népdal- szerűtlen dallam	Össze- sen
Tanított dallamok	Iskola	17	53	70
	Bibliakör	5	9	14
	Szindarab	9	29	38
	Dalárda	1	24	25
	Levente	2	2	4
Idegenekhozta dallamok	Városiak falun	4	6	10
	Zenészek	12	33	45
	Színészek	1	5	6
	Kereskedők	1	3	4
	Honvédek	8	16	24
	Gramofon	—	9	9
	Rádió	—	2	2
Falubeliekhozta dallamok	Szomszédfalubeliek	13	35	48
	Románok	2	—	2
	Falusi szolgálat	7	6	13
	Városi szolgálat	10	38	48
	Katonaság	50	77	127
	Iparosok	8	14	22
	Kolozsvári színház	2	6	8
	Kolozsvár (egyéb alkalmak)	10	19	29
	Ütközben	12	26	38
Összesen		174	412	586

Katonaság, iskola, szomszédfalusiakkal való érintkezés, városi szolgálat, zenészek: sorrendben egymásután ezek a legfontosabb dalforrások. Közülük legnépdalszerűbb a katonaság, legkevésbé az: a városi szolgálat.

Vizsgáljuk meg azt is, mikoriak a jövevények. Természetesen itt még bizonytalanabb adatokra támaszkodhatunk. Néha ugyan csodálatosan pontos időt kapunk: „1915. július 29-én tanútam. Akkór vót a kraszniki ütközet” — mondta Török József egy dalra. Sokszor megközelítően hú a dátum; előfordul azonban az is, hogy öt-tíz, esetleg még több év között ingadozik. Ezért csak négy nagyobb időszakra osztottuk fel a vizsgálatunkra alkalmas korszakot: 1890 előtti évek, 1890—1910, 1910—1930 és 1930-tól napjainkig. (A határévek az egyes dalokra nézve természetesen nem pontosak).

A jövevénydallamok faluba-érkezése:

I d ő	Népdal- szerű dallam	Népdal- szerűtlen dallam	Összesen
1890 előtt	4	13	17
1890—1910	89	164	253
1910—1930	36	91	127
1930 óta	45	144	189
Összesen	174	412	586

Fenti adatokból két lényegesebb dolog következik: 1., Kide már régen, négy-öt évtizede élénk zenei kapcsolatot tartott fenn a falun kívül eső helyekkel; az 1890. előtti évekről természetesen a 17 dallam alig mond valamit. Megállapíthatatlan, hogy a falu régebben sokkal zártabb zeneélete mikor bomlott meg, mikor nyílt ki a külvilág, a város számára (talán majd a szociográfia gyűjt erre a kérdésre némi világot); annyi azonban bizonyos, hogy az 1890. körüli években már nyitva volt. 2., Minél mélyebben nyúlunk az időbe vissza, a népdalszerű-népdalszerűtlen arány annál kedvezőbb a népdalszerűségekre nézve (Az 1890. előtti időszak — mivel kevés dallam nem bír bizonyító erővel — nem jöhet számításba.) 1890—1910. közötti jövevények 35, az 1910—1930. közöttieknek 28, az 1930. óta jöttek 23 százaléka népdalszerű! E három adatból a népdalszerűtlenségnak az idő múlásával párhuzamos erősödése világosan látható!

Ez a fejezet bepillantást adott a dalok eredetébe, a faluba-érkezés módjaiba. Legfőbb eredményeink: 1. A jövevény dalok száma több mint hatszorosa a „hagyományosaknak“. (Ez az arány várható volt, miután a II. fejezetben megismertük magát a zenei anyagot.) 2. Minél kevesebb a falu szabadsága, kisebb a választéka a daltanulásban és : minél magasabb évszámot írunk: annál teljesebb és nyomasztóbb a népdalszerűtlenség uralma!

IV. Variálás.

A „mikor“, „mit“, „honnan“ után még a „hogyan“-ra kell válaszolnunk. Hogyan és mennyire alakít át az egyén egy-egy dallamot?

Tisztában kell lennünk azzal, hogy minden alakítás egyszerűsmind *át*-alakítás! Nincsen két ember, ki pontosan ugyanúgy énekelne egy dallamot; de még ugyanaz a személy is annyi formát

ad a dalnak, ahányszor éneklí. Minden dallam minden egyes eléneklése: variáns. Szűkebb értelemben azonban csak ott beszélhetünk variálásról, ahol szembetűnő, lényeges különbségeket észlelünk. Három nagy faját különböztetjük meg: 1. A dal zeneisége ugyanaz, csak a szöveg más; 2. Előadásbeli eltérések (giustorubato, hangvétél, stb.); 3. Zenei változtatások.¹⁴ Lássuk ezt a három csoportot részletesen.

1. A dallam-szöveg kapcsolatáról van itt szó. Bár ez nem kizárólagosan zenei kérdés, mégis foglalkoznunk kell vele, hiszen a variálásnak ez a faja legfontosabb a falu zenei életében. Annyira döntő a szövegbeli különbség, hogy gyakran (VARGYAS is említ ilyet) nem ismernek rá ugyanarra a dallamra, ha más szöveggel hallják. Általában a dalnak fontosabb a „szava“, mint a „hangja“. A két dal-alkatrész közül a zenei sokkal mellékesebb a kideiek szemében, tudatában. Nyilatkozataik többsége is erre vall. Kiss Károlyné: „A szöveg a fontos nekem. Ha tudok egy nótát, nem nyukszom, amíg a szavát végig nem tudom. A múltkor Feri [öccse] monta, hogy nem szép eggy. ének. Asztán elmagyarásztam neki az értelmét s akkor monta: nem tuttam eszt így!“ A Kinyílótt már az akácnak fehér fürtös virágja... kezdetű hallgatóról ezt mondta: „Élment a fiu világgá. Belételt ötven év, hogy hazajött s mégis szerette a lőányt. Asztán efélét magyarásztam. De ebbe nincs annyi, mint: Künn a pusztán szántok-vetek, kezem-lábam fáratt... [második strófája: Bimbó voltál...] Ez a fiu *hogy* szerette eszt a lőánt, hogy annyi rosszat montak róla s mégis szerette. Ha valaki kövel dobál, két karomba zárlak... s monta Feri: Hát igazán úgy szép az ének, ha tuggya az ember az értelmét!“ — Kiss Andrásné: „Hotyha a hangja szép, a szava nem, akkő nem szeretem!“

Kivétel-számba megy az ilyen vélemény: „Van ojan is, hogy a szövege lepi meg az embert; de ha jó dallama van, a szöveget szinte figyelmen kívül haggyuk.“ (Sárközy Gergelyné, szül. 1889.) Jakab István: „En a hangja miatt szeretem jobban az éneket. Mēr egy jó hangra, ha akār valaki, sokkal könnyebben formálhat egy más szöveget, min fordítva.“

Ez utóbbi kijelentésből az is következik, hogy a szövegráhuzás lehet tudatos. Különösen akkor, ha a dal szövegét nem tudták megtanulni. Kiss Károlyné mondja: „A rádióból hāllottam, a szavát nem jól érttem, asztán addig keresgéltem a Petőfi-könyvbe, amig talált rá valamejik.“ Máskor egy verset olvasott

¹⁴ A két utóbbi közt elmosódik a határ.

s „addig próbálgattam, amíg ráment az egyik a hangra.“ Többször csinálta ezt. „Úgy gondolom, így találhatnak ki annyiféle énekeket!“ Nem áll egyedül azonban ebbeli tevékenységében; kortársai, sőt az öregebbek között sem ismeretlen ez az elbánás. Török József szerint az 1900-as évek legényei „daloskönyvet vettek Kolozsvárt. Asztán, ha nem tutták a dallamot, rávezették egy-egy régi dallamra.“

Elfogadott dolog tehát, hogy egy-egy dallamhoz több szöveg, egy szöveghez több dallam járulhat: „Itt ha valaki elkezd énekelni, annyi tódalékot ad hozzá, amennyit csak tud!“ A „tódalék“ — úgy látszik — egyformán lehet új szöveg és új dallam; inkább az előbbi. Elméletben hiába gondolkoznak így, a gyakorlatban a legtöbben, ha valaki nem azzal a szöveggel kapcsolja a dallamot, amellyel ők szokták, lenézően hibásnak bélyegzik. „Ó, ez is csak aféle tódalék!“

Dallam és szöveg kapcsolta régi dalokban a leglazább. „Eszet lehet más nótára, erre is. Az eféle öreg nótáknak lehet össze-vissza is. Csakhogy job mégis sok szöveggel; ha több szöveg van, tovább tart.“ „Van azér több ijen (I., II. osztályú) nóta, amejik két- s háromféle dallamra is menyen.“ Valóban, az első két osztály dallamai keresztül-kasul gomolyognak szövegekkel; szinte egyetlen olyan dalunk sincsen, amelynek szövege vagy dallama nem párosulna másikkal is.¹⁵ Régi dallamaink a kideiek emlékében egységes jellegűként élnek; „a régi énekeket úgy összetévesztem, mintha egyformán mennének. Pedig nem!“ A stíluson belül dallam és dallam közt kisebb különbséget éreznek, mint az újabb termékek között. Ennek oka egyrészt az, hogy a régi dalok már nem élnek eleven életet, messzebb állnak tőlük, tehát az egyéni vonások elmosódnak; másrészt oka maga a szöveg. A régi szövegek ugyanis sokkal kevésbé aktuális, kevésbé egyéni, objektívabb, általánosabb lelkiállapot kifejezői, mint pl. a hallgató-szövegek; racionális tartalmuk nem annyira éles és fontos. Talán merész következtetésnek tűnik fel, mégis kimondjuk: a régi népdalban és a dal régebbi népközi életében a dallam-szöveg fontosságának aránya jobban kedvezett a dallamnak, mint ma!¹⁶ Az újabb dalok közül

¹⁵ Érdekes, korosabb énekeseim ösztönösen *egy* bizonyos régi dallamhoz vonzódnak. Ha régi szövegeket említettem, Jakab István mindig az 5., Sárközyné a 3. példára, Török József pedig egy harmadik régi dallamra húzta rá.

¹⁶ A nagy szabadság következtében természetesen szótagszámzavarok is előállhatnak. Ezek azonban sokkal kevésbé zavarók, mint amilyeneket *Vargyas* sorol fel Ájban. Tizenegyes sorokra hallottam tizenkettes szöveget (amely tulajdonképpen nyolcas eredetileg, csak a

is a hallgatók ragaszkodnak legszigorúbban szövegükhöz. A rubato-hallgató előadás szinte magába issza a szöveget, hang és szó összeforr, elválaszthatatlanná válik. Az még előfordul (inkább alacsonyabb szótagszámú dalokban), hogy egy dallamra több szöveget tudnak (ugyanaz a személy ritkán!), a fordítottja azonban tilos. Egypárszor mégis megtörtént, hogy ugyanazt a szöveget két különböző dallammal hallottam; mikor ezt szövé-tettem, mindkét fél erőlyesen védte a magáét s helytelenítette a másikat: „X. Y. elfordította! Ennek ez az eredetije!”

2. Az előadásbeli sajátságokból adódó variálás behatóbb vizsgálata csak gramofonlemez-felvételek útján lehetséges. Erre nem volt lehetőségünk. Ezért itt csak a legélesebb vonásokat jelezzük: Kide — a számunkra átekinthető 50—60 évben — a tempo giusto éneklésmódból halad a rubato felé. (Ezt a menetet a következő fejezetünkben adatokkal tesszük szemléletessé.) Bánjunk azonban óvatosan a tempo giusto fogalmával. A feszes, lüktető táncritmus és a régi dalok $\frac{5}{8}$ -os, símán folyó előadását egyaránt ide soroljuk. A rubato szóval viszont elsősorban a par excellence hallgatót jelöljük. (Ha régi [I. és II. osztályú] dallam jelentős számban került volna elő, valóban külön kategóriát kellett volna a folyékony tempo giusto számára felállítanunk; így azonban szűkségtelen.)

A rubatósodás, jobban mondva hallgatósodás folyamata¹⁷ a számszerű adatoktól függetlenül, magából az előadás milyenségéből is világosan kitetszik. Az öregek énekmódja még egészen idegen a hallgató-stílustól; a fiatalok nyakig benne vannak. A kettő között fokozatosan helyezkednek el a közbülső életkorok, mely korok előadásbeli sajátságainak körülírása, meghatározása azonban — ismételjük — gépi felvétel nélkül meddő kísérlet lenne.

A régi, $\frac{5}{8}$ -os előadás s vele együtt a régi népdalstílus nem áll nagy becsben a falu mai társadalma előtt. A negyven évnél fiatalabbak csoportja egyhangú, mosolygóan lenéző véleménnyel van felőle.¹⁸ „Régen nagyon csúnyán élnyűtötták, elvinnyogták

második fele ismétlődik). Egészen símán illeszkedik az ilyen szöveg a dallamhoz: nincs szükség más átalakításra, csupán az utolsó hangot kell megismételni! Ugyancsak egyszerű eset, ha a nyolcszótagos jaj-nóta tizenhatszótagossá válik, mégpedig úgy, hogy minden egyes hang megkettőződik.

¹⁷ *Vargyas* Ajban ezzel éppen ellenkező irányú alakulást állapított meg!

¹⁸ Ebben is ellentétesek *Vargyas* áji tapasztalatai. Ott a fiatalság nem nézi le az öregek régies énekét és éneklését.

az éneket.“ (Lassúbb, $\frac{5}{8}$ -os tempo.) „Jáj, be öregesen megy ez. Ety kidei román asszonytól hallottam ilyeneket.“ Akáresak közép-osztályunk, lassan már a kideiek is románnak bélyegzik régi népzeneinket. Egy 53-éves asszony a nyáron azzal fogadott: „Na tanár úr, tanították itt a tavaszon a Kodály Zoltán nótáit. (Magyar Kórus népdal-kiadványai) Ojan oláosak!“ Az ornamentikát meg úgy emlegetik, mint a nevetségesség csimborasszóját! „A nagyapáink mind ojan kacskaringósan énekéltek“ — kacagta egy asszony. (Nb. az öregektől sem hallottam melizmatikus előadást.)

Bezzeg a „vinnyogás“ örökébe lépő gyönyörűséges hallgatóstílust alig éri rossz szó. Egyetlen vélemény hangzott csak ellene: „Én sosem szerettem Ilka énekét, mér mindég úgy elfuserálta!“

Öregek a fiatalság zenei ízlésére, előadására sohasem tesznek megjegyzést; legfeljebb a dalszövegek felett botránkoznak meg. „A mai fiatalok pikáncs nótákat énekélnek!“

3. Láttuk, a szövegbeli változtatás itt-ott szándékos is lehet; az előadásból adódó variánsok már ösztönös, (DANCKERT¹⁹ szerint a legösztönösebb!) erők eredményei. Magának a zenei anyagnak megmásítása — tapasztalatunk szerint — szintén sohasem tudatos; Kidében még annyi tudatosság sem mutatkozott, mint Ájban. Megesett, hogy valamelyik énekes több formáját ismerte egy dálnak, ilyenkor azonban mindig azt vallotta, hogy többféleképpen hallotta, de sosem mondta azt, hogy az egyik formát ő maga találta ki; az is gyakori eset, hogy beismerik: „lehet, hogy nem így van, de én így tudom.“ Nyugodtan megállapíthatjuk: a (zenei) variáns mindig az emlékezet tökéletlenségének és az ösztönös ízlésnek eredménye; a tudatosságnak semmi szerepe benne. Az ösztönös ízlés csak akkor válik tudatossá, ha több meglévő forma közt válogathat. Újat azonban nem akar senki sem csinálni.

Különben tudott dolog a variánsok létezése: „Az a bāj, hogy nállunk mindent kétféleképpen énekélnek.“ „Az ilyen falusi nóták töpféleképpen fordulnak elő, töpféle színezetben.“ Ez a szinte tudományosan objektív megállapítás rögtön szubjektívvé változik, ha a gyakorlatba ütközik; ugyanaz az asszony, aki az előbbi kijelentést tette, egy dálnál így szólt méltatlankodva: „Úgy el van rontva, ahogy Bözsi énekli!“ Általános tünet: a variánst hibásnak tekintik. „Így el van fälsítva.“ „Istenem, hogy eltekerik! Lehet azért, mér félhangok vannak benne s azért nem tuggyák!“

¹⁹ Danckert: *Grundriss der Volksliedkunde*. Berlin. 1939.

Kiss Andrásné nyilatkozott így; igaz, hogy nem tudta megmagyarázni, mi a félhang és hol fordul elő a dallamban, de valóban félhang-lépésekben bővelkedő dallamokra mondta ezt. Sárköziné: „Mikör hallottam valakitől másképpen, cifrázva, az bántott! Például van egy muzsikus: úgy-úgy élesavárta a nyakát a nótáknak, nem szerettem. A maga egyszerűségében szerettem a nótát.“ Török József egy dalra: „Az baktatás, féré értett tanulmány!“

Néha személyekre is ráismernek egy-egy variánsról: „Eszet biztosan Ērzi énekélte. Ő szokott belé ojan különös hangokat tenni.“ (Nb. „különös hangok“ = pentaton fordulatok.)

A variálásnak ez a harmadik, legzeneibb fajtája — természete és erőssége szerint — sokféle lehet; dallamvonal kisebb-nagyobb változása, ritmusok átalakulása, és végül új forma felöltése; ezen három módon képződhetik variáns.

a) A dallamvonal megváltoztatásában működhetnek archaizáló (pentatonizáló) és modernizáló (dúrosító, mollosító) erők; leggyakrabban azonban úgy variálódik a dallamvonal, hogy abból semmi ilyen törekvést nem olvashatunk ki; egyszerűen: hasonló vagy más dalból kölcsönzött hangokkal, fordulatokkal (néha egész sorokkal) pótolják azt, amit az emlékezet nem tudott megtartani (21. b) és 38. b) példa).²⁰ Az is előfordul, hogy szöveg és ritmus tartja össze a variánsokat, a dallamvonal csak egy-két fontosabb helyen egyezik. (69. példa.)

Érdekesesek azok a változások, amelyeket a tonalitás szenved. A közismert Látod-e babám...-kezdetű népdalt több autentikus formája mellett plagálisan is megtaláltam. (24. példa.) Harmónikus gondolkodás eredménye, hogy a Kukorica, kukorica...-kezdetű dalt, amelyet nemrég tanítottak a fiatalságnak, a 32. példa formájában hallottam. Eredetileg az első ütem ugyanolyan tartalmú, mint a második; így: szekvencia keletkezett; a két ütem pedig domináns-tonika kapcsolatra lépett egymással. Ugyancsak tanult dallam variánsa a 33. példa. Az utolsó sor második hangjától kezdve egy szekunddal feljebb intonált Csákány Bözsi. Oka: ösztönös félelem a kis-szeptimától, a mixolyd-érzék hiánya; viszont a dallamvonalon sem akar változtatni. Furesa eredményt kapunk: a dūr-érzék és a dallamfrázis pontos megtartása kedvéért feláldozza az alaphangnemet!

Mikor a 42. a) példát elénekeltem Török Józsefnek, ő először

²⁰ A variánsok zöme egészen egyszerű, pár-hangnyi változtatásból adódik. Ilyen variánsokat főlegleges bemutatnunk; fenti példáink jó része ezért a nagyobb változások illusztrálását szolgálja.

a 42.c) formát adta ennek a dalnak. (Másodszorra és végleg a moll-formánál, 42. b) kötött ki.) Bár csak pillanatnyi tévedésről van szó, érdemes foglalkoznunk vele. Török a dalnak moll-variánsát ismerte, amely a harmadik sorban a tercen indul; az én dúr-énekem után azonban ő is dúrban kezdte s a harmadik sornál (mivel a nagy-terceről elénekelhetetlen a dallamban szereplő tört dúr-hármashangzat) felcsúszott a kvartra; innen aztán úgy folytatta, mintha eredeti magasságon volna.

A 23 szótagos sorokból álló Messze a nagy erdő... igen zavaros formákat nyert. Jakab István (51. b) példa) elhagyja az első sor kvinten való ismétlését, a harmadikat ezért nem az oktávon, hanem a kvinten kezdi. Most sem marad azonban következetes: a harmadik ütemben *a* helyett *g*-vel indul! (Úgy látszik, a fontos helyen álló repetáló hangot vonzotta a még a fülében csengő tonika.) Ez a *g* aztán (mint az eredeti formában a *d*) a domináns szerepét veszi át, a *c* mint tonika következik utána s *c*-mollban fejezi is be az első „szakasszát“. Legérdekesebb az, hogy a második szakaszt ezen a hangon kezdi s következetesen úgy vezeti végig, mint az elsőt. A második strófát tehát egy kvinttel mélyebbre transzponálta. (Nb. sokszor ugyanígy énekelt.) Kiss Andrásné elbánása az első strófában nagyjából hasonló, csak hogy ő nem *c*-n, hanem *d*-n zárja a dallamot. (51. c) példa.) A második versszakot ő a rendes magasságban, *g*-n kezdi. A faluban egyetlen fiú: Kiss Lajos tudta a helyes formát, (városon tanulta).

Az 52. b) példában Jakab ott vétette el, hogy a második sort kvinttel feljebb énekelt. Itt következetes maradt: a dallam további része a domináns hangnemben mozog; (határozottan állítja, hogy így tanulta. Kiss Károlyné a Pántlikás kalapom... első felét mollba tette át (66. példa). Gramofonból hallotta, előtte a Nagy a feje, búsuljon a ló... volt a lemezen; valószínűleg ennek moll-jellege olyan erősen megmaradt emlékezetében, hogy a Pántlikás kalapom... elejére is ráragadt! A 65. példában Sárközy Gergely az első három sort transzponálta a dominánsba, csak az utolsó hangok vannak helyükön. Csákány Bözsi ennek a dalnak (76. példa) harmadik sorában a szubdominánsba csúszott át, azzal is érkezik a végére. Ismét a dominánsba modulált át, Nagy Károlyné (szül. 1883.) a 79. b) példában. A második sor záróhangját egy kvarttal letranszponálta (tehát *d* helyett *a*). Az új hangot ötödik foknak fogta fel; (tehát, amint az eredetiben *d* *g*-mollnak, itt *a* *d*-mollnak lett dominánsa). Leánya (szül. 1921.) ugyanezt a hibás formát énekelt!

A Ritka árpa, ritka búza... egyik variánsában (93. a) példa)

a csillaggal jelölt hangot Csákány Bözsi elmosódva, *d* és *e* közt ingadozva énekelte; kértem, próbálja lassabban: ez lett belőle: (93. b) példa). Később már gyorsabb tempóban is ide lyukadt ki. Mi ennek a magyarázata? A harmadik sor második ütemében mindenképpen a tonika tereére és kvintjére akart megérkezni; ehhez az előző ütem folyamatos szekund-menetét meg kellett változtatnia. Nem talált azonban elég jó megoldást, amely állandósulhatott volna; ezért a lyuk, amelyet gyors tempóban valahogy áthidal, lassúbb mozgással csak úgy volt betömhető, ha megtartja a szekund-mozgást. Ha viszont ezt megtartja, egy szekunddal lejjebb kell megérkeznie a következő ütembe. Itt azonban érvényesülnie kell feltétlenül a tonika-funkciónak! Így fejezi be *g*-dur helyett *f*-durban a dallamot.

Fejezzük be a tonalitásbeli eltérések egy *a*-durba moduláló példával (95. példa). Itt is a harmadik sornál kezdődik a baj: eléggé meg nem magyarázható okból *e* helyett *fisz*-re ugrott a különben kitűnő hallású Kiss Károlyné s ezzel rögtön kiesett a tonalitásból. Csodálatos, a tere-lépés megtartása (*fisz*-a) fontosabb volt neki, mint az alaphangnem megőrzése.

b) A ritmus variabilitása kisebb, mint a dallamvonalé. (Giustorubato előadásbeli eltérésekről a 2. alatt volt szó.) Kisebb ritmikai változást (amilyen pl. a pontozás különböző módja) még nem tekintünk variánsnak. Csupán azon esetekről számolunk be, amelyekben a ritmusbeli eltérés kihat a dallam jellegére.

A következő tanított dal (25. példa) — a szokásos 11-es ritmus mintájára — elvesztette tripodikus formáját. (Nb. hosszasan próbálkoztam a helyes ritmus megtanításával — eredménytelenül.)

Egy régi tripodikus dallamnak megtaláltuk újabban tanítás útján meghonosodott dipodikus formáját (45. b) példa). Ezt a kettősséget különben több dalnál tapasztaltuk (2., 53. példa). Arra is van példánk — bár csak poco rubato előadásban, — hogy a hangok értéke a felére zsugorodik (44. b) példa). Érdekes variánspár a 62. példa. Kevésbé lényeges, de azért említésreméltó az olyan elváltozás, mikor $\frac{3}{4}$, illetve $\frac{3}{4}$ -es ütem ékelődik be a különben páros ütemű dallamba (68., 71. példa).

Fenti példáink jó részét már nem is igen nevezhetjük variánsnak; hibás, rossz formáknak kell minősítenünk ezeket.

c) A forma kétféle módon alakulhat át: 1. a terjedelem marad a régi s csak egy-egy sor tartalma változik meg; 2. a terjedelem megrövidül.

Az első módban a leggyakoribb eset: valamelyik sor — többnyire az első — egy másik sor formáját ölti fel (73., 77. példa).

Egy hallgatót a következő két formában hallottam: a a b a és a a³ b a. Érdekes elváltozást szenvedett a Nagy a feje, búsuljon a ló... kezdetű műdal Sárközyné ajkán: a második dallamsor nem a párhuzamos dűrba, hanem — az elsőnek kvinttel magasabb megismétlésével — a domináns hangnembe modulál (70. példa).

A megrövidülés hosszabb dallamoknál közönséges jelenség. Tri- és tetrapodikus a a b a, vagy a a⁵ b a szerkezetű új csárdások, azt mondhatjuk, többször elvesztik második sorukat, mint nem. Sőt gyakran felére zsugorodik a dallam, első és második sora eltűnik. (40., 57., 59., 60. példa.) Utóbbi példánkban a tonalitás is megitta a formai rendetlenség levét: a második a⁵ sor kiesése miatt a harmadiktól kezdve az egész dallam egy kvinttel mélyebbre esúszott. Megint csak: két (második és harmadik) sor eredetihez-hű kapcsolása kedvéért az alaphangnemet hagyta cserben az énekes.

Egy román asszonytól hallott (esúszásokkal lassan előadott) „dojná“-ról kiderült, hogy egy magyar hallgató második fele. Énekeseim közül többen rögtön ráismertek: „hisze ez magyar!“ (78. példa). Szarka Sándorné (szül. 1885.) a lengyel himnusz második felét énekelte el, mint „francia induló“-t (96. példa).

Nemcsak a dallam második fele önállósulhat, néha az első is (50., 93. példa).

Van még néhány dalunk, amelyek megrövidülése nem sorolható a fenti módzatok közé (31., 92., 46. példa). Ez utóbbi példánk talán legzilahaltabb formájú dallamunk; érthető, hisz évtizedek óta nincs használatban; alkalomhoz kötött dal volt. „Régen temetésen énekeltük; gyermek- és nagyléán-temetésin.“

A variálás utóbbi (harmadik) fajtájáról — különböző stílusokra vonatkoztatva — azt mondhatjuk, hogy legnagyobb eltéréseket variáns és variáns közt a jaj-nóták csoportjában találtunk; (I. az I. fejezetet). Az I. osztály dallamai főként a dallamvonalban szenvedtek változást. Újabb stílusú népdalaink és giusto műdalaink a dallamvonalban kevésbé variálódnak; formai megrövidülésük ellenben — hosszabb dallamokban — gyakori, csaknem szabályos jelenség. A hallgató megint csak a dallam rajzát szereti megváltoztatni; amit az I. fejezetben mondtunk lényeges és lényegtelen hangokról, a variálásban is kifejezésre jut: a lényegtelen hangok, amelyeken rendszeren átszalad az énekes, igen könnyen újakkal cserélődhetnek ki. (80—87. példa.)

Fejezetünk legfőbb tanulságai: A szöveg kicserélése általában megengedett dolog; sokszor szándékos. (Újabb dalokban, főként hallgatókban: tilos.) A zenei variálódás ismeretes tény a kideiek előtt; ebben a kérdésben azonban kevésbbé-engedékenyen gondolkodnak. A dallam tudatos elváltoztatására nem találtunk példát; a zenei variálódást tehát kizárólag két okkal: kis részben az ízlés ösztönös alakítókedvével, de nagyobb, sőt tömeges részben: az emlékezet tökéletlenségével magyarázzuk!

A variálódás mindhárom formája egyrészt azon dallamok közt a legerősebb, amelyek kevésbbé használatosak, másrészt azon emberek körében, akik keveset énekelnek. Az öregek tehát általában jobban elváltoztatnak egy-egy dallamot, mint a fiatalok. Legkisebb a variabilitása azoknak a daloknak, amelyek a fiatalság összejöveleteinek állandó műsorszámai.

V. Részletes vizsgálatok.

Az első négy fejezet a falu zenei életéről azt mondta el, ami az egész faluról, általános érvényűen elmondható. Dalolási alkalmak felsorolása, magának a dalkészletnek zenei elemzése, dalforrások felkutatása s végül a variálás folyamatának ismertetése: lényeges vonásaiban megrajzolta Kide zenei képét. Mi az itt következő részletes vizsgálatok feladata?

Már eddig is többször előfordult, hogy rámutattunk arra: korok, nemek, társadalmi rétegek különböznek egymástól bizonyos dolgokban. Nos, ezeknek a különbségeknek mélyebb megismerése a célunk. Előre bocsájtjuk, hogy a társadalmi (vagyon vagy nemesség szerinti) rétegződésnek a zenei életben való megnyilatkozását ma már hiába keressük. Láttuk, a zenei anyag még a két tánc idejében se nagyon lehetett eltérő. Mióta azonban ez a külső, formai elválasztó vonal is eltűnt s az egész fiatalság együtt jár táncba, fonóba: az ok, a lehetőség is megszűnt ilyen különbségek kialakulására, illetőleg további fenntartására. Gondolhatná valaki, a gazdagabbak hamarabb polgárosodnak, városiasodnak. Az élet egyéb formáiban valóban ez a helyzet: a jobbmódú modernebb, civilizáltabb házat épít, vasárnapi ruhája városiasabb, stb. A zenei életben is — egyrészt — több alkalma nyílik a városi termékek megismerésére: többet járhat a kolozsvári színházba, gramofont, rádiót hamarabb szerezhethet magának, stb. Ne feledjük azonban, hogy másrészt épp a szegények kerülnek szorosabb kapcsolatba a várossal. „Több hasznom vót, ha szógáltam“ — olvastuk előbb; a szolgálat pedig, láttuk, egyik legfontosabb dal-

közvetítő. Így gazdagság és szegénység a népdalszerűtlenségnek nagyjából egyformán van kitéve; a dalszerzés lehetőségeiben mutatkozó eltéréseket nézve különben is fontosabb az, hogy az öt legerősebb dalforrás közül négy (katonaság, iskola, szomszéd-falu, zenészek) épp oly erővel zuhog a szegényre, mint a gazdagra.

A vagyoni állapottól függetlenül, kinek-kinek egyéni életformája már inkább adhat érdekes különbségeket. Az iparos, aki hosszabb időt élt városon, vagy az, aki évekig szolgált: feltehetőleg több népdalszerűtlen dallamot ismer, városiasabban énekel, mint az, aki alig mozdult ki a faluból. Ez sem bizonyos azonban. Ha valakinek hajlama van ugyanis a népdalszerűtlenségre, a faluban is találhat elég alkalmat, hogy városi dalt tanuljon; aki-ben viszont él még a hagyományhoz való ösztönös ragaszkodás, városon is kaphat népdalt. Ezt a szempontot mindazonáltal szemünk előtt tartjuk s egyik-másik személy vizsgálatában az életmódra is kitérünk pár szóval.

A három irányító — a kor, a nem és a társadalmi rétegbeli helyzet — közül marad tehát az első kettő. Ezek közt is, nyilvánvaló, a második sokkal lényegtelenebb, mint az első. A nem-beliség adta különbségek ugyanis inkább csak a zeneélet külső formáiban észlelhetők; a lányok, asszonyok általában többet, szívesebben dalolnak; fonóban, délutáni összejöveteleken mindig a lányok viszik a hangot s — mint mondtunk — a fiúk megérkezése sokszor véget vet a dalolásnak. A dalkészlet megoszlásában azonban bajosan állapíthatunk meg valami általánosat is. Az esetleges eltéréseknek csupán egyetlen okát képzelhetjük el, azt, hogy a lányok többet vannak együtt anyjukkal, nagymamájukkal s így több régi dalt tanulhatnak, mint a legények; egyrészt azért, mert az asszonyok dalosabbak; másrészt, mert asszonyi munka közben inkább lehet dalolni. Ez az egyetlen különbség azonban az egyezések tömege mellett elenyésző, csaknem minden más alkalom egyformán áll nyitva legénynek, lánynak.

A legtöbb eltérő vonást a különböző életkorok között várhatjuk. Épp ezért a részletes vizsgálat gerincéül ezt a szempontot választottam.

Módszerem a következő: életkor-adta sorrendben vizsgálom meg azokat a személyeket akiktől dalokat, vagy akárcsak fontosabb nyilatkozatokat hallottam. Egy-egy személynél legfontosabb kérdésem az lesz, az előadott dalok hogyan oszlanak meg a 29. lapon bemutatott (I.—XIII.) zenei osztályok szerint. Természetesen minél több dalt hallottunk valakitől, annál teljesebb, hitelesebb — a különböző osztályú dalok arányából adódó — zenei

összkép. Ez az összkép úgy válik szemléletessé, ha számszerűleg fejezzük ki. E végre ki kell számítanunk minden ember „zenei középátlányosát.” Vegyünk például egy egyszerű esetet: valaki 2 I. osztályú, 3 III. osztályú és 4 VIII. osztályú dallamot énekelt; a 2 I. osztályú $2 \times 1 = 2$ pontot, a 3 III. osztályú $3 \times 3 = 9$ pontot, a 4 VIII. osztályú pedig $4 \times 8 = 32$ pontot ad; a pontokat összeadjuk: $2 + 9 + 32 = 43$; ezt a számot elosztjuk az énekelt dalok számával, tehát 43-at $2 + 3 + 4 = 9$ -cel; $43 : 9 = 4,7$, az illető ember zenei középátlányosa tehát 4,7, ami annyit jelent, hogy zenei izlése a népdalszerűtől a népdalszerűtlen felé haladó létra negyedik és ötödik foka közé tehető. Ha egy másik esetben, mondjuk, 9,5-et kapnánk eredményül, akkor ebből az következik, hogy az utóbbi személy zenei izlése sokkal népdalszerűtlenebb jellegű, mert jóval közelebb van a létra legmagasabb fokához, a tizenharmadikhoz.

Még egyszer hangsúlyozzuk, kevés dallam esetén — mint fenti példánkban is — ez az összkép nem mindig hű kifejezője az illető zenei izlésének. Bár bizonyos, hogy a minden kérdezősködés és irányítás nélkül előadott néhány dal sokat mond, — hisz először azokat veszik elő, amelyeket legjobban szeretnek — kétségtelen, hogy a zenei izlésen kívül egyéb jelentős szempontok is közrejátszanak. A dal szövege, a hozzá fűződő emlék, de meg az emlékezet játékos véletlene is lehet irányadó egy dal eléneklése felé. Mindezek elveszítik fontosságukat, ha nagyobb tömegű dallamról van szó; ilyenkor ugyanis, ha föltételezzük is, hogy — mondjuk — legtöbbször a szöveg indította az illetőt a dalok előadására, a tudat alatt élő zenei izlés — a különböző zeneiségű dalok különböző számából — feltétlenül megállapítható. Ezért — a végső következtetések levonásakor — egy-egy ember zenei középátlányosa annál többet nyom a latban, minél több dalt hallottunk tőle.

A zenei anyag mellett lehetőleg kiterjesztjük vizsgálódásainkat az egyes személyek előadásbeli sajátosságaira,²¹ értéktételeire, általában: a zenéhez való viszonyukra, a zenének életükben elfoglalt szerepére, jelentőségére. Különösen részletes ismertetést adunk hat különböző korú egyénről; mivel a végső eredményeket nagyrészt ennek a hat személynek — csaknem kimerítő — vizsgálatából vonjuk le, róluk külön, a többiek felsorolása után fogunk szólni.

²¹ Főként akkor, ha kortársaiétól különbözik.

Bíró András (szül. 1852.)

Egyetlen jaj-nótát énekelt (19. d) példa). Gyenge hangszálai miatt alig különböztethettük meg a zenei hangot a sóhajtól. Előadása reitativo jellegű; a hangmagasságok megállapítása nagy nehézségekbe ütközött. Csak a dallamvonal fő iránya bontakozott ki érthetően előadásából. „Álmomba hallottam, hogy a rádió eszt énekelt, szép csendesen. Szinte-szinte belévegyűtem... De csak az áriáját hozta, nem a szavát. Eszt a nótát szerettem egész életembe.“ Zenei középarányosa: 2. (91 éves korban nem lehet véletlen, ki melyik énekre mondja: ezt a nótát szerettem! Nem alaptalan eljárás tehát, ha itt egy dallamból következtetünk a zenei izlésre.)

Bányai Antal (szül. 1860.)

Véletlen-e, hogy — melyik a kedvenc nótája? — kérdésre ugyanannak a jaj-nótának a variánsát mondotta, mint Bíró András? (19. c) példa) Ezen kívül még négy dalt hallottam tőle (VIII., IX., X., XIII. osztályút). Az öreg Bányai csak pár éve él Kideben lányánál. Magyar-macskáson született, ott élt 30 éves koráig, majd Bodonkúton, Kisiklódon, Kajántón; így az ő dal-tudása Kide zenei multjáról nem mond semmit. Bodonkútról ő is úgy nyilatkozik: „ott többet tudnak afféle dalokat.“ (Az „afféle“ régi népdalokra vonatkozik.) Érdekes, hogy az 5 népdal közül 3-at az iskolában tanult: 80 éves embernek a gyerekkorában beléoltott dalok tolnak fel leggyorsabban az emlékezetébe.

Kiss Sándor (szül. 1868.)

Ő volt a katolikus kántor. „Örgonálni már a református kántor is tanított 21 éves koromba. Kolozsvárt asztán kótán tanútam. Mikor hazajöttem, nek kellett tanúni, amit a nép tud, ami nincs kótába. Hoty kántor lettem, én világi énekem nem énekéltem többet soha-soha! Ez — Kéket nyílik (VIII. osztályú) — megmaratt nállam, mér eszt nagyon szerettem. Mikor magamba vótam a mezőn, dúdótam, de nem fenhangon.“ 4 dalt hallottam tőle (I., VIII., X., XIII. osztályút), zenei középarányosa: 8

Jakab Sándor (szül. 1871.)

„En csak akkor énekelek, ha múllatok a szövetkezetbe s akkor mind gyűlnek a fiatalok. Tátyák a szájukat, ha engem hálgnak.“ „Mindent csak érzésből lehet elmondani, vërszet is, dalt is.“ 4 dalt énekelt ő is (I., III., VIII., X.), ezek közül kettőt rendetlenül (64 példa). Mikor másoknak elénekeltem így őket, rögtön megjegyezték: „Eszt csak úgy reperálta gondolatból Jakab!“ Vagy: „Sándor bácsi annyit összegagyagöl, hogy ha elindul, az Isten tuggya, hol ál meg!“ Másnak talán nem is volna mersze, hogy

olyan magabiztosan, egészen egyéni, formátlan formát adjon a daloknak; ő azonban teheti: a falu egyik legtekintélyesebb embere. Zenei középárányosa: 5.5.

Csákány Györgyné (szül. 1874.)

Majdnem teljesen süket, mégis tisztán, érthetően énekel. „Érzem, hogy nem vezeti a hállás hangot.“ 6 dallamot jegyeztem le tőle (1 IV., 1 X., 2 XII. és 2 XIII. osztályút). A zenei középárányos (10.6) nála nem fogadható el zenei izlése hű kifejezőjének; mind a 6 dalt ugyanis egy Hersch Bernát nevű zsidó zenésztől tanulta fiatalkorában; egymás után úgy jutottak eszébe: még ezt is ő hozta... Jellemző lehet ez az eset arra, hogy egy bizonyos személy vagy lehetőség milyen különösen erős emlékként élhet valakiben, mennyire jelentősen befolyásolhatja a dalok tudatban-maradását.

Dénes György (szül. 1875.)

Igen nagy becsben áll előtte a muzsika: „Hát azért az, amit a tanár úr csinál, az a legszebb!“ „Egye meg a poköl, mikör a mezőn vagyok, énekelek, fütyülök most is. Nekem ez az élvezetem.“ A lokális patriotizmus is megszólal belőle: „Én már sokfelé jártam, de ojan darabokat, min Kidében, sehol sem lehetett hállani!“ A múlt-jelen ellentétét így magyarázza: „Itt erőssen énekesek vótak, nem a mostaniak, hanem a régiek. A fiatalok ícha énekeket énekélnek most. Az afféle liflander, léha énekeket nem szerettem soha. Mikör énekelek, hasson bé a szívbe az az ének!“ A rendkívül mély (nagy-esz-ig terjedő) basszus hangján előadott dalok közben sokszor megakadt, átesapott másik nótába; ilyenkor ezzel védekezett: „Ha valaki belép, megzavárja az embért. Ha így egyedül vagyok, akkör visszagondolom a fiatalságomat, egész életemet!“ Dalstatisztikája a következő:

I. osztályú	2 dal	IX. osztályú	2 dal
IV. „	2 „	X. „	5 „
V. „	3 „	XI. „	5 „
VI. „	2 „	XIII. „	1 „
VIII. „	1 „		
		Összesen	23 dal

Zenei középárányosa 7.8. 15 dalról derült ki, mikor tanulta. közülük 13-at gyerek-, 2-öt legénykorában. Az öreg Dénes György szívesen emlegeti a nóták „ösiségét“, történelmi eseményekhez való kapcsolátát. „Vén Érsektű hállotam; sok éneket hozott a 67-es háborúból.“ Egy másikat meg nagybátyjától tanult, „aki hajdú vót Samosujvárt s ismerte Rózsa Sándort.“

Dénes István (1878–1942).

Mindössze 4 dallamot (VI., IX., X., XI.) énekelt (zenei közép-arányosa 9); több érdekes nyilatkozatot tett azonban: „Gyermekkoromba még ojan főrongó világ vót; ojan román, meg cigán dalokat énekéltek. Szövegiből vót magyar is, román is, kevért is. Nem emlékszem már ezekre.“ (Nb. sokra nem is emlékezhetne...) A III., IV. osztályú dalokra azt mondta: „Én inkább az ijen régieket szeretem. Sokkal szebnek találom, mind az új-jakat.“ Református kántor volt egyébként. (Akár csak a katolikus kántortól, tőle is igen egyszerű és nem mindig találó harmóniákat hallottam.) Hegedült is, de „abbahattam, mēr nem vót az az érzés, az a reszkető érzés a kezembe.“

Jókus Juli (szül. 1878.)

„Csak mörmogni szoktam. Gyermekkoromba se énekéltem, csak aszt, amit az iskolába tanítottak. — Édesanyám a Mónár Annát és Fehér Lászlót énekélte mind.“

Beke Samuné (szül. 1878.)

„Nincs is már erőm énekēni. Meg vannak már felējkeze az öregek ebbe a faluba ezzel a románsággal, meg mindennel.“ — 2 dalt mégis elénekelt (I., X.). Zenei közép-arányosa 5.5

Érsek Jánosné (szül. 1878.)

„Nem énekelek én, mindég ēl vagyok keseredve. (Négy éve meghalt egy leánya.) Valamikör régen énekéltem, de férjhez-menés után nem sokat.“ 4 dallamot hallottam tőle (VI., VIII., IX., XI.). Zenei közép-arányosa 8.5

Horváth István (szül. 1878.)

3, csupa VI. osztályú dalt énekelt. Zenei közép-arányosa: 6.

Basa Ödönné (szül. 1879.)

Különös, széles szájnnyitással énekel; nem mindegyik dalra emlékszik jól; néha furesa formákat, ritmusokat, hangsúlyozásokat hallunk előadásából. „Roppant sok éneket tudok, sok iskolait, de sokat elfelējtettem, mēr nem gyakorlom őket.“ A dalok megoszlása:

I. osztályú	1 dal	IX. osztályú	2 dal
V. „	1 „	X. „	4 „
VI. „	2 „	XI. „	3 „
VII. „	1 „	XIII. „	1 „
VIII. „	2 „		
Összesen			17 dal

Zenei közép-arányosa: 8.5

Csákány (vak) Jolán (szül. 1879.)

Sászrégenben járt ezelőtt 30 éve, ott tanulta a legtöbb dalt „gramofomból“.

IV. osztályú	2 dal	IX. osztályú	3 dal
VI. „	1 „	X. „	2 „
VII. „	1 „	XI. „	4 „
VIII. „	2 „	XIII. „	1 „
		Összesen	16 dal

Zenei középárányosa 8.8.

Kiss Károlyné (szül. 1880.)

„Én már 15 éve lemontam a világi énekekről. Hívó vótam.“ Mikor a faluban többen biztattak, hogy ő tudja a Fehér Lászlót, elmentem hozzá s kértem, énekelje el. Nem nagyon akart kötélnék állni, végül azonban elénekelte szép, telt hangon. (A szövegre nem mindenütt emlékezett.) „Szomorú ének ez, a nótája is szomorú, nem víg, nem is felemelő.“ (!)

Szarka Sándortól (szül. 1882.)

egyetlen tréfás szövegű dalt hallottam (X.) Nem ő az egyetlen, aki — ha éneket kértem tőle — valami ilyen különleges nótával állt elő. Ez a magatartás az illető zenéhez való viszonyára is jellemző: a dal a tréfa színvonalán áll előtte.

Sárközy Gergely (szül. 1882.)

szintén hajlamos az ilyesmire. Mivel azonban ő több dallamot mondott (1 III. osztályú, 2 IV., 1 V., 3 VI., 2 VII., 1 IX., 1 X., 1 XI., összesen 12), elfogadhatjuk zenei középárányosát: 6.5

Török Józsefné (szül. 1883.)

remegő hangján 7 dallamot énekelt (2 III., 2 V., és 3 XI. osztályút). Zenei középárányosa: 7

Nagy Károlyné (szül. 1883.)

Berettyóújfaluból származik. Így Kidére az ő daltudása sem jellemző. Érdekes, hogy csupa gyerekkorában, apjától tanult dalt mondott nekem. (1 VIII., 1 IX. és 3 XIII. osztályú, összesen 5 dallamot. Zenei középárányosa: 11.2 Ez a magas szám is jelzi városias helyről való eredetét.)

(Borbély) Jakab István (szül. 1884.)

zenei középárányosa (9) csak félig-meddig fogadható el, mert 7 dal közül 3-nál a tréfás szöveg volt irányadó. (1 III., 1 IV., 1 IX., 1 X., 2 XII. és 1 XIII. osztályú dallam.)

Szarka Sándorné (szül. 1885.)

15 dalt énekelt:

VII. osztályú	2 dal	XI.	„	3 „
VIII.	4 „	XII.	„	1 „
X.	1 „	XIII.	„	4 „

Zenei középárányosa: 10.2 Nem dalos asszony; az előadott dallamokat nem annyira a gyakorlatból, mint inkább a hozzájuk fűződő nevezetes eseményekből merítette. „Milléneumkor tanultam;“ „Mikör vót a francia forradalom — asz monta apám — akkori induló. Francia induló!“ (96. példa). Így érthető a magasszámú középárányos s emiatt nem is támaszkodhatunk nagyon erre az adatra.

Dénes Györgyné (szül. 1885.)

„Már mi most nem énekelünk ijen énekeket, vének vagyunk“ — mondta általában a világiakra. 19 dalt mégis csak hallottam tőle.

II. osztályú	1 dal	IX. osztályú	3 dal
VI.	2 „	X.	3 „
VII.	1 „	XI.	6 „
VIII.	1 „	XIII.	2 „

Zenei középárányosa: 9.3

Nagy Józsefné (szül. 1886.)

Városi származású. 8 dallam közül 1 X., 5 XI. és 2 XIII. osztályú; tehát a „hallgató“ erősen uralkodik zenei ízlésén. Zenei középárányosa: 11.3

Láposi András (szül. 1888.)

„Csak társaságba énekelek s kivált, ha békavézok.“ „En a szavát a nótának nem is igen szoktam mektanúni.“ (Fütyürészni szokott magában.) 5 dalt énekelt (III., V., VIII., IX., XI.). Zenei középárányosa: 7.2

Ambrus Árpád (szül. 1890.)

nótás kedve az egész faluban ismeretes. Egy-egy dal úgy él sokak emlékezetében, mint „Árpád bácsi nótája“. Boltos, és leginkább a hosszú szekérúton énekel, mikor hozza Kolozsvárról a portékáját. A kocsmát sem veti meg azonban. Dalstatisztikája:

I. osztályú	3 dal	VIII. osztályú	4 dal
II.	1 „	IX.	2 „
III.	2 „	X.	9 „
V.	1 „	XI.	14 „
VI.	3 „	XII.	1 „
VII.	1 „	XIII.	6 „
			Összesen 47 dal

Zenei középárányosa: 9. A hallgatók²² nagy száma s általában a népdalszerűtlenség uralma nála érthető, hiszen állandó érintkezést tart fenn a várossal. Figyelemre méltó, hogy a sok városi között még néhány régi népdal is él tudatában.

Jókus Istvánné (szül. 1892.)

„Nem énekelek soha a háború óta.“ „Most is csak azok vannak, mint az én léánkoromba.“ Kedvenc nótája: Itt hagyom a falutokat... (hallgató).

(Borbély) Jakab Istvánné (szül. 1892.)

„Mos már sohase énekelek. Soha nem vótam énekes. Jenő fiam se, a másik három inkább“; (a híres dalos Kiss Károlyné az ő lánya). „Nem jút eszembe sempi; mikör férhez mentem, vót gyermekem elég s sok gondom, nem énekéltem.“

Inován József (szül. 1892.)

3 dalt énekelt: V., VI. és IX. osztályút. Zenei középárányosa: 6.6

Inován Józsefné (szül. 1893.)

dalstatisztikája:

I. osztályú	1 dal	VIII. osztályú	1 dal
III. „	2 „	IX. „	2 „
VI. „	2 „	X. „	8 „
VII. „	2 „	XI. „	3 „
		Összesen	21 dal

Zenei középárányosa 8.1. Érdekes, egy dallam el-nem-terjedését mivel magyarázza: „Színházba tanúltam Kolozsvárt. Nem nagyon fújták a faluba, nem vót közkedvölt. Asz monták, hogy csak én vagyok szerelmes, mer én énekéltem az uramnak.“

Ambrus Árpádnétől (szül. 1893.)

3 dalt hallottam (V., VII., XI.). Zenei középárányosa: 7.6

Csákány Elekné (szül. 1897.)

egyetlen hallgatót mondott magától. Megjegyzendő, hogy lánya, Bözsi, aki a mai fiatalság egyik legjobb énekese, sok dalt tanult tőle, tehát feltehető, hogy ő is dalos asszony volt.

Boros János (szül. 1898.)

több dal szerzőségét vállalta! „Eszet én találtam ki a hāretéren, a szavát meg egy székej fiu.“ Nyilatkozatainak hitelességében annyiban kételkedhetünk, hogy ezeknek a nótáknak legtöbbje ismerős. Daloskedvű ember volt, feleségével együtt. „Azelőtt sokat

²² Érdekes, hogyan határozza meg a hallgatót! „Régi magyar énekek a hālgatók, mējjekek a cigányok szerettek muzsikálni.“

énekeltünk, mezőn is, s mikör a gyermekeket neveltük, de a sok gond miatt, ma már nincs kedvünk.“ — 7 dalt énekelt (1 II., 3 III. és 3 VI. osztályút); ezek közül 5 állítólag saját szerzeménye, egyet gyermekkorában tanult az öregektől, egyet pedig egy csákgorbói kőművestől. A III. osztályú dallamok kedvelése inkább háborús emlékeiből, mint zenei ízlésből került elő. Zenei középárányosa 4.3!

Kiss Antal (szül. 1900.)

az öreg kántor fia s a kántorságban utóda. Valami keveset ért a kótához; kiderült azonban, hogy a hangmagasságokat nem tudja pontosan jelölni. Láttam ugyanis néhány „lekótázott“ dallamot, amelyet 1941 nyarán tanult a katonaságtól: csupán a dallamvonal fő irányát jelezték a minden ritmus nélküli kis kótafejek. Dalstatisztikája:

II. osztályú	1 dal	IX. osztályú	3 dal
IV. „	1 „	X. „	2 „
VI. „	7 „	XI. „	3 „
VII. „	1 „	XIII. „	4 „
VIII. „	2 „		
		Összesen	24 dal

A daloknak több, mint a felét (13) most hozta a katonaságtól. — Zenei középárányosa: 8.4

Kiss Antalné (szül. 1901.)

„Leginkább mikör városok, mindig énekelek.“ A nagyanyjától tanult sok nótát, anyjától kevesebbet. Két lánya közül az egyik sokat kéri őt, ha énekel egy dalt: „énekéjje el még eccer!“ A másik lányának „más a szelleme“. Dalstatisztikája:

II. osztályú	3 dal	VIII. osztályú	1 dal
III. „	2 „	IX. „	3 „
IV. „	2 „	X. „	4 „
V. „	2 „	XI. „	12 „
VI. „	5 „	XIII. „	8 „
VII. „	4 „		
		Összesen	46 dal

Zenei középárányosa: 8.8

Bakó Istvánné (szül. 1902.)

„Szerettem én mindig az újj énekeket, csak nem nagyon vót alkalmam társaságba járni. Nem vót anyám, csak a dolog vót az enyém! Azér a régieket jobb szerettem, mert azok nem vótak ijeknek: Lina, Lina...“ (pikáns szövegű műdal). „A bánatosokat szerettem, nem a világiakat. A magam sorsáról énekéltem: Édesanyám

is vót nékem..." 4 dalt énekelt (I., VIII., X., XI.). Zenei közép-
arányosa: 8.5. Hallottam tőle egy igen érdekes megjegyzést: a
régiekenek újból való divatbajövetelét az „erkölcs“ és a „ruha-
divat“ megváltoztatásával tartja lehetségesnek!

(Kicsi) Jakab Sándort (szül. 1902.)

Öreg és fiatalok egyaránt a falu egyik legjobb énekesének
tartják. Színdaraboknak híres főszereplője, a dalárdákban is
„szólókat“ énekelt. Valóban szép, erős, zengő a hangja. Előadás-
módja, akárcsak dalkészlete egészen városias: 7 dalt énekelt,
csupa hallgatót! Zenei közép-arányosa: 11

Boros Jánosné (szül. 1904.)

„Gyermekkoromban ojan gyorsan tanultam a nótákat, hogy
eccēr, lekfējjebb kéccēr hāllottam, már mektanúltam. Most is a
fiatalságtól tanulok, pedig más gondom van.“ Dalstatisztikája:

I. osztályú	2 dal	IX. osztályú	1 dal
III. „	6 „	X. „	2 „
IV. „	2 „	XI. „	4 „
V. „	2 „	XIII. „	1 „
VI. „	6 „	Összesen	26 dal

Zenei közép-arányosa 6.1. Ha ezt az alacsony számot összevetjük
kortársaiéval s hozzátesszük, hogy Borosné pár évet Kolozsivárt
szolgált s így a városi zene veszedelmeinek ugyancsak ki volt
téve: nem gondolhatunk másra, mint az ösztönös hagyománysze-
retet erejének felesillanására. Ha Bakóné szinte szociográfiai,
Borosné egy zeneformai megállapítással ajándékozott meg.
Mikor egy visszatérő szerkezetű dallam megjegyzésekor félig han-
gosan azt mondtam, hogy a vége ugyanaz, ő hozzátette: „ritka nótá
az, mējnek eleje és vége nem vág egybe.“

Horváth József (szül. 1905.)

cipész-mester, inaskorában nagy nótaszállító volt. Évek óta
távol tartja magát a falu társadalmi életétől, otthon azonban
munka közben gyakran énekel. Dalstatisztikája:

III. osztályú	2 dal	IX. osztályú	2 dal
VI. „	2 „	X. „	2 „
VII. „	1 „	XI. „	13 „
VIII. „	1 „	Összesen	23 dal

Zenei közép-arányosa: 9.3. Látjuk, a hallgató uralma nála is
nyomasztó.

Elek Irma (szül. 1906.)

ritkán énekel, „csak, ha nagyon jó kedvem van“. Leginkább Kolozsvárt tartózkodik, de „ott se jártam a nóták után. Haggyuk a nótát a fiataloknak“.

Veress Józsefné (szül. 1908.)

első urát hat évvel ezelőtt megölték. „Előtte se igen szerettem a víkságot, de azér énekéltem. Azóta nem. A szavát sok éneknek tuttam, mēr a nagybátyám énekes füzettyeit mind elolvastam.“ — Két lányának „sincs jó hangja, az apjuknak se vót“. Sokszor mondom az uramnak, nem hállok most ojan szépen énekēlni. Az öregek egészen másképpen énekéltek, úgy ēlhúszták, ēlnyútották hosszan. Az én nagynéném nem nyútotta, mégis szépen énekēlt.“ „Csodálkozom azon, hogy édesanyámnak ojan jó hangja vót s nekünk egynek se, a gyermekeinek.“

Forrai Andrásné (szül. 1911.)

Férjhezmenetele óta egyedül sem igen énekel. „Templomi énekeket tőpszőr, másokat nem.“ Kiesi gyerekek miatt nem járhat el mulatságba. „Mostanában úgy hoszta a sōrs, hogy sokat kellett dőgozni, szaladgálni; nemigen vót ālkalmam hozzá, hogy énekējjek a gyermekeknek.“ Kisfiát most tanítja templomi énekekre. Kedvence nótái a hallgatók voltak. „Az ojanokat szerettem, amējjek nem vótak ojan pikāncs nóták.“

Kovács Andrásné (szül. 1911.)

2 hallgatót énekelt. Zenei középárányosa: 11.

Ērsek Miklós (szül. 1913.)

„Aszt mondhatom, hogy hát töllem tanúltak énekeket! Ēn csak attól tanúltam, aki megatta a formáját, akinek szép hangja vót.“ Előadására jellemző a tagolás: sorok között következetesen megáll. A katona-ének-stílus hatása ez, vagy valami más városi szokás? Dalstatisztika:

I. osztályú	1 dal	VII. osztályú	4 dal
II. „	1 „	VIII. „	6 „
III. „	5 „	IX. „	15 „
IV. „	3 „	X. „	10 „
V. „	2 „	XI. „	46 „
VI. „	11 „	XIII. „	8 „
Összesen			112 dal

Zenei középárányosa: 9.1

Szarka Miklósné (szül. 1913.)

talán a legjobb emlékezetű az egész faluban. Dalárdában tanult daraboknak mind a négy szólamára emlékezett, pedig másfél év-

tizede nem hallotta és nem is énekelt. — Dalstatisztikája nem hű képe zenei ízlésének, mert olyan — első sorban iskolában tanult — dalok után keresgélt, amelyeket más még nem énekelt.

III. osztályú	2 dal	IX. osztályú	8 dal
IV. „	2 „	X. „	8 „
VI. „	6 „	XI. „	4 „
VII. „	2 „	XIII. „	5 „
		Összesen	37 dal

Zenei középárányosa 8.7. Előadása csak kevésbé városias: még a hallgatókat sem az igazi hallgató-stílusban énekli.

Dénes György (szül. 1913.)

8 dallama közül 1 III., 1 IX., 1 X., 2 XI. és 3 XIII. osztályú. Zenei középárányosa: 10.3. Jóhangú, híres énekes ember; leginkább otthon munka közben énekel. (Szabósággal is foglalkozik.)

Dénes Györgyné (szül. 1914.)

Dalstatisztikája:

I. osztályú	2 dal	VIII. osztályú	1 dal
II. „	3 „	IX. „	3 „
III. „	4 „	X. „	3 „
IV. „	2 „	XI. „	4 „
VI. „	4 „	XIII. „	1 „
		Összesen	27 dal

Zenei középárányosa: 6.4. Előadásában nyoma sincs kortársai stílusának: szerényen, tartózkodva a nagyobb érzelmességtől, valóssággal objektíven énekel. Érdekes, mivel magyarázza azt, hogy inkább a régi dalokat szereti: „Inkább ojan szomorúak ezek s nem mindenkinek teceik a szomorú nóta. Én mindig szerettem.“ Egyik jaj-nótáról a következőket mondotta: „Már az én gyermekkoromba se igen énekelték. Édesanyám tanította nekem, mikor evel vigasztalt léánkoromba, mikor a leendő urammal összevesztünk. Énekelem ma is sokszor, mikor a gyermekeket áltatom. Mástól senkitől nem hálottam.“ Régiesség és szomorúság találkozik az ő énekkultúrájában.

Beke Ferencné (szül. 1914.)

sokkal városiasabb szín a faluban. Dalstatisztikája:

I. osztályú	1 dal	XI. osztályú	6 dal
VIII. „	2 „	XIII. „	1 „
IX. „	2 „	Összesen	12 dal

Zenei középárányosa 9.5

Szabó Józsefné (szül. 1914.)

zenei ízlése egészen kivételes módon hajlik a régi felé. Dalstatisztikája:

I. osztályú	3 dal	VI. osztályú	5 dal
III. „	4 „	VII. „	2 „
IV. „	2 „	XIII. „	1 „
V. „	1 „		
		Összesen	18 dal

Zenei középáránysa: 4.7. Igaz, hogy Szabóné gyűjtésem első idejében énekelt nekem s akkor kértem, hogy a régieket mondja; mástól azonban éppúgy kértem s mégis hallgatókkal állt elő. Így csodálkozással bár, de elfogadhatjuk az alacsony számot.

Sárközy Ilona (szül. 1918.)

sokat élt városon, ruhája, magatartása erősen polgárosodott. 5 dala közül 2 VI., 2 X. és 1 XI. osztályú. Zenei középáránysa 8.6. (Nb. ő is tudatosan a régiék közt keresgélt.)

Dénes Ferenctől (szül. 1919.)

4 dalt hallottam: 3 XI., 1 XII. osztályút. Zenei középáránysa: 11.2

Jakab Károlyné (szül. 1920.)

„Sog dógom van, nincs időm énekélni. Szerettem vóna szépen énekélni, de ha nem tuttam, hát nem énekelek.“ Elfoglaltság és képesség-hiány: két okot is mond, amiért nem énekel.

Kiss Józsefné (szül. 1920.)

Dalstatisztikája:

I. osztályú	1 dal	VIII. osztályú	1 dal
III. „	2 „	IX. „	3 „
V. „	1 „	X. „	3 „
VI. „	2 „	XI. „	11 „
VII. „	2 „	XIII. „	1 „
		Összesen	27 dal

Zenei középáránysa: 8.8. Csendesebb, visszahúzódóbb természet itt is párosul viszonylag népies előadással; a hallgató uralma azonban természetszerűleg kissé városiassá formálja a hangvételt. Érdekes a hallgatók éneklése közben mit mondott: „Én aszt hiszem, ezek mind nagyon régi énekek vótak, asztán elészették. Mēr mos mind a régi nóták jönnek elé. Vót úgy, hogy beültünk egy házba s egy öregasszony vagy öregember énekelt a fiatalságnak.“

*Bogdán Ferenc*től (szül. 1920.)

hallottam a Fehér László egyik variánsát. Ő a bátyjától tanulta, aki a román katonaságból hozta. Miután ezt elénekelt (sok strófát tudott belőle), katonanótákra csendített rá. Kértem, mondjon még régit, mire ő ezt felelte: „Ha ezek már eccēr a fejembe, nem jutnak a régiek eszembe!” Kérdés nélkül 10 dalt énekelt: 2 III., 2 IV., 3 VI., 1 IX. és 2 XI. osztályú. Zenei középáránysa: 6.3

Nagy Miklós (szül. 1921.)

9 dalama közül 1 III., 2 IV., 2 VI., 2 VIII., 2 XI. osztályú. Zenei középáránysa: 6.7. Mikor Bogdan Feri egy előtte ismeretlen pentaton dallamot fűjt, ezt mondta: „Mekható, gyönyörű ének ez; ezek el is vesznének, ha így nem írnák fél!”

Érsek Miklósné (szül. 1921.)

12 dallama így oszlik meg:

I. osztályú	1 dal	IX. osztályú	1 dal
III. „	1 „	X. „	2 „
V. „	1 „	XI. „	2 „
VII. „	3 „	XIII. „	1 „

Zenei középáránysa: 7.8.

Szabó Ilona (szül. 1922.)

1 I., 1 VI., 1 VII., 2 IX., 2 X., és 3 XI. osztályú, összesen 10 dalt énekelt. Zenei középáránysa: 8.5. Egy hallgatónál megjegyezte: „Úty szerettem sokáig, ez vót az én nótám. Mos mást szeretek: Huzzad eigány aszt az én bús nótámat... (I. osztályú); Erzsi (Szabó Józsefné) tanította tegnap a fonóba.“ Ez a csoda is előfordulhat, a kedvenc hallgató helyét egy régi népdal váltja fel. Az ilyen csoda azonban rövidéletű: az uralkodó ízlés hamarosan elmossa, eltünteti.

Sárközy Margit (szül. 1922.)

„Aki nagyon szerelmes, az énekél nagyon sokat. Én nem vagyok!” Ez persze nem igaz, ő is szerelmes volt és sokat énekelt; csakhoggy, apja szerint, „ojan ő, mind a fülemüle, csak akkor énekel, ha senki se hājja!” Valóban, hosszú faggatás árán is, alig sikerült megszólaltatnom. Dalstatisztikája:

I. osztályú	1 dal	IX. osztályú	2 dal
III. „	1 „	X. „	2 „
VI. „	7 „	XI. „	13 „
VII. „	1 „		
		Összesen	27 dal

Zenei középárányosa: 8.6. Sárközi Margit a falusi életformát kedveli. Ellentétben nénéjével, Ilonkával, nem szeret városban. Zenei ízlésében is van valami régihez-ragaszkodás; a hallgatókról úgy nyilatkozott, hogy nem szépek; az 1942. tavaszán tanított népdalok közül egyik leggazdagabb, pentaton fordulatokban valósággal tobzódó dal (Annyi bánat a szívemen...) ragadta meg a legmélyebben. A honvédek-hozta új nótákért sem lelkesedik: „Mos már ezek a katonanóták jöttek divatba. Én nem szeretem őket. Régebben ojan jó nótákat tuttunk, de mos már mind elfelejtettük őket ezek miatt.“ Látjuk, a hagyomány szeretetének ennyi jele ellenére, a hallgató uralkodik a dalkészletében. Érthető, hisz benne él a fiatalságnak, nem szabadulhat a közösségi ízlés karmai közül. Kérdés, 10—15 év múlva, mikor már a közös énekgyakorlatban nem vesz részt, ő is a Dénes Györgynék, Szabó Józsefnék zenei sorsára jut-e? Másik kérdés: vajjon Dénes Györgyné és Szabó Józsefné a maguk leánykorában éppúgy foglyai voltak-e a közösségi ízlésnek, mint ma Sárközy Margit s egyáltalán épp olyan volt-e a közösségi ízlés? Erre majd később próbálunk felelni.

Horváth Margit (szül. 1922.)

dalstatisztikája:

III. osztályú	2 dal	XI. osztályú	2 dal
VI. „	1 „	XII. „	1 „
VII. „	2 „	XIII. „	2 „
IX. „	1 „	Összesen	11 dal

Zenei középárányosa: 8.6

Dénes Matild (szül. 1923.)

évek óta városban él; 4 dalt énekelt: 1 VII., 1 IX. és 2 XI. osztályút. Zenei középárányosa: 9.2

Kiss Lajos (szül. 1924.)

érces erős hangú legény, aki szeret is énekelni, a fiatalság azonban nem kedveli a hangját. Városban inaskodott. Dalstatisztikája:

III. osztályú	1 dal	IX. osztályú	1 dal
IV. „	2 „	XI. „	9 „
VI. „	3 „	Összesen	16 dal

Zenei középárányosa: 8.6. Hozzátehetjük, igazán szívből csak a VI.-nál magasabb osztályú dalokat énekelt; a többi nem is egyedül, hanem legénytársaival.

Dénes Mili (szül. 1926.)

akkor kezdett bekapcsolódni a a fiatalság életébe, mikor én (1941 nyarán) dalokat jegyztem le tőle. Az ő ízlése tehát még nincs a közösség formáiba törve — egyrészt, másrészt viszont érthetőleg azt lesi el, abból tanul a legtöbbet, ami a fiatalágnak, a nagy leányoknak a legkedvesebb. Nem kialakult, hanem alakuló ízléssel állunk itt szemben, a nyíló szív és értelem most keresi a formát, amelyben kifejezheti magát; bizonyos, hogy ebben a formakeresésben a legerősebb iránytű a fiatalág ízlése. Dalstatisztikája:

III. osztályú	5 dal	VIII. osztályú	1 dal
IV. „	6 „	IX. „	12 „
V. „	3 „	X. „	9 „
VI. „	9 „	XI. „	12 „
VII. „	4 „	XIII. „	5 „
		Összesen	66 dal

Zenei középarányosa: 8.1

Györkös Margit (szül. 1927.)

Más faluban lakik; Kidén csak hónapokat tölt. Dalstatisztikája:

I. osztályú	1 dal	IX. osztályú	2 dal
III. „	3 „	X. „	4 „
V. „	1 „	XI. „	1 „
VI. „	1 „	XIII. „	1 „
VIII. „	1 „	Összesen	15 dal

Zenei középarányosa: 7.4

Kiss Amália (szül. 1928.)

Kolozsvárt járt polgáriba. A tanárnő összeíratta velük saját falujuk népdalait. Az ő listáján 13 dal szerepel; ezek között 6 Horthy-nóta, 3 egyéb katona-dal, 1 hallgató; ott díszleg továbbá az erdélyi és a délvidéki induló a székely himnusszal együtt. Zenei analízist ez a dalcsoport nem érdemel, mert nyilvánvaló: összeállításában a zeneiségnek — szöveg és esemény mellett — nem jutott semmi szerep.

Kiss Irmánál (szül. 1928.)

ugyanez a helyzet: 2 iskolában tanult dalt énekelt.

A következő három kislány szintén főleg iskolában és honvédektől tanult dalokkal állt elő; mivel azonban többet jegyeztem fel tőlük, talán nem hiábavaló, ha zeneileg is megvizsgáljuk őket.

Boros Anna (szül. 1930.)

I. osztályú	1 dal	VIII. osztályú	1 dal
III. „	3 „	IX. „	8 „
IV. „	3 „	X. „	1 „
VI. „	8 „	XI. „	2 „
VII. „	2 „	XIII. „	1 „

Összesen 30 dal

Zenei középarányosa: 6.9

Ambrus Débora (szül. 1930.)

III. osztályú	7 dal	VII. osztályú	2 dal
IV. „	4 „	IX. „	4 „
V. „	1 „	X. „	2 „
VI. „	9 „	XI. „	1 „

Összesen 30 dal

Zenei középarányosa: 5.9

Kolumbán Agi (szül. 1931.)

Kolozsvárt él, csak nyaralni jön Kidére. Dalstatisztikája:

III. osztályú	6 dal	VIII. osztályú	1 dal
IV. „	2 „	IX. „	7 „
V. „	1 „	X. „	1 „
VI. „	7 „	XI. „	1 „
VII. „	2 „	XII. „	1 „

Összesen 29 dal

Zenei középarányosa: 6.5

Három utóbbi középarányosunk nem fejezi ki a zenei ízlést. Nem fejezheti ki, mert ilyen — kivételektől eltekintve — 10 éves korban nincs. A számok csupán arra a környezetre jellemzők, amely a gyereket — akarva-nemakarva — dalolni tanítja. Az iskola itt egyik leglényegesebb tényező, fontos továbbá a szülők, nagyszülők, stb. zenei ízlése. Erdélyben ezenkívül — a mai gyermekeknél — a bevonuló honvédek különösen jelentős szerepet tölthettek be. Így érthető, hogy a gyerekek közt a mai fiatalságban uralkodó stílust: a hallgatót hiába keressük.²³ Ennek másik oka: a giusto-ritmus kizárólagossága (rubato dallamokat is giusto

²³ Még valamit kerestünk hiába: hagyományos gyermekdalokat sem találtunk. Játék közben mind „iskolai“ dalokat énekeltek.

énekelnek). A fenti három kislány adatai még valamire figyelmeztetnek: zenei középárányosuk hasonló egymáshoz és érdekes, hogy a városi kislányé a két falusié közé esik. Falusi és városi gyermek tehát, úgy látszik, zenéjében ma nem áll messzire egymástól.

Végül vizsgáljuk meg egy kislánynak: *Dobandi Magdának* (szül. 1931.) dalforrásait. Önálló zenei izlés híjján ez érdekesebb, mint a zenei analízis.

Ovódában, iskolában	20 dalt
Nagyobb lánykáktól	12 „
Anyjától	4 „
Apjától	2 „
Nagyapjától	6 „
Nagyanyjától	1 „
Bátyjától (14 éves levente)	10 „
Nagybátyjától	1 „
Más személyektől	2 „
Színdarabból	4 „
Táncban a fiatalságtól	3 „
Összesen	65 dalt tanult

Sorrendben egymás után legfontosabb dalforrásai: család, iskola, barátok. Igaz, hogy ő különösen dalos családból származik (Török József unokája), mégis nyugodtan állíthatjuk, hogy általában ezek a gyermek legbuzgóbb dalforrásai. Nagy változás következik akkor, amikor a fiatalság tagja lesz; ekkor az eddigi tényezők jelentősége elhalványul: a falu fiatalsága veszi át a daltanítói pálcát.

A következő hat énekesnek teljes dalkészletét akartam felgyűjteni. Céлом az volt, hogy az összes Kidében talált dallamról megkérdezem őket: ismerik-e, vagy nem? Rendelkezésre álló időnk azonban kevésnek bizonyult: meg kellett elégednem azzal, hogy kb. a dalkészlet felével vizsgálódjam. Énekeseim különböző fokú és természetű elfoglaltsága azt is lehetetlenné tette, hogy mindegyiktől egyforma mennyiségű dalt jegyezzen fel.

Alábbi adataink megértéséhez tudnunk kell a következőket. A római számok a II. fejezetben felsorlt zenei osztályokat jelölik; az első oszlopban (*t* betű alatt) azon dallamok száma áll, melyeket az illető sajátmagától dalolt (*tudja*); másodikba (*kt* alatt) azokat helyeztem, melyeket az én *kérdésemre* hibátlanul el *tudott* énekelni (elénekeltam a dallam kezdetét, esetleg csak a szövegből mondtam

valamit, mire ő rögtön jól emlékezett az egész dalra); az *i* betű alá az *ismert*, de nem jól tudott dalokat soroltam (foszlányok jutottak csak eszébe); a következő *h* oszlop alá azok a dalok kerültek, amelyekből alig tudott valamit is elénekezni (esetleg semmit sem), emlékezett azonban rá, hogy már *hallotta* valahol; végül az *n* betű alatt álló adatok az ismeretlen, a *nem-tudott*, a soha *nem-hallott* dalok számát jelentik.

Török József (szül. 1880.)

	t	kt	i	h	n	Össz.
I.	5	10	—	—	1	16
II.	1	5	—	—	1	7
III.	8	13	—	—	14	35
IV.	6	9	1	—	6	22
V.	7	8	1	—	5	21
VI.	17	27	2	2	14	62
VII.	13	11	—	—	9	33
VIII.	11	10	—	1	4	26
IX.	16	21	5	—	15	57
X.	22	44	1	—	9	76
XI.	32	26	8	3	50	119
XII.	1	6	—	—	2	9
XIII.	12	7	—	—	23	42
Össz.	151	197	18	6	153	525

Sárközy Gergelyné (szül. 1889.)

	t	kt	i	h	n	Össz.
I.	9	3	—	—	1	13
II.	3	2	1	1	2	9
III.	1	16	3	1	6	27
IV.	1	11	1	1	7	21
V.	4	8	—	1	5	18
VI.	9	33	6	5	9	62
VII.	5	13	1	2	8	29
VIII.	1	10	2	5	6	24
IX.	1	35	9	3	6	54
X.	5	31	5	5	18	64
XI.	3	33	12	28	28	104
XII.	1	6	1	1	1	10
XIII.	2	9	3	7	15	36
Össz.	45	210	44	60	112	471

Jakab István (szül. 1895.)

	t	kt	i	h	n	Össz.
I.	2	9	1	—	—	12
II.	—	9	—	—	—	9
III.	5	15	6	—	5	31
IV.	2	10	1	—	5	18
V.	1	10	—	—	9	20
VI.	2	35	3	—	16	56
VII.	2	19	2	—	7	30
VIII.	—	12	4	1	6	23
IX.	—	36	8	1	9	54
X.	4	46	4	—	14	68
XI.	3	42	23	5	31	104
XII.	—	8	—	—	—	8
XIII.	2	12	3	5	11	33
Össz.	23	263	55	12	113	466

Kiss Andrásné (szül. 1902.)

	t	kt	i	h	n	Össz.
I.	1	11	—	1	—	13
II.	3	5	—	—	—	8
III.	8	19	3	—	—	30
IV.	7	8	2	—	3	20
V.	9	5	—	3	4	21
VI.	17	31	6	1	8	63
VII.	12	13	3	—	6	34
VIII.	9	12	—	2	6	29
IX.	24	31	6	—	6	67
X.	34	32	4	5	12	87
XI.	53	52	7	4	12	128
XII.	4	3	—	—	—	7
XIII.	22	16	4	1	11	54
Össz.	203	239	35	16	68	561

Kiss Károlyné (szül. 1914.)

	t	kt	i	h	n	Össz.
I.	4	5	—	—	1	10
II.	5	2	1	1	—	9
III.	20	8	2	3	5	38
IV.	14	6	2	1	4	27
V.	8	5	—	—	8	21
VI.	46	18	1	2	10	77
VII.	19	9	—	2	6	36
VIII.	11	5	1	—	13	30
IX.	40	20	9	1	6	76
X.	45	24	5	2	22	98
XI.	54	31	7	5	25	122
XII.	1	11	—	—	—	12
XIII.	32	6	5	1	12	56
Össz.	299	150	33	18	112	612

Csákány Bözsi (szül. 1922.)

	t	kt	i	h	n	Össz.
I.	2	7	—	—	1	10
II.	—	—	—	2	4	6
III.	15	11	2	1	5	34
IV.	12	7	1	—	4	24
V.	11	5	2	1	5	24
VI.	44	26	4	—	8	82
VII.	17	8	1	—	10	36
VIII.	10	4	2	2	8	26
IX.	33	27	2	3	6	71
X.	25	20	6	8	23	82
XI.	84	38	5	4	21	152
XII.	—	2	1	3	2	8
XIII.	16	8	2	10	10	46
Össz.	269	163	28	34	107	601

A fenti személyek középárányosát kétféleképen számítjuk ki: 1. kérdés nélkül tudott dalok osztályszerinti megoszlásából, tehát, ahogy az eddigi személyeket megállapítottuk; 2. egy kissé hosszadalmas számtani művelet árán. Okoskodásunk azon alapul, hogy a *t k t i h n* jelzés alatt álló dallamok különböző mértékben értékelendők. Ezért minden „tudott” dallam 1 pontot, minden „kérdésemre tudott” 0.75 pontot, minden „ismert” 0.5 pontot, minden „hallott” 0.25 pontot jelent, míg a „nem-ismert” dallamok természetesen pont nélkül maradnak. Ezeket a pontokat minden egyes osztálynál összeadtuk, a kapott eredményt aztán viszonyba állítottuk azon dallamok számával, amelyeket az illető énekestől az illető zenei osztályban megkérdeztünk, (beleértve természetesen azokat is, amelyeket ő maga-magától énekelt). Pl.: Csákány Bőzsi 15 III. osztályú dallamot „tudott”, 11-et „kérdésemre-tudott”, 2-t „ismert”, 1-et „hallott”, 5-öt „nem ismert”;

$$\begin{aligned} \text{pontozás: } 15 \times 1 &= 15 \\ 11 \times 0.75 &= 8.25 \\ 2 \times 0.5 &= 1 \\ 1 \times 0.25 &= 0.25 \end{aligned}$$

Összesen 24.5. Ezt a 24.5-es számot állítjuk viszonyba 15+11+2+1+5-tel, tehát összesen 34-el. A viszonybaállítás azért szükséges, mert az egyes osztályokból nem egyforma arányban kérdeztünk dallamokat, a pontozással kapott összegeket (példánkban 24.5) tehát nem állíthatjuk még egymással arányba. Török József adataiban pl. a III. osztályú dalok száma (35) 70 százaléka az összes Kidében talált III. osztályú dallamnak; a X. osztályt (76) viszont csak 50 százalékbán képviseli. Ezért tanácsosnak látszott, hogy kiszámítsuk minden osztályban: milyen összeget adna a pontozás, ha az egész kidei dalkészletet végigkérdeztük volna?²⁴ Ehhez szükséges a viszonybaállítás. Csákány Bőzsi előbbi példájában tehát a következő hármasszabályt írjuk fel:

$24.5 : 34 = X : 50$, azaz, ha 34 dallam esetében 24.5 pont jött ki eredményül, akkor mennyi pontot kapnánk, ha mind az 50 III. osztályú dallamot végigkérdeztük volna?

Minden osztályban hasonlóképpen jártunk el s az így adódó számok alapján számítottuk ki a zenei középárányost, a már ismert

²⁴ Nyilvánvaló ugyanis, ha fenti példánkban: a X. osztályú dallamoknak is nem 50, hanem 70 százalékát kérdeztük volna meg tőle, magasabb számot kaptunk volna eredményül. Az ilyen aránytalanságokat elkerülendő, vettük minden osztály 100 százalékos végigkérdezését alapnak.

módon. (Tehát a kapott számokat mindig annyival szoroztuk meg, ahányadik osztályhoz tartozik; a szorzatok összegét aztán elosztottuk a kapott számok összegével.)

Alább közöljük a hat énekes zenei középárányosát, mégpedig az első helyen az első módon (tehát csak az önként mondott dalok arányából) kiszámítottat, utána a másodikat (a hosszabb számítás alapján adódót).

<i>Török József</i>	8.31	8.35
<i>Sárközy Gergelyné</i>	5.98	8.09
<i>Jakab István</i>	6.73	8.35
<i>Kiss Andrásné</i>	9.04	8.61
<i>Kiss Károlyné</i>	8.36	8.51
<i>Csákány Bözsi</i>	8.52	8.51

Látjuk, Sárközyné és Jakab kivételével, a többiek két zenei középárányosa igen közel áll egymáshoz; ha most a kettőt egyre akarjuk redukálni, ennél a négy személynél egyszerűen összeadjuk a két zenei középárányost s az összeget elosztjuk 2-vel. Sárközyné és Jakab esetében azonban a két középárányos közül az első nem értékelhető egyformán a másodikkal; mindketten ugyanis aránylag kevés dalt mondtak maguktól. Ezért az első — ez látszik a leg-egyszerűbb eljárásnak — feleannyira becsüljük, mint a másodikat; előbbit tehát 1-el, utóbbit 2-vel szorozzuk meg s az így nyert összeget elosztjuk 3-mal.

A két középárányos eggyéolvasztása után, végső adataink a következők:

<i>Török József</i>	8.33
<i>Sárközy Gergelyné</i>	7.39
<i>Jakab István</i>	7.81
<i>Kiss Andrásné</i>	8.82
<i>Kiss Károlyné</i>	8.44
<i>Csákány Bözsi</i>	8.52

Két adatsort közlünk még itt: a rubato-giusto arányt és a „hallgatóknak“ az egyes személyek egész dalkészletében elfoglalt százalékos arányszámát. Ezek a számok ugyanis — úgy látszik — jobban kifejezik a zenei alakulás irányát, mint a zenei középárányos. Már a IV. fejezetben mondtuk, hogy a hallgató edőadás-mód uralma csaknem párhuzamosan erősödik a születési évszámok emelkedésével, azaz fordítottan arányos az életkorral. Következendő adataink pedig azt bizonyítják, hogy maguknak a hallgatóknak gyarapodása s a hallgató-stílus erősödése következtében (amely

valósággal megfertőzi a más-stílusú dallamokat is) a rubato előadásmód gyakoribbsága: egyenes arányban áll az előbb említett folyamattal, azaz a jellegzetesen hallgató-előadásmód mind teljesebbé váló kifejlésével.

	rubato	giusto
<i>Török József</i>	29.4%	70.6%
<i>Sárközy Gergelyné</i>	25.3%	74.7%
<i>Jakab István</i>	28.1%	71.9%
<i>Kiss Andrásné</i>	45.8%	54.2%
<i>Kiss Károlyné</i>	46.2%	53.8%
<i>Csákány Bözsi</i>	51.4%	48.6%

A hallgatóknak — az illető személy egész dalkészletében elfoglalt — százalékban kifejezet arányszáma:

<i>Török József</i>	17.3%
<i>Sárközy Gergelyné</i>	16.7%
<i>Jakab István</i>	18.4%
<i>Kiss Andrásné</i>	22.5%
<i>Kiss Károlyné</i>	20.4%
<i>Csákány Bözsi</i>	24.1%

A rubato előadásmód és a hallgatók felé irányuló alakulás fenti adatainkból világosan kiolvasható. Hogy Török József mindkét esetben „modernebb“ szintet mutat Sárközynénél, azzal magyarázható, hogy ő életének jórészét a falun kívül töltötte, így rendkívül sok alkalma nyílt a népdalszerűtlen gondolkodás elsajátítására. Kiss Károlyné pedig hiába tud aránylag kevés hallgatót; hallgató előadást nem-hallgató dallamokon is gyakran hallunk tőle: ízlése teljesen átítatódott e stílus sajátjaival.

Bármennyire is részletesen vizsgáltuk meg fenti hat énekesünk dallamkészletét, csupán az ő zenei ízlésükből nem vonhatjuk le a falu zenei alakulásának irányára vonatkozó megállapításainkat. Azért nem, mert legtöbbjük nem a legáltalánosabb, legközösségibb ízlést képviseli. Mindegyikük különlegesen jó énekes és mint ilyen, bizonyos önállóságra törekszik, a közösségből kiemelkedő ízlésre, olyan dallamok birtokbavételére, amelyeket más nem ismer, vagy nem tud megtanulni. Ez a törekvés természetesen csak abban az esetben válik eredményessé, ha a közösségi életből tartósabb időre kiszakadhattak. Ezen probléma megvilágosítása, továbbá a zenéhez való viszonyuk mélyebb megismerése kedvéért nem lesz

fölösleges, ha szólunk életükről néhány szót, továbbá különböző — nem szervesen egymásból folyó — kérdéseinkre adott nyilatkozataikat is közöljük.

Török József kisgyerekkorától bolygó életet élt. A szegénység vitte rá. Volt kocsis, kőműves, csikós, tábori csendőr. Nagy nótaszerzési vágy párosul benne kitűnő felfogó és emlékező tehetséggel. Híres volt szép hangjáról. „Engemet inkább az éneklés vitt a fíjatálság közzé, mēr igen gyönyörködtem benne, hogy másoknak örömet tudok szerezni. Ojan szépen tartottam őket kivíradatos víradatig; a jókedvnek és szórakozásnak nagy odaadással vótam s reggél, mikör félkeltünk, mindenki letapsólt, hogy egy cseppet se vótam részeg.“ „Nekem egész vígasztalásom az ének. Ha nem tuttam vóna énekēlni, már talám régen megütött vóna a gutta! Sokszor annyi bánatba vótam belékeveredve... Ojan vótam, mind a pacsírta, ha mektanútam valamit, mingyár énekēltem.“ „Mos nehezen jut eszembe minden, a gondolataim szászfelé rebdesnek.“ Arra a kérdésemre, hogy érez-e valami különbséget városi és falusi dal közt, azt felelte: „Külömséget nemigen jegyesztem fél köszték.“ „Ēn mindég a szomorú dālt szerettem legjobban. Különösen: Árva rózsa virágzik a hegyājján... s Rácsos kapu... Künn a pusztán is ezekkel kesztem meg, aztuán jött a több. Vótak egyyes nóták, nem is figyeltem utánuk: nem teceett a dāllama. Osztán vótak ojanok, mējjeknek a szövege nem férett az innymre. Annak a kettőnek dāllama is s a szava is rámílett, sōrsomhoz illő vót. Általában minden dāl kedves vót nekem, amég a háborúba nem kaptam az ütést a mējjembe.“ Előadásában a moll-terc és a kisseptima magasabb a megszokottnál. Érdekes, hogy erősen és magasan (harsány *gisz*-eket énekelt) jobban szeret dalolni: „Nekem könnyebb így nagy hangon énekēlni, mim pijánó.“

Török József nyilatkozataiból tudtuk meg, hogy a falu dalkészletéből csupán 3 dallam alkalomhoz-kötött. Ezek közül 2 temetėskor volt használatos (ma már nem); az egyik leány-, másik legény-temetėskor (46., 47. példa). Az „istványozás“-t a következő dallam kíséri: 58. példa. „Az istványozás megvót régen is. Őregek őregeket, fíjatalok fíjatalokat tiszteltek meg karácsony másnapján; most asztán nagyba menyen; a legények zeneszóval, mēkha nincs is Istvány a házba, Istványt csinálnak belőlle.“ „Az istványozáson kívvül jeles ének s āllandó ének nem vót!“

Sárközy Gergelyné Magyarderzsén született; ott is élt férjhezmenetelėig. Magyarderzsén több a román, mint a magyar. Ērintkezés éppúgy nem volt a két fajta közt, mint Kidében. Azért a magyarok „tudni tuttak román énekeket, de nem énekēlték soha.

A románok sokat loptak le a magyaroktól. Magyar nóták hangját énekelték román szöveggel. "Városon hosszabb időn át nem tartózkodott, de azért gyerekei, rokonai révén eléggé élénk kapcsolatot tart fenn Kolozsvárral. A falusi-városi különbségről így vélekedik: „A falusi ember valahogy jobban átérzi, amit énekél, természetesen énekél; a városi meg cifráz és túlzásba megy a parasztossággal.“ „Amit régen tanultam édesanyámtól, tuttam énekélni, tuttam érezni, tuttam lelkesedni értek. De ha valami eféle városit hállok, nem lelkesedem érte. Gramofonból, amit hállotam, ělment a fülem mellett. Rádióból először Bodán Margitot hállottam, az nagyon teccet. Asztán Karády Katalint is, filmen is. Annak szép férfias (!) hangja van, ojam méj.“ Kérdeztem: a „Márikámat“ ismeri-e? „Asztán ezen lehet ľelkesedni tanár úr? Egy falusi parasztnak nem! De ha mekhállom furuján, cigánzenésztől: Daru madár útnak indul... vagy efélét, ezeket nagyon szeretem.“ Asszonykorában is nagy énekes maradt (ez a magyarázata, hogy oly sok dalt tanult férjhezmenetele után is); 1937 óta nem énekél, mert egy leánya meghalt. „A bús dalokat, a szép édes-bús magyar dalokat szerettem mindég! Hankszerekben is szerettem a cimbalmot, hegedűt, tárogatót, még a furuját is.“ Gyenge, de tiszta magas hangon énekél.

Jakab István az előbb kettőnél sokkal megszokottabb falusi életet él. A világháborút nem tekintve, hosszabb időre sosem hagyta el a falut. Nótás kedve ma sem csapant meg. „A szekeren magamba, ha jó kedvem van, ha látom, hoty szép a termés, rágyútok ety cigarettára s esendesen nótázom.“ „Mióta így házias ember vagyok, valamennyire még mektanultam a nóták dállamát, de a szövegnek már nemigen jártam utánna, mēr nem érdekelt.“ Bezzeg fiatal korában „ha egygy új nótát mekhállottam, addig nem nyugottam, amég meg nem tanultam.“ Legjobban a hallgatókat és hajnalikat szereti. Kedvence: Szomorú fűz hervadt lombja... Érdekes a következő nyilatkozata: „Akik csak többesben szerettek énekélni legénkorukba, azoknak nem vót tiszta a hangjok; mēr valamennyi jó énekes egyedűl is, később is énekél. Ha megörekszik, mindinkább menyen el a kedve az énektől.“ „A falusiak inkább ojan természetes hangon énekélnek, a városiak mind ojan erőltetett hangon. Nem tudom, mit találnak ők benne; valami büszkeséget?“ Férfiban is, nőben is a magas hangot szereti. „Dalárdába a basszust nem szerettem. Mēr kellett ojan méjen leerszteni! Dalárdába is mind azon vótam, ne is legyenek a szekund felőli szárnyon. Mindég szerettem volna megtanűlni tercēlni, de nem vót, aki mektaniceson!“ Rubato előadásában alig van nyoma a hallgató-

jelleznek: a hangok értékét megtartja, csak itt-ott iktat közéjük kis szüneteket.

Kiss Andrásné sok színdarab máig emlegetett főszereplője. Szép hangját, zenei képességeit becsüli az egész falu. Ő maga is tudatában van, hogy jobban ért a daloláshoz, mint mások. Több dalra mondott ilyesmit: „Ez aféle opera-nóta. A fiatalság nem tutta, mēr igen nehéz ének s a fijatalság csak aszt tuggya, amejék könnyű.“ Roppant kényes az előadás finomságára. „Úgy van az, ha valaki béhoz egy nótát s csúnyán éneklí, nines kedvem mek-tanúlni, mēr aszt hiszem, hogy az ének csúnya!“ Gyermekkorá óta valóságos központja a dalolásnak. „Mikör kiesi vótam, akkör is körüláltak a legények és kértek, hogy énekējjek. — Léánkoromba a fiuk mind leültek a padra az ablak alá; én mek kinyitottam az ablakot s minden új nóta ott főjt,“ „Régen mind azon vótam, hogy megtanújjak új dalokat. Mos már csak aszt vágyom mek-tanúlni, ha valami nagyon szép!“ „Énekēlni mos már csak akkor szeretek, ha egyedül vagyok!“ „Mikor léán vótam, ha szomorú vótam, úgy sírtam éneklés közben!“ A falusi éneklést nyugodtabbnak, lassúbnak tartja a városinál. „A falusiak nem nagyon szeretik a városi dalokat, kivált a színháziakat.“ Az ideális énekgangról az a véleménye: „Se ne legyen nagyon méj, se ne legyen nagyon magas.“ Kedvenc nótája: Miért is szeretlek oly nagyon... Valami „nagy emlék“ fűződik hozzá.

Kiss Károlyné belső hallása, úgy látszik, rendkívül fejlett. „Kolossvárt hāllottam eccer egy dālt, de ott egy szót se tuttam! Asztán hazajöttem s mind itt hāllottam magamba, ahogy a rádióba szépen húszták s akkor már tuttam!“ Ő az, aki több dalárdás ének összes szólamára emlékszik. „Ojan szépek vótak, úgy szerettük mi a dalárdát. Most össze-vissza emlékszem rájuk, de régen mind-mindeggyiket tuttam, átlopósztam néha a másik hangba. Az altot nem szerettem, mēr igen lement, meg igen unalmas is vót.“ Nagyon sokat énekel. „Szóktam a gyermekeimmel is, tud is már a kis Kálmán is (3 éves). Meg is láccik, a szomszédasszon soha nem énekel, a gyermekei se tudnak!“ „Hasonlítok nagyanyámhoz: hetvenkét éves vót, de mindég énekel. De azér nem mindég van kedvem énekelni. Akkör asztán se hangom, se semmi!“ „Leges-legjobban a vállásos énekeket szeretem.“ Kedvenceinek csupa hallgatót nevezett meg. A hallgató-stílus sajátosságai az ő előadásában a legkirívóbbak. Mikor szóvá tettem, ha giusto-dallamot hallgatónak énekel, elismerte: „Azér szebb az ének, ha megaggya az embér neki, ahoty kell“ (azaz ritmusban éneklí). A gyakorlat nem kö-

vette ezt az értékítéletet... Falusi-városi ellentétéről: „Egészen más a falusi s városi éneklés. Még ety hálglatót sem éneklünk úgy, mind a városiak; nem tudom hogy, de másképpen. A falusi szebb! Másfalusiak úgy élnyútták azokat a szókat! Megnyomnak eggy-egy betűt: a világér se úgy énekelnek, mind a kideiek!” (Ez a „nyújtós” éneklés: 5/8-os, régies előadásmód.)

Csákány Bözsi sokkal zárkózottabb, szűkszavúbb teremtes. Érdekes, ő már a hallgatót falusi terméknek tartja!! „Városi nótákat nemigen szerettem mektanulni, inkább a hálglatókat szerettem!” Nemrégén, mikor a fiatalságot régi népdalokra tanították ének-órákon: „mikör kész vótunk ezekkel az énekekkel, akkor kértük, hoty tanicceson hálglátóra; mér nekünk ezek nem nagyon teccettek. Úgy mondom, ahogy van!” (— tette hozzá restelkedve) „Mos már szeretem azokat is, némējjiket nagyon is!” Kérdés, ez a szeretet tartós lesz-e és érzi-e majd a közösség is ennek hatását? — Nagyon szeret énekelni, de „mikör valaki szépen énekel, jobban szeretem, mintha magam énekelnék. Horváth Lenkától szeretem mektanulni az énekeket.” Nőben is, férfiban is a mély hangot szereti; (az övé magas!). Szép, finom, lágy hangon énekel; előadása természetesen hallgató-jellegű. Legkedvesebb dala: Bokrétát kötöttem..., minden emlék nélkül, csak „mér szép!”

DALFORRÁSOK TÁBLÁZATA

	Török	Sárközyné	Jakab	Kiss Andrásné	Kiss Károlyné	Csákány Bözsi
GYEREKOR	Nem emlékszik, hol	7	22	4	37	15
	Iskolában	20	9	2	8	12
	Szülőktől	10	16	4	5	13
	Nagyszülőktől	1	6	—	19	1
	Gyerekektől	1	15	—	7	2
	Fiataloktól	18	5	32	37	11
	Öregektől	23	11	31	50	16
	Színdarabban	—	—	—	5	—
	Zenészekről	13	—	—	1	1
	Falunkívüli helyeken	7	4	—	—	—
GYEREKOR	Mások-hozták	52	2	—	—	—
	Kocsmán (apja kocsmáros volt)	—	—	—	21	—
	Románoktól	1	1	—	—	—

F I A T A L K O R		Török	Sárközyné	Jakab	Kiss Andrásné	Kiss Károlyné	Csákány Bözsí
		—	1	—	17	11	—
	Nem emlékszik hol	—	1	—	17	11	—
	Fiatalság közt	11	13	129	101	115	191
	Világháborús katonáktól	—	—	—	10	—	—
	Katonaságban ²⁵	22	—	40	—	—	—
	Leszerelt katonáktól	7	2	—	—	—	6
	Honvédektől	—	—	—	—	—	12
	Leventéktől	—	—	—	—	—	3
	Cserkészektől	—	—	—	—	—	3
	Szülőktől	—	—	—	—	—	6
	Gyerekektől	—	—	—	—	—	5
	Öregektől	—	—	2	5	1	22
	Falunkívüli helyeken	47	2	2	6	2	2
	Mások-hozták	12	7	—	14	13	6
	Dalárdában, biblia-körben	9	—	7	3	15	16
	Színdarabban	2	—	3	8	15	24
	Zenészekről	—	4	2	22	31	4
	Szomszédfalubeliectől	8	8	1	3	6	—
A S S Z O N Y -, F É R F I - K O R	Nem emlékszik, hol	—	5	—	2	—	—
	Leventéktől	—	—	—	2	1	—
	Honvédektől	4	1	4	—	5	—
	Gyerekektől	—	—	—	—	2	—
	Fiataloktól	15	24	—	15	9	—
	Öregektől	3	13	—	1	1	—
	Világháborúban	23	—	—	—	—	—
	Világháborús katonáktól	—	4	—	—	—	—
	Leszerelt katonáktól	—	1	—	3	—	—
	Mulatságban	—	34	—	—	—	—
	Színdarabban	—	2	—	—	—	—
	Kocsmán	—	—	1	—	—	—
	Falunkívüli helyeken	17	9	—	—	1	—
	Vásári kikiáltótól	—	1	—	—	—	—
	Mások-hozták	—	3	—	—	—	—
	Gramofonból	1	—	—	1	15	—
	Rádióból	—	1	—	—	3	—

²⁵ A 40 dal közül Jakab István 32-öt a világháborúban, 8-at „rek-ruta“-korában tanult.

Osszuk fel — a fenti hat személy szerint — hat korosztályra összes énekesünket és számítsuk ki ezeknek a korosztályoknak zenei középarányosát. Ezt úgy érhetjük el, ha az egykorú személyek zenei középarányosát összeadjuk és elosztjuk a személyek számával. Csakhogy nem mindenkit értékelhetünk egyformán; már a fejezet elején mondtuk, hogy minél több dalt énekelt valaki, zenei középarányosa annál hitelesebb, értékesebb adat. Ezért az olyan középarányost, amely 10-nél kevesebb dalból adódott, 1-gyel szorozzuk meg; amelyik 10—20 dalból született, 2-vel; 20—40 dalból származót 3-mal, a 40-nél több dalból keletkezőt 4-gyel. Hat főénekesünk középarányosát pedig hatszorosan értékeljük. A szorzatok összegét elosztjuk a szorzószámok összegével: így kapjuk meg egy-egy korosztály zenei középarányosát:

1880 előtt született személyek zenei középarányosa	6.7
1881—1890 „ „ „ „	8.1
1891—1900 „ „ „ „	8.4
1901—1910 „ „ „ „	8.5
1911—1918 „ „ „ „	8.4
1919—1926 „ „ „ „	8.4

Hat korosztály közül öt tehát alig különbözik egymástól népdalszerűség, jobban mondva népdalszerűtlenség tekintetében. Ez annyit jelent, hogy az 1900 körüli évek óta Kide dalkészlete alig vált népdalszerűtlenebbé.²⁶ Ezt az állapotot a két minőség bizonyos ide-odaáramlása magyarázza: az első világháború táján a hallgató és a hallgató-stílus előnti a falut, uralkodó hanggá válik; csakhogy ugyanebben az időben a világháború nótái útján a népdalszerűség szele csap a faluba. Amennyit népdalszerűtlen irányba lökött a dalkészleten a hallgató, majdnem ugyanannyit taszított rajta a „népdalszerű“ felé a háborús katonanóta. Pár éve ismét kap falunk népdalinjekciókat: iskolában, bibliakörben, levente-foglalkozáson, stb. tanítják az újabb népdalkiadványok dalait. Mindíg van tehát valami, ami visszatartja Kidét a népdalszerűtlenség lejtőjén való gyorsabb zuhanástól. De hova is zuhannánk, hiszen már 40 év óta eléggé „lenn“ vagyunk?!

A régi és új küzdelme csaknem változatlan erővel folyik 40

²⁶ A III. fejeztben a jövevény-dallamokról az derült ki, hogy köztük — az idő haladtával — mind több és több népdalszerűtlent találunk. Hogy ez a népdalszerűtlenedési folyamat a dalkészletben mégsem éreztette erősen hatását, csak úgy érthető meg, hogy közben sok régi dallamot újítanak fel. A felújítás legtöbbször külső lökésre történik: „új nóta“-ként hoz valaki egy dallamot, amely pedig nem új, csak lappangott, csak szunnyadt a falu emlékezetében.

esztendeje. A mai fiatalok közt is találunk olyanokat, akik ellenszegülnek a városias közösségi ízlésnek. Az ellenszegülők azonban általában csendes természetek, régi felé hajló ízlésük inkább akkor érvényesül, ha egyedül énekelnek; közösségi énekléskor elnyomja őket az újért hevesebben, zajosabban lelkesedő hang. S adataink azt bizonyítják: négy évtizede hasonló a két hang aránya

Hangterjedelem és tempo²⁷ tekintetében sem mutatkozott lényegesebb különbség a korosztályok között. Hogy az öregek valamivel mélyebben és lassabban énekelnek, mint a fiatalok, terraészetes és általános jelenség. (Bár ez a tétel sem feltétlenül általános érvényű.) A férfiaktól hallott legmélyebb kidei hang, a nagy *esz*, a legmagasabb az egyvonalas *a* volt. Az átlagos hangterjedelem: a nagy *b*-től az egyvonalas *d*-ig. A nők között akadt egy öregasszony, aki a kis-*cisz*t is tisztán énekelte, egy másik viszont a kétvonalas *g*-ig kapaszkodott fel. Fiatal lányok néha, különösen közös gyors, forte énekléskor a kétvonalas *asz*-t is súrolják.²⁸ A nők átlagos hangterjedelme csaknem pontosan megfelel a férfiakénak (kis-*h*-tól kétvonalas *d*-ig).

Tempóban — a metronom-jelzést nem tűrő hallgatókon kívül — két pólust állíthatunk fel: az egyik a „lassu csárdás“-é, másik a „sebes csárdás“-é. Az előbbi ütemjelzése: ♩ = cca 84—100, az utóbbi: ♩ = cca 132—152. Ez a két — első sorban táncban használatos — tempóvétel itt-ott a magányos éneklésben is érezteti hatását. Az egyéni éneklések alkalmával azonban többnyire ♩ = 100—120 körül, — tehát a két pólust mintegy kiegyenlítve — mozog a tempo. Leglassúbb tempót öregektől hallottam: ♩ = 72, leggyorsabbat gyerekektől: ♩ = 200. Régi népdalok általában lassúbbak az újabbaknál és műdaloknál.

Fejezetünket a közösségi éneklés adataival végezzük be.

Egyszer, kivételesen, az én kérésemre összejött néhány 30 év körüli asszony és férfi. Ekkor hámoztunk ki emlékezetükből több, dalárdában tanult, többszólamú darabot, el is énekeltük őket. Ezenkívül, magától, a társaság:

²⁷ Ilyen irányú vizsgálódásokra, sajnos, nem tudtunk sok időt szentelni. Gyűjteményünk is hiányos: nem minden dalnál jegyeztük fel az eredeti hangmagasságot és tempót; maguknak a dallamoknak lejegyzése sem elégíti ki a mai magas tudományos igényeket: a finomabb árnyalatok nincsenek feltüntetve. Mentségül szolgálhat, hogy első sorban a zene és az ember viszonyát, e kettő együttélését figyeltük s ily célunk sokágú szempontjai nem engedték meg, hogy a zenei sajátosságok legaprólékosabb vizsgálatára is kitérjünk.

²⁸ Mindazonáltal a magasságok kedvelése nem olyan fokú, mint Ajban.

1	I. osztályú	7	IX. osztályú
1	V. „	3	X. „
2	VI. „	7	XI. „
1	VII. „	és végül 5 templomi éne-	

ket énekel.²⁹ Hallgató és népdalszerűtlen-ritmusú csárdások viték el tehát a babért.

A mai fiatalságnak több közösségi dalolásán vettem részt; ezek az alábbiak voltak:

1. 1941. augusztus 3.; aratókaláka. A falu körüljárása, aratás, visszavonulás a faluba, tánc; feljegyeztem minden dallamot, ami délben 1 órától kb. este 11-ig elhangzott. A zene csaknem szünet nélkül szólt s ha a zenész elhallgatott, a fiatalok énekelni kezdtek; (itt-ott a zenével együtt énekeltek.) Az elhangzott dallamok a következőképpen oszlottak meg:

IV. osztályú	5 dallam	IX. osztályú	19 dallam
V. „	1 „	X. „	14 „
VI. „	15 „	XI. „	15 „
VII. „	1 „	XIII. „	11 „

Ezen kívül még 14 olyan hangszeres dallamot hallottam, amelyet a faluban senki sem tudott énekelni, így pontos zeneiségét (tehát azt, hogy melyik osztályba tartozik) nem határozhattam meg. („Sebes csárdás“, „Román sebes“, „csördögölő“, „magyar verbung“, stb.-nek nevezik őket. Némelyik érdekes, nem-újkeletű, tanulmányozásra méltó darabnak tetszik.)

2. 1941. Szilveszterén egy nagygazda lányánál verődött össze a fiatalság. Néhány legény fokozta a jókedvet azzal, hogy hangszereket hozott s ha mást nem is, de a rítmust jól adta a tánchoz. Ennek az estének dalstatisztikája:

III. osztályú	3 dal	VIII. osztályú	1 dal
IV. „	2 „	IX. „	11 „
V. „	1 „	X. „	4 „
VI. „	10 „	XI. „	15 „
VII. „	5 „	XIII. „	4 „

Továbbá 4 hangszeres („sebes csárdás“, stb.: l. fent!) dallam.

3. 1942. újév estéjén színdarabot adtak elő; utána reggelig tartó bált rendezett a fiatalság. Elhangzott:

²⁹ Ha ugyanazt a dallamot (nem egymásután!) kétszer, háromszor, stb. énekeltek, játszották: két, három, stb. dallamnak számítottam.

1	I. osztályú	24	IX. osztályú
1	II. „	10	X. „
1	III. „	8	XI. „
2	IV. „	1	XII. „
11	VI. „	19	XIII. „
7	VII. „		

ezen kívül 17 hangszeres dallam.

A fenti három alkalom táncos, hangszeres zenével egybekapcsolt összejövétel volt. Ilyenkor legkedveltebbek, láttuk, a IX., X., XI., XIII. osztályú dallamok; a népdalszerűséget csupán a VI. osztály képviseli jelentősebb számmal. A következő három statisztikánk hangszer- és tánc-nélküli dalolásokról számol be; az első kettő vasárnap délutáni nótázásokról, a harmadik egy fonó-estéről.

Dallam-osztályok Vasárnap-délutánok Fonó Összesen

I.	2	3	—	5
II.	1	—	—	1
III.	2	1	—	3
IV.	3	—	2	5
V.	2	3	—	5
VI.	2	1	3	6
VII.	2	—	—	2
IX.	7	2	4	13
X.	10	1	1	12
XI.	14	13	13	40
XII.	1	—	—	1
XIII.	2	3	3	8

Az utóbbi három adatsorunk azt bizonyítja, hogy a hangszerestől, táncától független dalolás a „hallgatónak“ biztosítja az első helyet. Előfordul, hogy — különösen, ha a fiataiságnak táncolhatnékja van — elég sok új-csárdást is elfújnak; a hallgató uralma azonban: mindig föltétlen!

Összefoglalás.

Kide magyarságának mai zenei képét röviden így jellemezhetjük: a dalolás, zenélés külső formái még hagyományosak, falusiasak (feloldódásuk azonban folyamatban van); maga a dalkészlet erősen városias-jellegű; a dalok élete is hasonlóvá válik lassanként a városi, városban keringő dalok életéhez: rengeteg új dal ömlik állandóan a faluba s az érkezők nem sokáig maradnak. *A dalok élettartama megrövidül.* Az éneklés csaknem azonosul a fiatalsággal; kivételes az az ember, akinek életében házassága után is fontos szerepet játszik a zene. De a fiatalság se fordít igen sok gondot rá: táncban csak a ritmus a fontos, táncnélküli összejövetelel meg szívesebben játszanak, beszélgetnek, mint énekelnek.

Hogyan viszonylik a mai kép a régihez? Felelet: dalosabb volt régebben a falu, több időt szenteltek a zenének, öregek, fiatalok egyaránt. A zenei anyag azonban kb. 40 évvel ezelőtt a népdalszerűtlenségnak már majdnem azon a magas fokán állott, mint ma. Jelentős folyamat a hallgató-stílus és vele együtt a rubatósító hajlam rohamos terjedése; ezt azonban ellensúlyozta a világháborús dalok beözönlése.

A *tartalom* (dalkészlet) tehát — már évtizedekkel előbb — sokkal mélyebb változást szenvedett, mint a *forma* (zenélési alkalmak). Ez a tény némi fényt vet a polgárosodás menetére. Kide kapui valamikor a múlt század közepetáján kinyíltak (hogymiért: majd a szociográfia deríti ki); Kolozsvár közelebb jutott hozzá, megkezdődhetett, helyesebben: meggyorsulhatott a polgárosulás. A falusi munka, a gazdálkodás, a hagyományos életrend, elsősorban maga a falu, mint földrajzi egység azonban megszabja az életformát és nem hagyja, hogy a város csábításai fenekestül felforgassák; a reális élettel szorosabb kapcsolatban álló dolgok nehezen, lassan városiasodhatnak. (Ezért maradtak mindmáig aránylag épek a hagyományos zenélési formák, alkalmak.) A város támadása eredményesebb ott, ahol szellemieket ér. Legszelembibb, a reális élettől legfüggetlenebb termék: a zene; a város-falu harenak ő egyik első, talán legelső áldozata. S az izlés? Az izlést a hagyomány őrzi, ápolja; ahol a hagyomány mellett idegen szellemiség is hat (pentaton dallamok mellett hallgatók), ott az izlés is megbomlik. A bomlás maga természetes folyamat és csak akkor sajnálatos, ha az, ami bomlik, különb annál, amivé bomlik. Kide és az egész magyar parasztság zenéjében az utóbbi történik. A folyamatot azonban hiába akarjuk megállítani. A fej-

lödés irányát nem fordíthatjuk visszájára: hétfokú és többszólamú zene megismerése, megkedvelése után senki sem hajlandó pusztán egyszólamú, ötfokú dallamokkal élni. Az izlés, igaz, sokat romlott, de az orvoslás elhibázott, ha a „régijó“ beoltásával akarja immunizálni a beteget a rossz ellen. Bár gyökereivel a régibe kapaszkodó, de „új-jó“ muzsikára van szüksége a régi népdalból kinőtt, városi alj-zenét magába szedett falusi társadalomnak. De a „jó“, azaz a kiegyensúlyozott, klasszikus, tiszta művészet csak kiegyensúlyozott, egészségesen kialakult, megállapodott társadalom sajátja lehet. Amíg parasztságunk társadalmi válsága meg nem oldódik, addig — bár nem fölösleges, de — reménytelen és siker nélküli a „jó művészetért“ való küzdelem.

Tartalomjegyzék:

Bevezetés	— — — — —	5 lap
I. A zenei élet külső formái	— — — — —	7 „
II. A dallamkészlet	— — — — —	14 „
III. Dalforrások	— — — — —	32 „
IV. Variálás	— — — — —	44 „
V. Részletes vizsgálatok	— — — — —	53 „
Összefoglalás	— — — — —	87 „
Dallampéldák	— — — — —	I—XVII. Tábla.

I

1a *Rubato* (Kiss Károlyné, szül. 1880.)
 Lovat lopott Fehér László A fekete halom alatt El is vitték víg Egerbe Horvát Miklós udvarába.
Poco rubato ($\text{♩} = 112$) (Borbély Jakab J.)

b Fehér László lovat lopott A fekete halom alatt Mindannyereg szerszámoszul kötőfékes kantároszul.

2a *Tempo giusto* ($\text{♩} = 112$) (Sárközy G.-né)
 Máj a Tiszá-nak a széle De még méjebb a közepe Bama legény kerülgeti Átal akar rajta menni
Poco rubato (Dénes Gy.-né, szül. 1914.)

b Édes anyám sok szépszava kit fogaltam kit nem soha Elfogadnám, de már késő Hull a könnyem, mint az eső.

3 *Rubato* *Tempo giusto* ($\text{♩} = 116$) (Ambrus Á.)
 Iaj de bajos a szerelmeit lútkolni Tóvissz közzúl az i - boját kiszedni Kiszedném én, de megszuja ja kezemet

4 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 96$) (Dénes Gy.-né, szül. 1914.)
 Kit szeretnék az az enyém nem lehet.
 Nekem is volt édesanyám, de már nincs Mert elvitte a szegedi nagyárvíz Három hete, hogy a vizet halászom

5 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 84$) (Inován J.-né)
 Könnyeimtől még az eget se látom.
 Hallocl babám mit fútyinész a rigó Katonának beiratott a bí - ró Az Isten is katonának teremltett

6 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 88$) (Jakab J.)
 Az a huncut pap is annak keresztelt.
 Udváromon hármal fordult akocsi Édesanyám minden pakkom hozza ki, Hozza ki a besorozó levelem
 Arra kérem, felejtse el a nevem.

Rubato (Török J.)

7 Amerre én járok, még a fák is sírnak Gyöngé ágairól levelek le-hullnak Hulljatok levelek
 rejcsekel engem Mer akút szeretek, Már nem szeret engem

II **Tempo giusto** (♩ = 92) (Sárközy G-né)

8a Édesanyám sok szép szava Két hallgattam, két nem soha Meghallgathán, de már késő
 Hull a könnyem, mint az eső

Poco rubato (♩ = cca 84) (Jakab J.)

b Édesanyám sok szép szava Két fogattam két nem soha, Megfogadnám de már késő, Hull a könnyem mint az eső
 Megfogadnám de már késő. Hull a könnyem mint az eső, Hull a könnyem mint az eső, rakásra.

Tempo giusto (♩ = cca 84) (Kiss Antal)

9a Édesanyám mondta nekem Minek a szerető nekem De én arra nem hallottam Titkon szeretőt tartottam
 na na nana nana na nana nana na na

Tempo giusto (♩ = 92) (Török J.)

b Dadadada dadada.....

Poco rubato (♩ = 112) (Kiss Antalné)

c Szeret-te-lek egy i-de-ig Kétlő' fogva szeredá-ig Ugye babám, sok szép idő
 Száraggyon be-léd a tüdő.

III.

10 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 88$) (Dénes Gy.-né, szül. 1914.)
 kisléjlovam nem szereti, nem szereti a zabot Csikó korában az árpá-ra szokott Mind azt mongya, jobb az árpa
 jobb az árpa mint a zab Te meg babám maraggyál meg magadnak.

11a *Poco rubato* ($\text{♩} = 100$) (Kiss K.-né)
 Édes-anyám monda nékem Minek a szerető nékem, minek a szerető nékem De én arra
 nem hajtottam. Titkon szeretőt tartottam magamnak.

b *Tempo giusto* (Kiss Andrásné)
 Édesanyám monda nékem, minek a szerető nékem De én arra nem hajtottam, titkon szeretőt tartottam
 De én arra nem hajtottam. Titkon szeretőt tartottam. Titkon szeretőt tartottam magamnak.

12 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 88$) (Dénes Gy.-né, szül. 1914.)
 Nézz ki rózsám ablakodból, ablakodból Mos megyek ki a falumból, a falumból Vess utánam egy pillantást,
 ugysem láttuk több egymást Ugysem láttuk több egymást sohasem.

13a *Tempo giusto* (Sárközy G.-né)
 Pusujj babám, mer én sírok, tölled búcsuzni akarok Tölled búcsuzni akarok csuhajja Ugy elmenyek, meglássátok
 meglássátok Ugy elmenyek meglássátok csuhajja.

b *Tempo giusto* (Kiss Andrásné)
 lalalala lalala.....

c *Tempo giusto, dojna* (Kiss K.-né)
 Nananana.....

IV.

Poco rubato **Meno mosso** (Kiss Andriásné)

14a Ez az ucca bánat ucca, bánat kövel van kuralva Azt is az én rózsám rakta, hogy én sírva járjak rajta, hogy én sírva járjak rajta, ihajja

Tempo giusto **Tempo l'istesso** (Érsek M.)

b Ez az ucca bánat ucca, Bánatkövel van kuralva Azt is az én rózsám rakta Hogy én sírva járjak rajta, csuhajja

Tempo giusto (♩ = 84) (Dakab J.)

15a Édesanyám rózsafája én voltam a legszebb ága Kihajtottam az uccájára uccára Kihajtottam az uccára

leányoknál haragjára, leányoknál haragjára hajha tratorara rara....

Tempo giusto (♩ = 92) (Török J.)

b Árok alatt ég a gyertya De szép barna leány tartja Amér barna, de nem cigány Az szeret engem igazán

csuhajja Amér barna, de nem cigány Az szeret engem igazán csuhajja

Poco rubato (Kiss Antalné)

c Jaj istenem jajmindéig Búval éltem örökkéig Bú é- letem bánat napom, feketegyás alatt lakom

Tempo giusto (♩ = 120) (Kiss K. né)

16a Hajnal csillag szépen ragyog Én meg a kocsmába vagyok Jaj istenem hogy szégyellem Hogy kell nekem

Piu mosso (♩ = 144)

haza mennem De én aztot megteszem hazamegyek lefekszem Kialuszom magamat szép csendessen

Poco rubato (♩ = 96) (Boros J.)

b Jaj de jól megházasottam De szép asszonyra találtam Dinom-dánom Samig éleli bánom, az én házasságom

Poco rubato (♩ = 92) (Kiss K. né)

17a Édesanyám mondta nekem minék a szerető nekem De én arra nem hajtottam ihajja

De én arra nem hajtottam Titkon szeretőt tartottam Titkon szeretőt tartottam magamnak.

Tempo giusto

(Kiss Andrásné)



Tempo giusto (♩ = ca 88)

(Ambrus Á.)



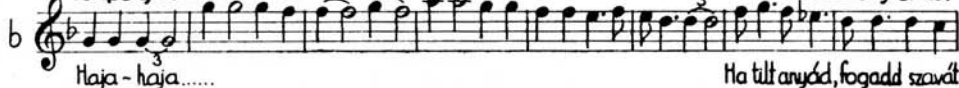
Tempo giusto

(Jakab J.)



Tempo giusto

(Sárközy G.-né)



Poco rubato

(Bányai Antal)



(Bíró András)

Rubato



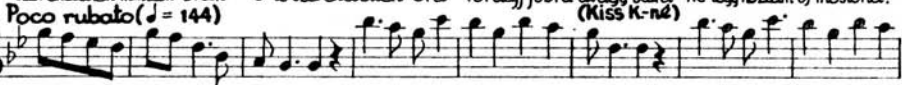
laj istenem jaj mindétig, Búval életem örökkéig, Bú életem, bánat napom, fekete gyász alatt lakom,

III

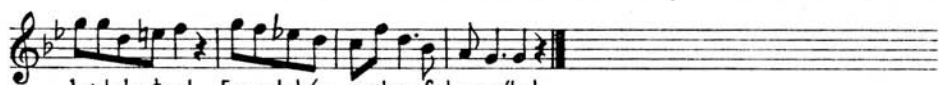
20



Szerencsétlen minden óráim Ó te szerencsétlen óra Fordulj jobbra avagy balra Ne légy hozzám oj mostoha!



Még a búza ki se hánta a fejét Páros galamb mind elhozta a szenyét Páros galamb fiainak



hej de hozta el Engem babám örökre feleggyél el....

(Csókány B.)

21a

Tempo giusto



Orszország felé nem tuggyuk mi az utat Kapitány úr vezessen min-ket oda



Elvezettek jó fi-a-im én is elmegyek A jó isten tuggya ki jön vissza ve-le-tek.

(Kiss K.-né)

b

Tempo giusto (♩ = 160)



Ugy sárgulok mint a nyárfa le-ve-le Elsárgított a román király kenyere Negyed komisz



deci - csája van naponta számomra Ne csodálkozz babám, hogy el vagyok sárgulva.

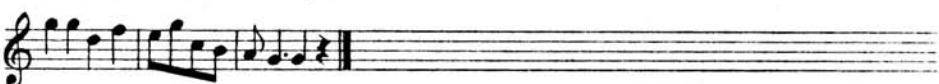
Poco rubato (♩ = 116)

(Kiss Józsefné)

c



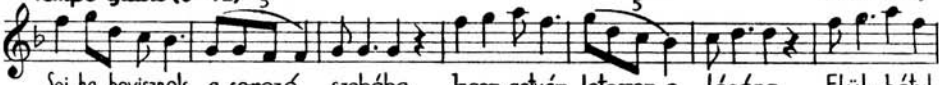
Túl a vizen mandulata tövében, stb.



Tempo giusto (♩ = 72)

(Jakab J.)

22



Sej, ha bevisznek a sorozó szobába Jngem-galyám leteszem a lócára Elül-hátul



kilenc orvos vizitál Hej, ne félj fiú nem leszel konvéd huszár!

23 *Poco rubato* ($\text{♩} = 126$) (Kiss K.-né)
 Színom-bánom, hogy mit cselekedtem Hogy te vélled szerelenbe estem Nemcsak szerelenbe, hanem bűba
 Sajnálom de nem tehetek róla.

24 *Tempo giusto* (Jakab J.)
 Kávicsos a, kávicos a kisangyalom udvara stb.

IV 25 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 116$) (gyermekek)
 Harangoznak szébenbe, szébenbe, stb.

26 *Tempo giusto* (Csákány B.)
 Megjött a levél feke-te pécsettél Megjött Szerbi-a. Százezer legénnyel
 Százezer legény áll a harc mezején. Sírhaac galambom nem leszel az enyém.

27 *Poco rubato* ($\text{♩} = 144$) (Kiss K.-né)
 Éjfél után nem aluttam egy órát Hallgattam a kisangyalom panasszát Éjfél után
 tultam meg hogy mi baja Szeret most is de az anyja nem hagyja.

28 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 144$) (Csákány B.)
 Hej minek nekem szombat estét várni Nem jön hozzám senki vigasztalni Vigasztalom magam ahogy lehet
 Hej jó az Isten, nem hagy el engemet.

29 *Tempo giusto* ($\text{♩} = 144$) (Kiss K.-né)
 Nem használ a, nem használ a köves út az ökörnek Nem használ a szerelem a szívemnek
 Mert a szívem úgy ellepi a bánat Mint a harmat, mint a harmat ellepi a fűszálat

VIII.

V **Tempo giusto** ($\text{♩} = 116$) (Török J.)

30 Erdő erdő nagyváradi erdő Abban lakik belyár tizen-kettő körülfogták a zsandárokde

Bárcsak engem elfognának Csárdás kis angyalom rossz híreket hallom (Sárközy G.)

Tempo giusto ($\text{♩} = 116$)

31a Ha meguntad rózsám velem életedet Gínáltass koporsót temess el engemet Hej de magos ég Csillagos az ég

Kedves rózsám szerecs még Hej de magos ég csillagos az ég Kedves babám szerecs még... (Csákvány B.)

Poco rubato ($\text{♩} = 200$)

b Haj de magos ég a csillagos ég Kedves babám szerecs még Haj de magos ég a csillagos ég kedves babám szerecs még Ha nem szeret

nélek, föl se keres-nélek Ezt a sáros uccát nem taposnám érte! Haj de magos ég a csillagos ég kedves babám szerecs még (Csákvány B.)

Tempo giusto

32 Kukorica kukorica..... (Csákvány B.)

Tempo giusto

33 Két tyúkom tavaji, három harmadévi..... (Kiss Andrásné)

Rubato

34 Vi-rá-gim vi-rá-gim Gyönyörű vi-rágim Fődre borj-jatok Engem siras-sa-tok.

Tempo giusto ($\text{♩} = 92$) (Török J.)

35a Vágok nádat vá-gok Kilenc kéve ná-dat Verje meg az Isten apádat a-nyádat! (Dénes Gy.-né szül. 1885)

Poco rubato ($\text{♩} = 126$) (Dénes Gy.-né szül. 1885)

b Vágok nádat vá-gok Kilenc kéve ná-dat Verje.... Megy a nap lefelé Ballag a rét felé Én is.....

Tempo giusto ($\text{♩} = 108$) (Török J.-né) **Tempo giusto** (Kiss Andrásné) **Tempo giusto** ($\text{♩} = 80$) (Kiss Antalné)

d Vágok nádat vágok.... Vágok nádat vágok.... Vágok nádat vágok....

Tempo giusto (Kiss K.-né)

41 Túl a Tiszán az a módi leányok Minden legény szerelét tart magának Tiszán innen kúfa erdő ihajja ihajja

Hajlik minden ága, azért nincsen párja a szerelmes kislánymak

VII Tempo giusto (♩ = 116) (Kiss Antalné)

42a Hej zsidolány zsidolány...

Tempo giusto (Török J.)

b Hej zsidolány zsidolány...

Tempo giusto (Török J.)

c Hej zsidolány zsidolány...

Poco rubato (♩ = 100) (Sárközy G.-né)

43 El megnék én: kihozták egy este Itt az anyád az ablakból ne lesne De az anyád az a húres menyegyske

Kihallgatta mit beszéltek az este

Tempo giusto (♩ = 120) (Sárközy G.-né)

44a De sok eső de sok sár De sok kislány megcsalt már S ha még ez az egy megcsal Megállok hogy meghal S megállok hogy meghal

Poco rubato (♩ = 138)

b Kicsi prücsök nagy prücsök Összeté - ve két prücsök Telején a fűszálnak Apró prücsköt csinálnak

Tempo giusto (♩ = 126) (Török J.)

45a Kószvart még nem luggyák a nevemet Maj megluggyák ha én innet kúnegyek Az én nevem

Török széké ibolya Irják a koporsómra S ha meghalok temessék a síromba.

Tempo giusto (Gyermeketi)

b Jól van dolga a mostani húszárnak

VIII

46a *Rubato* (Török József)
 Ne sírj lillám ne könnyezz Ne sírj, ha tultodra lesz Hogy engem a sír fedez Minden ember sorsa ez

b *Rubato* (Sárközy G.-né) *Poco rubato* (Jakab J.)
 Ne sírj lillám ne könnyezz Ne sírj, ha tultodra lesz Hogy engem a sír fedez Ne sírj lillám....

47 *lento, rubato* (Török J.)
 Halapom szememre vágom Mellette hervad virágom Sírva nézem, így mullik el ifjúságom Maholnap oda vi-lágom, ó be érzem

48 *Rubato* (Kiss K.-né) stb.
 Kossuth Lajos azt üzenté elfogyott a regimentye (Kiss Sándor, szül. 1868)

49 *Rubato*
 Kéket nyílik az ibolya nem sárgát Mértagadod én is jártam tehozád Cifra szűröm szemtanuja

50 *Rubato* (Török J.)
 Hányszor voltál rámborulva zokogtál
 Mi piroslik ott a síkon távolba Talán bizony édesanyám kunyhója.

51a *Rubato* (Kiss Lajos) *Rubato* (Jakab J.)
 Messze a nagy erdő, messze száll a felhő.... Messze a nagy erdő....

b *ll. strofa* stb.

c *Rubato* (Kiss Andrásné)
 Messze a nagy erdő....

IX *Tempo giusto* (♩ = 108) (Bányai Antal)
 52a Nyílnak már nyílnak már az ibolyák....

b *Tempo giusto* (Jakab J.)
 A csillag a csillag az égen jár....

(Török J.)

53a Poco rubato
Körül fogja megérem a bábát! Azt mongyák nem adnak engem a bábáinak! Inkább adnak másnak. Anak a hatolós fekete subósnak.
Tempo giusto (♩ = 192) (Kiss K.-né)

b Rararara.... Tíz szeretlóm legyen. Segy nem elég nekem.

trarara - rarara
Tempo giusto (♩ = 138) (Kiss K.-né)

54 Ugy szeretlek, mint a mákos kakácot....

55 Tempo giusto (Török J.) stb. 56 Tempo giusto (Török J.) stb.
A bábám kapuja sárgára van festve. Süt a mama süt a pék....

57a Tempo giusto (Dénes Gy.-né, szül. 1914)
Befordultam a konyhára....

Tempo giusto (Dénes Gy., szül. 1875)

b Befordultam a konyhára.... (bizonytalan....)

Tempo giusto (♩ = 126) (Török J.)

c Befordultam a konyhára....

58 lanto, rubato (Láposi András)
Készítsd morzsám lanto - dat Zendicsd meg mu - zsi - ká - dat Szent Istvánnak napja fényes
Szépen szóljon nótá - ja Meg ne szünnyék hár - fá - ja.

Réglél fogva vót re - mé - nyes Hogy éjjen mi nem bánnyuk Szívünkbe! azt kí - vánnnyuk

XIII.

Tempo giusto (♩ = 152) (Kiss K.-né) (Csákvány B.)

39a Zöld a kukori-ca zöld a kukori-ca mikor harmatos a levele....

Tempo giusto (Kiss K.-né)

b Zöld a kukori-ca.... stb.

Tempo giusto (Kis gyermek, nagyobb lányok)

c Ne kacsingass a szemembe Kati....

Tempo giusto (Sárközy G.-né)

60 Egy cica két cica....

Tempo giusto (Csákvány B.)

61 stb.

X Kék a bú-zavirág....

Tempo giusto (♩ = 116) (Dénes György, szül. 1875)

62a Lám megmondtam búz gerlice Ne rakj fészket az út szélre Mer az uton sok ember jár Majd a fészked-re rátalál

Tempo giusto (♩ = 80) (Dénes Mili)

b Császárkönte nem vadalma Árvából lesz jó katona Árvából lesz jó katona Mert nincs nélkü pártfogója.

Tempo giusto (Ambrus Á.)

63 Ó te csodá-latos német Jer, hogy fessem le a képad Rozsdás tubák kuszorúzza Hat sígöglét kalapoddal Huncut német cudar német

Tempo giusto (♩ = 108) (Jakab Sándor, szül. 1871)

64 Nem hitted rózsám katona leszek én Majd elhiszed, ha masírozok én Kék atil - la szorította a mellemet

Héj de rezes csákvó nyomja búz fejemet Kék atil - la nyomja búz fejemet Héj de rezes csákvó szorította mellemet

65 *Tempo giusto* (Sárközy G.)
 Ég a gyertya a bálba Márddik a libizárom lipszom litinato - nalkozár tili-li-ti pártli-ka
 Poco rubato (Kiss K.-né)

66 Amig engem szeretél....
Tempo giusto (♩=144) (Kiss K.-né)

67 Min csak ojan a mostani vőlegény....
Tempo giusto (♩=138) (Sárközy Jónka)

68 Azt mongyák a rokonok, hogy én részeges vagyok Hogy én minden nap csak iszok mulatok
Tempo giusto (♩=152) (Csákány B.)

69a Jaj de híres város ez a Páriz Franciaul beszél a szamárnak is Nem beszél ott magyarul, sem a kocsis sem az úr, csak mi ketten.
 Poco rubato (Kiss Andrásné)

b Jaj de híres város ez a Páris....
Tempo giusto (Sárközy G.-né)

70 Nagy a feje busujjon a ló....
Tempo giusto (♩=152) (Inován J.-né)

71 Kukorica tejcs málé Nem leszek én a primásé Mer a primás részeges Min megissza amit ke-res
 Poco rubato (Basa Ö.-né)

72 Elmegyok elmegyok messzire Nem leszok nem leszok senki terhére Levelet se írok nem is üzenek Lesz tavasz kikelet de én nem leszok
Tempo giusto (Inován J.-né)

73 Lányok lányok ti kidei lányok....

74 *Tempo giusto* (Dénas Mili) *Tempo giusto* (Kiss K.-né)
 Amerre a magyar fiúk járnak.... De fáj de fáj a kisasszony soknyája...

XI *Rubato* (Jakab J.)
 75 Szomorú - fű hervalt lombja....

Rubato (Csákány B.)
 76 Ilccára van az én rózsám ablaka....

Rubato (Kiss Andrásné)
 77a Magyár hűtlen fogsz le engem siratni....

Rubato (Csákány B.)
 Kimegyek a temető néj árkaiba....

Rubato (Kiss Andrásné)
 78a Zöld fűben szokott a harmat megszálni....

Poco rubato (♩ = 100) „Dojna” (Avram Ilija 21 éves román asszony)
 Poco rubato (♩ = 100) „Dojna” (Avram Ilija 21 éves román asszony)

Lento, rubato (Kiss Antalné)
 79a Zúg az erdő hull a fáról....

Rubato (Nagy Károlyné)
 Zúg az erdő....

Rubato (Horváth József)
 80a Fehér ősz rózsát kaplan tollad nemrég....

Rubato (Csákány B.)
 Fehér ősz rózsát....

Rubato (Kiss K.-né)
 Fehér ősz rózsát....

Rubato (Kovács Andrásné)
 81a Orgonavirágok szépek és szerények

Rubato (Csákány B.)
 Orgonavirágok....

Rubato (Kiss Andrásné)
 82a Kélgöngye volt a falunak két virága

Rubato (Török J.)
 83a Nem vagyok én, aki vótam két falu legénye....

Rubato (Csákány B.) (Kiss K.-né)
 Nem vagyok én, aki vótam....

Rubato (Csákány B.)
c Nem vagyok én aki vótam... stb.

Rubato (Horváth József)
84a Kétten voltok a szüvembe te meg a búbárát... stb.

Rubato (Jakab J.)
85a Mekkondul a kerkeméti öregtemplomnak a nagyharangja... stb.

Rubato (Sárközy Margit)
86a Lehullt a rózsalevél, nem kútheteki a babárnoki rózsát... stb.

Rubato (Leányok.)
87a Ne húzd cigány azt a vigát, az én szüvem úgy se vigád sohasem... stb.

Tempo giusto (♩ = 84)
XII 88 Nem állam én az olának magyar virtusságát Ha kimegy a zód erdőre folakasztja magát Akár máre, akár káré
Csak az lett a vége Hogy az olá- nak a lába nem ér le a földre

Rubato (Kiss Andrásné)
89a Mikor mentem itt lefelé Senki se mon- gyagyere bé Se nem ettem senem illam Mégsem hagyt el az Isten

Rubato (Sárközy G.-né)
b Ma ncselye foku sztréju Gyéjcoj kéce apá - si - u Nuk maj fak. voja depliu Nuk máj fak voja depliu

Tempo giusto (Szarka Sándorné)
90 Vi - nyit o vreme sze ma duk a - gyó Vi - gyó Vi - nyit ovrem o sze ma duk a - gyó, agyó, a - gyó A - gyó, agyó, a - gyó

Tempo giusto (♩ = 84) (Borbély Jakab J.)
91 Nincs Kolozsvár bekerítve Szilobod új drumu Kilehel menni belőle Nu-s bátye gándu Csak egy róza maradt benne
lászé remuje Kiér holtig fáj a szívem Ase-z trebujé.

92a *Tempo giusto* (Kiss K.-né)
Rala rala....

b *Tempo giusto* (Kiss Andrásné)
Táta táta....

c *Tempo giusto* (Jakab J.)
Da da da da....

XIII 93a *Tempo giusto* (♩=168) (Csákány B.)
Ritka búza ritka árpa ritkavész....

b *Tempo giusto* (Csákány B.)
Ritka búza....

94 *Rubato* (Csákány B.)
Bíró uram panasgom van Nem szeretem én az uram Ha megcsókol fáj az a pi-ci szám Jaj istenem

de ha muszáj Ha megcsókol fáj az a pici szám

95 *Tempo giusto* (♩=76) (Kiss K.-né)
Tralalla lalalla....

96 *Poco rubato* (♩=108) (Szarka Sándorné)
Bú-sul a lengyel honna ál-la-pollyán Mert Móna - tócki Nincsen a csa-táján
Kesereg a vajda és az egész pórtság Zo-kogva kiáltja: ó arany sza-baccság

97 *Tempo giusto* (Kiss Antal) *Poco rubato* (Kiss K.-né)
A házasszeretét élünkbe élni fog a hon... 99 Ve-lem van Istenem Ó nuj gondolat Mij szép ügy éle-tem stb.

98 *Tempo giusto* (♩=160) (Kiss K.-né)
Vissza megyek inkább a Bambergerekhez....